

ARCHIVNÍ ČASOPIS

2

ROČNÍK 70

ROK 2020

OBSAH

ČLÁNKY

Bartosz Drzewiecki: Digitalizace na polský způsob, neboli jak se státní archivy zapojily do budování informační společnosti	117
Martin Rechterik: SIARD, možnost archivace relačních databází	128
Marek Ďurčanský – Roman Kolek: Edice čelákovického radního manuálu Pavla Ježdíka (1639–1654) – představy a realita	155
Ivana Ebelová: Otázky zpřístupňování českých raně novověkých písemných pramenů	162

DISKUSE

Milan Vojáček: Virtuální archiválie aneb co naznačila karanténa Covid-19	172
---	-----

ZPRÁVY

Zdeněk Ryneš – Jonáš Svatoš: Metody zpracování úzkých filmových formátů v Národním filmovém archivu	179
Jiří Mikuláš: Sbírký hudebnin ve farních knihovnách v ČR. Jejich evidence a ochrana	189
Martin Nekola: Československá redakce Rádia Svobodná Evropa ve světle archivních pramenů	194
Ivana Ebelová: 38. mezinárodní konference Archivu hlavního města Prahy „ <i>Město se baví – od středověku do roku 1848. Praha jako centrum kulturního života</i> “	197
Ivana Ebelová: „ <i>Doména diletantství?</i> “ Mezinárodní konference u příležitosti 100. výročí založení státní archivní školy	204
Alžběta Zavřelová: Digital Humanities at Oxford Summer School	204

OSOBNÍ ZPRÁVY

Věra Němečková: Významné životní jubileum Růženy Hlušíčkové	220
Jana Vojtíšková: Věra Němečková jubilující	221
Michaela Balášová: Petr Rak šedesátiletý	222

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA	224
----------------------------------	-----

ARCHIVNÍ ČASOPIS ISSN 0004-0398

Žádná část tohoto časopisu nesmí být kopírována a rozmnožována za účelem dalšího rozšiřování v jakémkoliv formě či jakýmkoliv způsobem, ať již mechanickým nebo elektronickým, včetně pořizování fotokopíí, nahrávek, informačních databází na mechanických nosičích, bez písemného souhlasu vlastníka autorských práv a vydavatelského oprávnění.

INHALT

ARTIKEL

Bartosz Drzewiecki: Digitalisierung auf polnische Weise, oder wie sich die staatlichen Archive in den Ausbau der Informationsgesellschaft eingebunden haben	117
Martin Rechterik: SIARD, Archivierungsmöglichkeit für Relationsdatenbanken	128
Marek Ďurčanský – Roman Kolek: Edition des Ratsmanuals von Čelákovice von Pavel Ježdík (1639–1654) – Vorstellungen und Realität	155
Ivana Ebelová: Fragen der Zugänglichmachung der tschechischen frühneuzeitlichen schriftlichen Quellen	162

DISKUSSION

Milan Vojáček: Virtuelle Archivalien oder was die Covid-19-Quarantäne angedeutet hat.	172
---	-----

NACHRICHTEN

Zdeněk Ryneš – Jonáš Svatoš: Methoden der Verarbeitung der schmalen Filmformate im Nationalen Filmarchiv	179
Jiří Mikuláš: Musikaliensammlungen in den Pfarrbibliotheken in der Tschechischen Republik. Ihre Evidenz und Schutz	189
Martin Nekola: Tschechoslowakische Redaktion vom Radio Free Europe im Licht der Archivquellen	194
Ivana Ebelová: 38. Internationale Konferenz des Archivs der Hauptstadt Prag „Die Stadt unterhält sich– vom Mittelalter bis zum Jahr 1848. Prag als Zentrum des Kulturlebens“	197
Ivana Ebelová: „Domäne vom Dilettantismus?“ Internationale Konferenz bei der Gelegenheit des 100. Jahrestages der Gründung der Staatlichen Archivschule	204
Alžběta Zavřelová: Digital Humanities at Oxford Summer School	204

PERSÖNLICHE NACHRICHTEN

Věra Němečková: Bedeutendes Lebensjubiläum von Růžena Hlušíčková	220
Jana Vojtišková: Věra Němečková jubilierend	221
Michaela Balášová: Petr Rak 60. Jahre alt	222

AUTOREN DIESER NUMMER	224
------------------------------------	------------

CONTENTS

ARTICLES

Bartosz Drzewiecki: Digitisation Polish-style, or How the State Archives Took Part in Building the Information Society	117
Martin Rehtorik: SIARD, a Way to Archive Relational Databases	128
Marek Ďurčanský – Roman Kolek: Edition of the Čelákovice Town Hall Manual of Pavel Ježdík (1639–1654) – Ideas and Reality	155
Ivana Ebelová: Questions Concerning the Publication of Early Modern Czech Written Sources	162

DISCUSSION

Milan Vojáček: Virtual Archive Materials, or What the Covid-19 Quarantine Revealed	172
---	-----

REPORTS

Zdeněk Ryněš – Jonáš Svatoš: Methods of Processing Narrow Film Formats in the National Film Archive	179
Jiří Mikuláš: Collections of Sheet Music in Parish Libraries in the Czech Republic. Keeping Records of and Conserving these Collections	189
Martin Nekola: The Czechoslovak Section of Radio Free Europe in the Light of Archive Sources	194
Ivana Ebelová: 38th International Conference of the Prague City Archives – “ <i>The City Has Fun – from the Middle Ages to 1848. Prague as a Centre of Cultural Life.</i> ”	197
Ivana Ebelová: “ <i>A Domain of Dilettantism?</i> ” International Conference on the Occasion of the 100th Anniversary of the Founding of the State Archive School	204
Alžběta Zavřelová: Digital Humanities at Oxford Summer School	204

INDIVIDUAL REPORTS

Věra Němečková: Růžena Hlušíčková at 80	220
Jana Vojtíšková: Věra Němečková at 70	221
Michaela Balášová: Petr Rak at 60	222

THIS ISSUE’S WRITERS	224
-----------------------------------	-----

ČLÁNKY ARTIKEL ARTICLES

Bartosz Drzewiecki

DIGITALIZACE NA POLSKÝ ZPŮSOB, NEBOLI JAK SE STÁTNÍ ARCHIVY ZAPOJILY DO BUDOVÁNÍ INFORMAČNÍ SPOLEČNOSTI¹⁾

V Polsku je termín digitalizace chápán poměrně specificky a výklad představuje někdy nemalý problém, protože je sice zjevnou výpůjčkou z angličtiny (*digital* = číslicový, polsky *cyfrowy*), ale jeho definice je mnohem užší a přídatné jméno „digitalizovaný“ (zdigitalizovaný) ve skutečnosti není synonymem takových slov jako „číslcový“ (*cyfrowy*) nebo „elektronický“ (*elektroniczny*). Jestliže se zdá, že na celém světě označuje termín *digital* něco zapsaného ve dvojkové soustavě, pak v Polsku se pod pojmem digitalizace (*digitalizacja*) rozumí pouze přeměna analogových hodnot v číslicové (*cyfrowe*). Digitalizované archiválie jsou takové, jejichž originály existují v tradiční formě, nejčastěji papírové, a byly např. naskenovány.²⁾ Čímsi odlišným je ovšem elektronický dokument – ten vznikl v číslicové podobě (*born digital*) a nemůžeme jej označit jako digitalizovaný. To, co je v celém světě označováno jako číslicové (*digital*), dělíme v Polsku na digitalizované a elektronické.³⁾

Digitalizace fondů polských státních archivů má za sebou již téměř dvacetiletou historii, v průběhu let se samozřejmě měnily její standardy i rozsah, ale také – což

¹⁾ Článek je ke konci roku 2018 aktualizovanou a do značné míry upravenou verzí referátu *Digitalizacja i udostępnienie zdigitalizowanych materiałów archiwalnych w polskich archiwach państwowych – ewolucja polityki i przepisów prawa*, předneseného v Krakově dne 19. 5. 2016 během symposia *Dziedzictwo kulturowe w dobie nowych mediów* a otištěného v časopise *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Sociologica*, nr IX, vol. 2.

²⁾ Samozřejmě se to týká také filmů a zvukových záznamů, přenášených z tradičních nosičů – pásek, gramofonových desek atd. do digitální podoby.

³⁾ H. Robótka, *Archiwa cyfrowe i cyfrowi archiwiści w świetle nauki i wybranych dokumentów. Rozważania czysto teoretyczne*, [w:] „Archiwista cyfrowy“ i infobroker – kształcenie, sylwetka, wyzwania, pod red. D. Drzewieckiej i B. Drzewieckiego. Kraków 2016, s. 21–22.

je nejdůležitější – její cíle. Zpřístupňování jejich výsledků začalo ve větším měřítku teprve nedávno, nanejvýše před několika lety.

První, skromné pokusy o online zpřístupnění fondů státních archivů byly spojeny především se vznikem digitálních knihoven, například ve Státním archivu v Poznani (*Archiwum Państwowe w Poznaniu*) padlo v roce 2006 rozhodnutí o digitalizaci archivního fondu Akta Českých bratří (*Akta Braci Czeskich*) ze sbírek této instituce a o jeho zpřístupnění online na stránkách Velkopolské digitální knihovny (*Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa*).⁴⁾ Dnes se tehdejší aktivity poznaňského archivu mohou jevit jako samozřejmé a málo významné, snad i předčasné a jistě nedokonalé: bylo rozhodnuto naskenovat mikrofilm, a nikoli originály (což zůstává dodnes v archivech nejčastější praxí, protože je to technologicky mnohem jednodušší a rychlejší). Navázání spolupráce s digitální knihovnou však vedlo – samozřejmě ve fázi zpřístupnění, ne samotné digitalizace – k využití standardů pro vytvoření digitálních kopií běžných pro tištěné, a nikoli rukopisné dokumenty. Zvolený formát DjVu je totiž ze své podstaty nástrojem mimořádně snižujícím datový objem souboru na úkor jeho kvality. Nepochybná výhoda tohoto formátu, jakou je možnost prohledávání, nemá pro rukopisné archiválie vůbec žádný význam a nelze jí využít. Navíc se v souvislosti se změnou firmy vlastníci práva k patentu od roku 2009 objevují stále nové problémy s využitím formátu. Proto dnes archiváři přímo přiznávají, že spolupráce s digitálními knihovnami byla chybou. Někteří specialisté na digitální knihovny vedle toho sami připouštějí, že chybou byla i volba formátu DjVu.⁵⁾ Je možné dodat, že tehdejší Státní archiv v Krakově, dnešní Národní archiv v Krakově (*Archiwum Państwowe w Krakowie/Archiwum Narodowe w Krakowie*), navázal v roce 2009 spolupráci s Malopolskou digitální knihovnou (*Małopolska Biblioteka Cyfrowa*) a umístil v ní skeny několika nejcenějších knih krakovské městské rady a malopolských šlechtických soudů ze staropolského období. Nyní se má za to, že by digitalizace měla být provedena znovu a její výsledky by měly být zpřístupněny na internetové stránce polských státních archivů *Szukaj w archiwach* (szukajwarchiwach.pl).⁶⁾

⁴⁾ Akta Braci Czeskich, <http://www.wbc.poznan.pl/publication/34865>, (ověřený přístup 1. 12. 2017).

⁵⁾ Ačkoli je tento formát považován za zcela neperspektivní, v době pomalého internetu vázaného na telefonní spojení byla jeho obrovskou výhodou mimořádně úsporná velikost. (*Pozn. M. Ď. – Z. V.*)

⁶⁾ Vystoupení ředitele Národního archivu v Krakově (*Archiwum Narodowe w Krakowie*) dr. hab. Wojciecha Krawczuka během zasedání krakovské pobočky Polské archivní společnosti (*Stowarzyszenie Archiwistów Polskich*) dne 28. 10. 2015. Je třeba zdůraznit, že – kromě zde popisovaného období spolupráce polských archivů a knihoven v oblasti zpřístupňování online – není vhodné zároveň hodnotit a srovnávat proces digitalizace a zpřístupňování online v těchto dvou typech institucí, jak se to často děje, protože se obvykle nezohledňuje charakter jejich fondů a další specifika, např. právní omezení. Pro knihovny, stejně jako pro archivy, je velký problémem péče o respektování ustanovení Zákona ze dne 4. února 1994 o autorském právu a souvisejících právech (o *prawie autorskim i pra-*

Dnes se vedení polského archivnictví, čili Vrchní ředitelství státních archivů (Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, dále jen NDAP), právem chlubí desítkami milionů skenů⁷⁾ archivních materiálů přibývajících v závratném tempu.

Tab. 1. Počet „digitálních kopií dokumentů“
pořízených v polských státních archivech v letech 2012–2017

Rok	Počet skenů (v milionech)
2012	11
2013	14,4
2014	16,5
2015	11,3
2016	9,8
2017	9,1
Celkem	72,1

Zdroj: <https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytownikow/digitalizacja/digitalizacja-zasobu-archiwow-panstwowych>, přístup 1. 5. 2016, 1. 12. 2017 a 13. 12. 2018⁸⁾

Počet skenů samozřejmě není ekvivalentem množství archiválií zpřístupněných online. Ale jen na samotné stránce szukajwarchiwach.pl – která není jedinou, jež prezentuje digitalizované fondy státních archivů – dosáhl v dubnu 2017 počet digitálních kopií 23 milionů.⁹⁾

Srovnání těchto dvou let, 2006 a 2017, bylo cílené, protože ukazuje propastný rozdíl. Je zjevné, že v tomto období proběhl obrovský technologický rozvoj. Spočívá nejen v zavádění nových technologií, ale především v jejich všeobecné dostupnosti, což dále odehrává klíčovou roli v rozvoji tzv. informační společnosti. Tito dva činitelé ovlivňují každou oblast lidského života, nemohly tedy nemít vliv také na fungování polských institucí, včetně státních archivů.

wach pokrewnych, Dz. U. 1994, nr 24, poz. 83). V archivech je dodatečným omezením např. Zákon ze dne 29. srpna 1997 o ochraně osobních údajů (o ochronie danych osobowych, Dz. U. 1997, nr 133, poz. 883).

⁷⁾ V článku nebyla zohledněna digitalizace audiovizuálních a fonografických materiálů, tedy proces proměny jejich analogové podoby na digitální – toto téma by si vyžadovalo samostatné zpracování.

⁸⁾ Statistiky na internetové stránce NDAP se neustále mění. Tabulka představuje kompilaci údajů zveřejněných v průběhu dvou let, dnes již nedostupných.

⁹⁾ *Digitalizacja Zasobu Archiwów Państwowych*, [online:] <https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytownikow/digitalizacja/digitalizacja-zasobu-archiwow-panstwowych>, ověřený přístup 1. 12. 2017. Aktuálnější data nebyla v době přípravy textu zveřejněna.

Když Státní archiv v Poznani v roce 2006 zpřístupnil online Akta Českých bratří, byly tehdejší státní archivy zcela jinými institucemi než v současnosti. Tradiční (dnes již možná stereotypní) model polského archivu představuje mimořádně konzervativní, starosvětskou instituci, s pověstí uzavřenosti vůči badatelům. Dokonce i vrcholné orgány polského archivnictví si všimly projevů archaismu v činnosti státních archivů.¹⁰⁾ Nebylo by na tom nic divného, protože:

1. Tradiční model archivu je úřad nebo sensu stricto vědecká instituce; pamatujme, že teprve v posledních letech máme co do činění s boomem genealogických výzkumů a jiných typů soukromého bádání; barvitě to ilustruje povinnost doložení kompetencí uživatele nebo prokazování afiliace. Podle nařízení NDAP č. 4 z roku 2000 mělo být vyžadováno v odůvodněných případech a ve vztahu k mimořádně cenným materiálům – v praxi některé archivy vyžadovaly předložení tzv. *skierowań* (doporučení vydaných vědeckou institucí) od všech níže postavených vědeckých pracovníků (dokonce i těsně před habilitací), a to bez ohledu na historickou hodnotu objednaných archiválií; tento předpis byl v platnosti do roku 2013.¹¹⁾
2. Je třeba mít na paměti, že jednou z hlavních funkcí archivů je zabezpečení jedné ze součástí národního dědictví, jehož prvky jsou jedinečné, neopakovatelné. Na rozdíl od např. muzeí tu má uživatel bezprostřední, doslova hmatatelný kontakt se vzácnými objekty, které není možné znovu vytvořit, proto také archivář byl a je zaměřen na ochranu – na rozdíl od muzejníka nebo knihovníka, orientujících se na prezentování, zpřístupňování.
3. Archivy vždy byly a nadále bohužel budou podfinancovanými institucemi. Většina z nich donedávna disponovala nanejvýš fotografickými aparáty a běžnými kancelářskými skenery, pomalými a umožňujícími skenování archiválií maximálně do formátu A4. V institucích, které nás zajímají, je navíc možné sledovat také personální nedostatky – příliš malý počet pracovních míst. Pracovníci jsou natolik vytížení vykonáváním každodenních statutárních povinností, že na jakoukoli digitalizaci je těžko pomyslet.
4. Také je třeba připomenout donedávna dosti restriktivní politiku státních archivů v oblasti umožňování uživatelům samostatně si pořizovat kopie archivního materiálu. Do roku 2011 bylo fotografování vlastním aparátem de facto zakázané –

¹⁰⁾ *Strategia Archiwów Państwowych na lata 2010–2020*, s. 4, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/Strategia_archiwow_pastwowych_na_lata_2010_2020.pdf, ověřený přístup 1. 12. 2017.

¹¹⁾ Zarządzenie nr 4 NDAP z dnia 18 maja 2000 r. w sprawie organizacji udostępniania materiałów archiwalnych w archiwach państwowych, [online:] <https://www.archiwa.gov.pl/pl/706-akty-normatywne-naczelnego-dyrektora-archiwow-państwowych>, ověřený přístup 1. 12. 2017; Zarządzenie nr 4 NDAP z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie organizacji udostępniania materiałów archiwalnych w archiwach państwowych, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/zarzadzenie_nr_4.pdf, ověřený přístup 1. 12. 2017.

bylo možné zamluvit si za poplatek kopie pořizované pracovníky archivu. Nařízení NDAP ze dne 22. prosince 2011¹²⁾ stanovilo možnost samostatného, bezplatného pořizování fotografií, což bylo opravdovou revolucí a překvapením pro širokou badatelskou veřejnost. Zavedlo se ovšem omezení: bylo možné si nafotit nanejvýš 75 % jednoho inventárního čísla (*jednostka archiwalna*). Míru absurdity tohoto omezení zvyšovala skutečnost, že pod jedním inventárním číslem může být uložena kniha nebo sešit (z nichž nás samozřejmě mohou zajímat jen některé strany), ale také pouze jeden list nebo jedna fotografie. Těžko si lze představit uživatele, který si nafotí 75 % dokumentu a ze zbytku si pořídí poznámky; těžko si také představit archiváře, který kontroluje dodržení těchto proporcí. Nařízení proto nebylo v praxi dodržováno a v roce 2013 přestalo platit. Příklad však poukazuje na to, jak moc se státní archivy bály nekontrolovaného „druhého života“ archivního materiálu, např. na internetu, a především jak moc dbají na respektování svého práva na disponování archiváliemi a jejich obrazovými kopiemi. Zdá se, že tyto faktory mohly brzdit proces zpřístupňování archivního materiálu na internetu, je ale třeba připomenout že k online zpřístupnění celého archivního souboru Aktů Českých bratří přistoupil Státní archiv v Poznani již v roce 2006.

Těchto několik uvedených rysů státních archivů z doby před jednou dekádou zřetelně ilustruje, že k tomu, aby došlo k masové digitalizaci fondů a jejich zpřístupnění online, nestačí technologický pokrok. Nutná byla změna myšlení, opuštění konzervativních zásad vzniklých v pradávě minulosti, nutné bylo otevření archivů pro uživatele. Archivy budou potřebné vždy, jejich existence není ohrožena. Je jen otázkou, jak moc budou potřebné a kolika osobám. Je totiž rozdíl mezi pouhou existencí a aktivní přítomností ve vědomí společnosti.

Na začátku popisované aktivity poznaňského archivu nebyly prvními ani jedinými pokusy o digitalizaci národního archivního dědictví, ačkoli byly nejviditelnější, protože – což je nejdůležitější a výjimečné – k nim došlo z důvodu okamžitého zpřístupnění online a nikoli jen z tzv. bezpečnostních důvodů. Ve velkém měřítku se již dříve v Archivu mechanické dokumentace (*Archiwum Dokumentacji Mechanicznej*, dále ADM; dnes *Narodowe Archiwum Cyfrowe*) skenovaly fotografie, hlavně pro potřeby individuálního zpřístupnění. V letech 2005–2006 byly započaty první velké digitalizační projekty v Lublině, Suvalkách či Katovicích. V ADM se přistoupilo k plánované bezpečnostní digitalizaci a v Hlavním archivu starých spisů (*Archiwum Głównie Akt Dawnych*) byly skenovány mikrofilmy Korunní matriky (*Metryka Koronna*).¹³⁾ Právě zabezpečení součástí národního dě-

¹²⁾ Zarządzenie Nr 15 NDAP z dnia 22 grudnia 2011 r. zmieniające zarządzenie w sprawie organizacji udostępniania materiałów archiwalnych w archiwach państwowych, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/nowela_dostep_bis-2.pdf, ověřený přístup 1. 12. 2017.

¹³⁾ Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (dále MKiDN), *Program digitalizacji dóbr kul-*

dictví před ztrátou, uchování alespoň digitálních kopií nejpoškozenějších archivních materiálů bylo hlavním cílem digitalizace fondů státních archivů v prvním desetiletí 21. století. Nařízení NDAP z 30. prosince 2005 ve věci standardů pořizování digitálních kopií archivních materiálů se celkově týkalo pouze kopií pro dlouhodobé uložení, neurčených k zpřístupňování, umožňujících „v případě potřeby co nejdřívejší reprodukci originálu“.¹⁴⁾ Vybavení některých archivů speciálními skenery se uskutečnilo mj. v rámci Dlouholetého vládního plánu „Kyselý papír“ (*Wieloletni Program Rządowy „Kwaśny Papier“*) ukončeného 31. prosince 2008¹⁵⁾ – stále se tedy jednalo především o ochranu, nikoli o zpřístupňování.

V roce 2006 bylo v archivech uchovááno 500 000 souborů s digitálními kopiemi v objemu 5 TB. Podle údajů Ministerstva kultury a národního dědictví bylo souborů o dva roky později už kolem 4 600 000 a jejich celkový rozsah překračoval 36 TB.¹⁶⁾

Rozvoj procesu digitalizace státních archivních fondů samozřejmě probíhal v mnoha institucích. Nejzajímavější však byly změny, k nimž ve sledované době došlo v již zmiňovaném Státním archivu v Poznani – tam bylo rozhodnuto o proměně reprografického pracoviště (tedy hlavně mikrofilmování) na digitalizační. Takovou snahu lze vysvětlit dosti pragmaticky. Na počátku 21. století bylo možné sledovat ohromný nárůst počtu badatelů a nárůst požadavků na zpřístupňování originálů archiválií ve studovně. Tento převážně pozitivní jev vedl k situaci, v níž – cituji – „sledování každodenní práce oddělení zpřístupňování archiválií a bezprostřední rozhovory s badateli nutí k formulování závěru, že očekávání v oblasti množství zpřístupňovaných archiválií jsou ze strany genealogů a vědeckých pracovníků mnohem vyšší, než je archiv schopen zajistit“.¹⁷⁾

tury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009–2020, s. 11–13, [online:] [http://www.kongreskultury.pl/library/File/RaportDigitalizacja/Program digitalizacji 2009-2020.pdf](http://www.kongreskultury.pl/library/File/RaportDigitalizacja/Program%20digitalizacji%202009-2020.pdf), ověřený přístup 1. 12. 2017.

¹⁴⁾ „...jak najwierniejsze odtworzenie oryginału w razie potrzeby“. Decyzja NDAP nr 25 z dnia 30 grudnia 2005 r. w sprawie standardów sporządzania cyfrowych kopii materiałów archiwalnych w archiwach państwowych, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/dec_25_2005.pdf, ověřený přístup 1. 12. 2017.

¹⁵⁾ *Kwaśny papier*, [online:] http://archiwalna.archiwa.gov.pl/konserwacja/konserwacja-archiwalniow/3226-kwany-papier.html?lang=pl&template=archiwa_home, ověřený přístup 1. 12. 2016.

¹⁶⁾ MKiDN, *Program digitalizacji dóbr kultury...*, s. 11–13.

¹⁷⁾ „...obserwacja codziennej pracy oddziału udostępniania oraz bezpośrednie rozmowy z użytkownikami zmuszają do sformułowania wniosku, iż oczekiwania w zakresie ilości udostępnianych akt, ze strony środowiska naukowego i genealogicznego są o wiele wyższe niż archiwum jest w stanie zapewnić“. Citováno dle H. Krystek, *Digitalizacja materiałów archiwalnych w Archiwum Państwowym w Poznaniu*, [online:] www.poznan.ap.gov.pl, ověřený přístup 19. 5. 2016.

Řešení tohoto problému bylo spatřováno v digitalizaci a zpřístupňování online. V letech 2006–2007 Státní archiv v Poznani zakoupil díky vnějším zdrojům dva moderní, speciální skenery a zřídil pilotní digitalizační pracoviště. Pilotní, protože bylo vytvořeno po dohodě s NDAP plánujícím vznik Národního digitálního archivu. Státní archiv v Poznani se stal laboratoří, v níž proběhl experiment v předvečer přejmenování ADM na NAC (stalo se tak 8. března 2008).¹⁸⁾

Tímto způsobem vznikla instituce, k jejímž statutárním úkolům náleží nejen digitalizace vlastních fondů, ale také jiných státních archivů, stejně jako budování systémů a infrastruktury IT sloužící akvizici a zpřístupňování archivních pomůcek a samotných archiválií online. Právě NAC provozuje pro všechny státní archivy Centrální digitální repozitář (*Centralne Repozytorium Cyfrowe*) a portál *szukajwarchiwach.pl*.¹⁹⁾

Aktivity Státního archivu v Poznani a několika dalších místních archivů, i vznik NAC, by byly jen ojedinělé případy, kdyby neprobíhaly souběžně s aktivitami vedenými shora, např. směrnicemi Evropské komise,²⁰⁾ připojením se polských archivů k mezinárodním iniciativám (takovým, jako je Evropský archivní portál) nebo programům ministerstev. Je třeba poznamenat, že v jedné ze zpráv pořízených z pověření Ministerstva kultury a národního dědictví v roce 2009 se uvádí: „Zásadním prvkem programu digitalizace v Polsku musí být změna přístupu k akvizici, uchování a především zpřístupňování digitálních objektů národní kultury, vzdělání a vědy. Tyto objekty mohou být zpřístupňovány bez časových, teritoriálních a objemových omezení pouze pod podmínkou, že se změní právní předpisy a zvyklosti, což zmenší množství bariér, které se dnes projevují v oblasti výměny informací.“²¹⁾ Autoři těchto slov si bezpochyby povšimli archaické politiky polských kulturních institucí a byli si vědomi toho, že samotná změna předpisů, neprovázaná harmonicky s otevřením se těchto institucí uživatelům (také v případě zprostředkovaného zpřístupňování), zkomplikuje proces vzniku informační společnosti

¹⁸⁾ Ibidem; Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 6 II 2008 r. w sprawie zmiany nazwy i zakresu działania Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie, Dz. U. 2008, nr 29, poz. 167.

¹⁹⁾ Statut Narodowego Archiwum Cyfrowego, [online:] <https://www.bip.ap.gov.pl/plik.php?id=55536&wer=1>, ověřený přístup 1. 12. 2017; *Narodowe Archiwum Cyfrowe. Wizja, projekt, ludzie*, red. P. Dudek - A. Kowalska, Warszawa 2010, s. 10–12, passim; *Misja NAC*, [online:] <http://www.nac.gov.pl/institucja/misja-nac-2/>, ověřený přístup 1. 12. 2017.

²⁰⁾ MKiDN, *Program digitalizacji dóbr kultury...*, s. 8–11.

²¹⁾ „Istotnym elementem programu digitalizacji w Polsce powinna być zmiana podejścia do gromadzenia, zabezpieczania, a szczególnie udostępniania cyfrowych narodowych obiektów kultury, edukacji i nauki. Obiekty te mogą być udostępniane bez ograniczeń czasowych, terytorialnych czy ilościowych pod warunkiem, że ulegną zmianie przepisy prawa i zachowania zwyczajowe, co spowoduje zmniejszenie liczby barier, jakie występują dziś w wymianie informacji.“ Citováno dle: ibidem, s. 6.

a zbrzdí přizpůsobování se polského státu západoevropským standardům. V Polsku si začali uvědomovat nejen možnost, ale i nutnost zpřístupňování digitalizovaného materiálu online. Neprošlo bez povšimnutí, že skenování z bezpečnostních důvodů je příliš málo a že hlavním cílem digitalizace (nejen archiválií) má být zajištění „všeobecného zpřístupnění historického a civilizačního přínosu Polska, zamezující kulturnímu vyloučení společnosti a zajišťující odpovídající místo hodnotám polské kultury a umění v systému šíření světové kultury“.²²⁾

Zdá se také, že ve státních archivech si nakonec rovněž uvědomili nutnost propagace, cílené PR (*public relations*) politiky, nutnost otevření se uživatelům (nejen uživatelům z řad vědců, ale také běžných občanů) a proměny archivů v instituce přívětivé vůči veřejnosti. Důležité zde byly změny na postu Generálního ředitele státních archivů, přičemž funkční období tří po sobě jdoucích ředitelů, jimiž byli Sławomir Radoń (2006–2011), Władysław Stępniań (2011–2016) a Wojciech Woźniak (2016–2018), proběhly ve znamení postupného odklonu od konzervativní politiky a stupňující se snahy o příznivý obraz archivů.

Mimořádnou pozornost je třeba na tomto místě věnovat dokumentu *Strategia archiwów państwowych na lata 2010–2020* (Strategie státních archivů pro období 2010–2020) schválené ředitelem S. Radoněm 23. prosince 2010. Dočteme se v ní, že její realizace má sloužit uspokojování informačních potřeb státu a společnosti, že archivy mají být moderní a přívětivé vůči uživatelům, otevřené vůči potřebám občanů. Hlavní činností sloužící k realizaci představených cílů má být – vedle zlepšování infrastruktury archivů – rozšiřování dostupnosti archivních fondů online.²³⁾

Prvním z řady strategických cílů uvedených v dokumentu je uspokojování informačních potřeb společnosti. V odůvodnění čteme: „*Díky technice skenování a elektronického zpřístupňování digitálních snímků archivního materiálu můžeme v relativně krátkém čase dosáhnout změny obrazu státních archivů z «archaických» institucí na moderní pracoviště.*“²⁴⁾ Důležité je, že generální ředitel ve „Strategii...“, ale také ve starších směrnicích určil, že nejméně 50 % digitalizovaných archiválií musí představovat písemnosti týkající se „civilního statusu osob“²⁵⁾ s ohledem na oblibu tohoto archivního materiálu.²⁶⁾ Koresponduje to s výše uvedenými slovy

²²⁾ „...powszechnego dostępu do dorobku historycznego i cywilizacyjnego Polski, zapobiegającego wykluczeniu kulturowemu społeczeństwa, zapewniającego właściwe miejsce dorobku polskiej kultury i sztuki w systemie upowszechniania kultury światowej.“ Citováno dle: *ibidem*, s. 35.

²³⁾ *Strategia Archiwów Państwowych...*, s. 1–2.

²⁴⁾ „*Dzięki technice skanowania i elektronicznego udostępniania cyfrowych obrazów materiałów archiwalnych możemy w stosunkowo krótkim czasie doprowadzić do zmiany wizerunku archiwów państwowych, z instytucji «archaicznych» w nowoczesne jednostki.*“

²⁵⁾ Jedná se tedy de facto o archiválie se vztahem k fyzickým osobám a jejich interakci se státními institucemi (matriky, soudní akta apod.) (pozn. překl.).

²⁶⁾ *Strategia Archiwów Państwowych...*, s. 3–4.

H. Krystka o mimořádném vytížení archivních badatelen. Je zcela zásadní, že v Polsku bylo rozhodnuto – na rozdíl např. od Slovenska – neklást důraz na cimélie, nejstarší dokumenty, které jsou i tak specialistům známé a běžný uživatel není schopen je přečíst a porozumět jim, nýbrž zpřístupnit materiály mladší a méně efektní, zato nejčastěji užívané. Henryk Niestrój (někdejší zástupce ředitele NAC) upozornil na to, že zpřístupňování online umožňuje ušetřit čas tváří v tvář chronickému nedostatku pracovních sil. Na přípravu tradiční výstavy v archivu je třeba obětovat spoustu času a okruh zájemců je značně omezený. Vytvoření galerie na sociální síti nezabere více než 2–3 hodiny a umožňuje přístup k několika desítkám tisíc uživatelů na celém světě několikrát týdně. Tradiční výstavy a publikace jsou – podle názoru H. Niestroje – nástroje spíše efektní než efektivní. Je třeba připomenout, že tentýž autor rozvíjí, ale ve výsledku také vyvrací názor H. Krystka o digitalizaci jako způsobu omezení bezprostředního zpřístupnění. Podotýká, že „zároveň se zprovozněním přístupu archivního materiálu online dochází k dočasnému zmenšení počtu badatelů využívajících materiály z badatelný archivu, ale poté následuje postupné zvětšení zpřístupnění jak bezprostředního, tak zprostředkovaného“²⁷⁾ (čili rešerší na objednávku). Tato zajímavá závislost ukazuje, že digitalizace a zpřístupňování online jsou nejlepšími PR aktivitami.

Vrátíme-li se ke *Strategii...*: měřítkem realizace prvního operačního cíle (zpřístupňování archivních fondů online) je kumulovaný objem skenů připravených ke zpřístupnění, zatímco v případě třetího cíle (příprava archiválií ke zpřístupnění online) se jedná o počet skenů provedených během jednoho roku. Pro léta 2010 až 2015 se předpokládal růst počtu skenů v objemu 5 % ročně.²⁸⁾ Vzestupná tendence, mnohem větší než podle plánu, se udržela až do r. 2014. Příčinou zvolnění procesu v posledních letech je skutečnost, že bylo v prvé řadě rozhodnuto o digitalizaci mikrofilmů, což je při využití odpovídajícího technického zařízení velmi rychlé. V současné době představují větší díl digitalizovaného archivního materiálu originály, což se muselo odrazit i na zpomalení tempa celého procesu.

Existují bohužel i negativní stránky urychlené digitalizace a honu za dosažením ukazatelů vytyčených prostřednictvím NDAP. Zapomíná se totiž na to, že bez příslušného zpracování, online zpřístupnění příslušné archivní evidence a opatření skenů metadaty jsou digitální verze archiválií v podstatě bezcenné a ztratí se vedle milionů jiných.²⁹⁾

²⁷⁾ „...wraz z uruchomieniem udostępienia online materiałów archiwalnych następuje chwilowe zmniejszenie liczby użytkowników korzystających z materiałów w pracowni naukowej archiwum, a następnie stopniowe zwiększenia zarówno udostępienia bezpośredniego jak i pośredniego.“ Citováno dle H. Niestroja, *Racjonalizacja pracy archiwisty. Próba modelowego przedstawienia archiwisty połowy XXI wieku*, [w:] „Archiwista cyfrowy” i infobroker..., s. 31

²⁸⁾ *Strategia Archiwów Państwowych...*, s. 5, 7.

²⁹⁾ H. Niestrój, op. cit., s. 35.

Faktem ale je, že státní archivy v několika posledních letech diametrálně změnilly svou politiku – zpřístupňování bylo nadřazeno jiným cílům. Samozřejmě to neznamená, že by tak byl opuštěn úkol zabezpečení archiválií – ten je plněn zároveň a mimochodem také nabral na tempu. Dvě následující směrnice NDAP v záležitostech digitalizace archivních fondů – ze dne 22. června 2011 (nahradila zmíněné nařízení č. 25 NDAP ze dne 30. prosince 2005) a ze dne 31. srpna 2015 – uvádějí vedle cílů digitalizace rovněž ochranu archivních materiálů před zničením, jejich zabezpečení před nenadálými pohromami, a také: a) popularizaci archivních fondů a archivů a podporu edukačních, informačních a popularizačních funkcí archivů; b) zajištění všeobecné dostupnosti archivních materiálů v rozsáhlých informatických sítích.³⁰⁾

Je třeba připomenout, že od sedmdesátých let 20. století působila při NDAP pracovní skupina „Informatika a archivy“ (*Informatyka i archiwa*).³¹⁾ Informatizací státních archivů byl tehdy míněn především rozvoj archivních pomůcek (prostředků evidence). V roce 2012, v souvislosti s výše popsanou evolucí přístupu k digitalizaci, byl utvořen nový orgán – Rada pro otázky informatizace a digitalizace (*Rada do spraw informatyzacji i digitalizacji*).³²⁾ V tomto případě se ocitly úkoly spojené s digitalizací fondů státních archivů na prvním místě.

Dnes není žádný státní archiv, který by se neúčastnil obrovského záměru digitalizace státních archivních fondů.³³⁾ Je důležité, že tyto aktivity byly zkoordinovány

³⁰⁾ Zarządzenie nr 13 NDAP z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie digitalizacji zasobu archiwalnego archiwów państwowych, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/files/zarzadzenia_NDAP/zarz13_2011.pdf, ověřený přístup 1. 12. 2017, §2 a nahrazující je směrnice: Zarządzenie nr 14 NDAP z dnia 31 sierpnia 2015 r. w sprawie digitalizacji zasobu archiwalnego archiwów państwowych, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/zarz_14-2015.pdf, ověřený přístup 1. 12. 2017, §3.

³¹⁾ H. Krystek, *Efekty działalności zespołu „Informatyka i archiwa” i ich wpływ na opracowanie zasobu*, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/referaty/henryk_krystek.pdf, ověřený přístup 1. 12. 2017; *srov. též* např.: Decyzja nr 5 NDAP z dnia 16 III 2005 r. w sprawie powołania zespołu naukowego pod nazwą „Informatyka i Archiwa”, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/decyzja_nr5_NDAP_16marca2005.pdf, ověřený přístup 1. 12. 2017.

³²⁾ Decyzja nr 1 NDAP z dnia 12 I 2012 r. w sprawie powołania, zakresu i trybu działania oraz składu osobowego Rady do spraw informacji i digitalizacji, [online:] https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/Decyzja_nr_1_z_2_01_2012.pdf, ověřený přístup 1. 12. 2017.

³³⁾ *Program Kultura+* využily archivy: Archiwum Akt Nowych, Narodowe Archiwum Cyfrowe, Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Państwowe (dále AP) w Gdańsku, AP w Katowicach, AP w Koszalinie, AP w Lublinie, AP w Łodzi, AP w Olsztynie, AP w Opolu, AP w Poznaniu a AP w Przemyślu; *Program digitalizacji materiałów archiwalnych z zasobu archiwów polskich i zagranicznych* zpracovaný NDAP využilo 26 státních archivů; program Evropské unie *Źródła genealogiczne mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego* využily AP w Bydgoszczy a AP w Toruniu; jiné formy

(i když ne v úplnosti) a byly pro ně nalezeny vnitřní prostředky. Již dnes je možné předpovědět jejich úspěch – každý den využívá služeb portálu *szukajwarchiwach.pl* 5 000 osob.³⁴⁾ Shrňeme-li činnost státních archivů v posledních deseti letech, nemůžeme se zbavit dojmu, že digitalizace v polském provedení není jen efektem technologického pokroku. Je to především výsledek rozvoje společnosti, přizpůsobování se západním standardům, otevření se státních institucí občanům. Je zajímavé, že došlo také ke zpětné reakci – občané se otevřeli archivům.³⁵⁾ Žádná propagační akce by tak dobrých výsledků nedosáhla.³⁶⁾

(Překlad Marek Ďurčanský, odborná revize Zdeněk Vašek)

financování našly AP w Lublinie a AP w Łodzi. V rámci konkurzu *Digitalizacja 2016* získalo 14 státních archivů prostředky nejen na digitalizaci, ale také na pořízení velkokapacitních úložišť a přípravu archiválií k digitalizaci, mj. jejich konzervaci – srov. *Digitalizacja Zasobu Archiwów Państwowych...*, ověřený přístup 19. 5. 2016 r. a 1. 12. 2017.

³⁴⁾ Ještě v květnu 2016 byl uváděn počet 4000 uživatelů denně, srov. *Digitalizacja Zasobu Archiwów Państwowych...*, ověřený přístup 19. 5. 2016 a 1. 12. 2017.

³⁵⁾ O novém typu uživatele srov. např. A. Biernat, *Komputeryzacja a digitalizacja w archiwach państwowych w Polsce*, [w:] *Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach*, pod red. R. Leśkiewicza i A. Żeglińskiej, (*Symposia Archivistica*, t. II), Warszawa 2015, s. 23–36.

³⁶⁾ O *personal relations* v polských archivech srov. především M. Jabłońska, *Nowe wyzwania archiwów. Komunikacja społeczna i public relations*, Toruń 2016.

Martin Rechterik

SIARD, MOŽNOST ARCHIVACE RELAČNÍCH DATABÁZÍ

Databáze¹⁾ jsou dnes základem prakticky všech informačních systémů, které každodenně využíváme. Máme v nich uložená svá data, objednáváme si z nich zboží, jízdenky, letenky a drtivá většina z nás má své finance uložena v databázových systémech bankovních domů. Na databázích fungují úřady, obchody, doprava, zdravotnictví atd. Databáze využívají samozřejmě také sociální sítě, kde připravené propojovací vazby pomocí různých klíčů vkládáme my sami. Databázové systémy se staly jádrem fungování naší společnosti.²⁾

Databáze se typově dělí na tři základní typy, a to hierarchické, síťové a relační.³⁾ Podle způsobů uložení pak na centralizované a distribuované. Největší rozmach aktuálně zažívá databázový koncept označovaný termínem NoSQL,⁴⁾ který je určen zejména na ukládání a práci s nestrukturovanými veledaty. Nejnovějším typem jsou tzv. NewSQL⁵⁾ databáze, které umí zpracovávat a škálovat strukturovaná i nestrukturovaná data. Spojují tak výhody tradičních relačních databází s výhodami databází typu NoSQL. Vzhledem k předchozím informacím je nadmíru jasné, že důkladný průzkum informačního systému je naprosto nezbytný pro zvolení vhodné strategie archivace.⁶⁾

V tomto článku se budeme zabývat archivací dat výhradně z relačních databází. Tento typ databází je hojně rozšířený u veřejnoprávních původců v celém světě, a to včetně určených původců v českém prostředí. Relační databáze pracují s daty v matematicky logických relacích. Tyto databáze jsou typicky nedistribuované, to znamená, že mají centrální úložiště a k datům lze přistupovat různými způsoby.

¹⁾ Databázi se rozumí strukturovanou ale i nestrukturovanou sestavu dat v počítačové podobě, uloženou v jediném nebo více počítačích, ale dostupnou různými způsoby. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/database> [dostupné dne 12. 8. 2019]

²⁾ Naučte se SQL za 28 dní, stačí hodina denně. R. Stephens – R. Plew – A. D. Jones, Computer Press, Brno 2010, s. 32.

³⁾ Database Archiving, How to keep lots of data for a very long time. Jack Olson, Elsevier, USA 2009, s. 6–11.

⁴⁾ Databáze, D. M. Kroenke – D. J. Auer, Computer Press, Brno 2015, s. 421–476.

⁵⁾ https://en.wikipedia.org/wiki/NewSQL#New_architectures [dostupné dne 18. 12. 2019]

⁶⁾ Database Archiving, ... s. 93–99. Srozumitelné shrnutí vývoje nabízí i článek *Svět se strašně změnil, ale databáze jsou pořád stejné* od Pavla Stěhule, který je dostupný z <https://www.root.cz/clanky/svet-se-straslive-zmenil-ale-database-jsou-porad-stejne/> [dostupné dne 12. 8. 2019]

Práce s relačními databázemi je založena na používání databázových dotazovacích jazyků. Takovým standardizovaným jazykem je SQL. SQL je zkratka anglického Structured Query Language, což se česky překládá jako strukturovaný dotazovací jazyk.⁷⁾ Historie jazyka SQL je neoddelitelně spojena s historií relačních databází. Relační databáze byly vynalezeny ve Spojených státech amerických již v první polovině 20. století a největším zájemcem o ně byl pochopitelně stát. Když byl v USA v roce 1935 přijat zákon o sociálním zabezpečení, bylo nutné tuto podporu řídit a rozdělovat přibližně 26 miliónům příjemců. Pro tento účel sestavila firma *International Business Machines*, která je dnes známá pod zkratkou IBM, první digitální počítač pro komerční využití, tzv. UNIVAC I.⁸⁾ Jazyk SQL byl vytvořen až na počátku sedmdesátých let 20. století, stále tedy v době sálových počítačů a děrných štítků. Tvůrcem byl zaměstnanec IBM Ted Codd, který navrhl změny tehdy používaných jazyků, až nakonec vyvinul jazyk nový, který byl založený na aplikaci hromadných operací. Své závěry shrnul v roce 1970 do článku „*A Relational Model of Data for Large Shared Data Banks*“⁹⁾, kde popsal základní pravidla relačních databází, které se nazývají „*12 Coddových pravidel*“. Tak vznikl termín relační databáze.

Pojmem relační databáze se rozumí informace uložené do tabulek, které jsou propojeny různými vazbami. Databázi lze snad přijatelně přirovnat k sestavě kartoték, které jsou vzájemně provázané. Informace z jedné kartičky v kartotéce odkazují na jednu či více kartiček v jiné kartotéce nebo ve více kartotékách. Podobně i databáze mohou být jednoduché jednosměrné, kdy informace z jedné tabulky odkazuje na jinou hodnotu v tabulce druhé. Mohou ale být i obousměrné, kdy odkazují na sebe navzájem. Dnes jsou databáze nejčastěji rozsáhle obousměrné, kdy se propojují a vyhodnocují informace z mnoha tabulek, které jsou různě vzájemně propojeny relacemi.¹⁰⁾ Hlavní výhodou relační databáze oproti analogovým kartotékám je fakt, že informace je vedena pouze na jediném místě. Není potřeba informace duplikovat, v databázích se pouze odkazuje a pak stačí změnit onu základní hodnotu a celá databáze ihned pracuje s novou hodnotou ve všech tabulkách. Další výhodou, ale pro archivaci nevýhodou, je to, že značná část informací v databázích vlastně neexistuje. Jsou to různé výpočty, dotazy, porovnání atd., neboť dotaz není uveden v podobě „*1+1=2*,“ nýbrž v podobě „*hodnota (z tabulky A, řádku 1 ve sloupci 4) + hodnota (z tabulky K, řádku 5 ve sloupci 98) = výsledek*.“

⁷⁾ Naučte se SQL ...; s. 31–32.

⁸⁾ dostupné z [www: https://www.root.cz/clanky/historie-relacnich-databazi/](https://www.root.cz/clanky/historie-relacnich-databazi/) [dostupné dne 12. 8. 2019]

⁹⁾ *A Relational Model of Data for Large Shared Data Banks*: Ted Codd. In: *Communication of the ACM*, 1970, s. 377–387, dostupné z [www: https://www.seas.upenn.edu/~zives/03f/cis550/codd.pdf](https://www.seas.upenn.edu/~zives/03f/cis550/codd.pdf) [dostupné dne 12. 8. 2019]

¹⁰⁾ *Database archiving*,... s. 104.

POUŽÍVANÉ JAZYKY, ZÁKLADNÍ POJMY

Pro práci s relačními databázemi, a to pochopitelně včetně jejich dlouhodobého uložení, je bezpodmínečně nutné seznámit se s používanými pojmy. Tato část článku je určena zejména těm, kteří si termín relační databáze přečetli poprvé v životě v názvu tohoto příspěvku, a neodradilo je to od čtení.

Tabulka též entita: skládá se ze sloupců a řádků, kdy sloupce jsou tzv. atributy a řádky jsou záznamy vedené v jednotlivých polích. Každý řádek by měl mít vlastní unikátní identifikátor, tzv. primární klíč. Primární klíč znamená, že každý řádek, tzv. záznam v rámci tabulky, je jedinečný a že žádný záznam v tabulce nemá všechna pole ve svých sloupcích stejná jako jiný záznam ve stejné tabulce. Pokud má být záznam jedinečný, pak je nutné, aby data v jednom sloupci nebyla v tabulce opakována. Cizím klíčem je jakýkoliv záznam v poli nebo polích, který odkazuje na primární klíče v jiných tabulkách. Taková vazba se nazývá relace.

Každý sloupec v tabulce má uveden tzv. datový typ, který omezuje, jakou hodnotu mohou políčka obsahovat: Integer vyjadřuje celé číslo, Varchar znamená krátký text do 255 znaků, tzv. řetězec, Text znamená pochopitelně text, jen tentokrát delší než 255 znaků, Boolean jsou známé počítačové jedničky a nuly, tzv. logické hodnoty pravdy a nepravdy. Dalším typem častým typem je Date, který znamená časový údaj v předepsaném tvaru (rok-měsíc-den). Výše uvedené jsou základní typy, kromě těchto existují ještě mnohé další typy.¹¹⁾

Metadata jsou informace o datech (vedená strojově, ale také uživatelsky zadaná), popisně by se dalo říci, že se jedná o pracovní data popisující význam a strukturu uložených dat anebo informují, jak bylo s daty pracováno a nakládáno (tzv. logy); dataset je sestavou dat.¹²⁾

Dalším používaným jazykem v databázovém prostředí zejména k popisu a výměně dat je XML. XML je zkratka anglického *Extensible Markup Language* a tento termín se do češtiny překládá jako rozšiřitelný značkovací jazyk. XML jazyk je mladší a je spojen s rozvojem Internetu a výměnou dat jeho prostřednictvím. Jazyk byl vyvinut konsorciem W3C v roce 1998, aby nahradil tehdy již nedostačující jazyk HTML. Pomocí XML jazyka je například napsán i článek, který právě čtete.

¹¹⁾ Database archiving... s. 132; Databáze... s. 137–138; Naučte se SQL..., s. 248.

¹²⁾ Metadata jsou detailně popsána v Národním standardu pro elektronické systémy spisové služby, VMV 57/2017, s. 69–70, dostupné z [www: http://www.mvcr.cz/soubor/vestnik-mv-57-2017-oznameni-ministerstva-vnitra-kterym-se-zverejnuje-narodni-standard-pro-elektronicke-systemy-spisove-sluzby.aspx](http://www.mvcr.cz/soubor/vestnik-mv-57-2017-oznameni-ministerstva-vnitra-kterym-se-zverejnuje-narodni-standard-pro-elektronicke-systemy-spisove-sluzby.aspx) [dostupné dne 12. 8. 2019]; Dataset je základní evidenní jednotkou podle Základních pravidel pro zpracování archiválií: Michal Wanner a kol., Praha, OASSS MV 2015, s. 33. Dataset má v případě relačních databází nejčastěji podobu obsahu jedné tabulky. Dostupné z [www: http://www.mvcr.cz/soubor/zakladni-pravidla-pro-zpracovani-archivalii-2015-cervene-vyznaceny-mi-zmenami.aspx](http://www.mvcr.cz/soubor/zakladni-pravidla-pro-zpracovani-archivalii-2015-cervene-vyznaceny-mi-zmenami.aspx) [dostupné dne 12. 8. 2019]

Je strukturován na kapitoly s nadpisy, má textové části nebo poznámkový aparát s odkazy. XML jazyk je totiž základem pro textové editory, které XML zobrazují v uživatelsky „přívětivější“ formě. Článek je klidně možné napsat i v některém z XML editorů. Proto lze z běžně používaných textových editorů snadno vytvořit dokument ve formátu XML, což je hojně využíváno v případech publikování například nosiči bez složitých formátových úprav, tzn. webové stránky, tisk, elektronické čtečky knih atd.¹³⁾ Zbývá už jen zdůraznit fakt, že jazyky SQL a XML nejsou totožné. Každý má zcela jiný účel. SQL se používá pro práci s daty, zatímco XML data primárně popisuje.

ARCHIVAČNÍ MOŽNOSTI RELAČNÍCH DATABÁZÍ

Databáze lze dnes archivovat jen několika málo dostupnými způsoby. Tím prvním a z pohledu programátora nejlepším a nejjednodušším je archivace pomocí zálohování, v případě relačních databází pomocí SQL Backup a SQL Dump. Zálohovací funkce mají v sobě naprogramovánu všechny typy databází. Zatímco SQL Backup uloží data v binární podobě, SQL Dump využívá formátů XML, CSV a nejčastěji se lze setkat s formátem SQL. Zatímco podoba XML a CSV je popisná, varianta uložení používaných sekvencí v jazyku SQL umožňuje obnovení databáze. Výhodou SQL Dump a SQL Backup je kompletní záloha celé databáze, tzn. data, tabulky, role, příkazy. Tato forma však není vhodná k dlouhodobému uložení a je závislá na software, ve kterém byla záloha provedena. Ten je zpětně kompatibilní pouze do určité míry, což znamená, že starou zálohu lze většinou načíst do nové verze stejného databázového prostředí, ale vždy existuje riziko ztráty dat.

Jako nejjednodušší příklad nám poslouží migrace databáze mezi verzemi Microsoft Access. Při otevření staré databáze Vám nová verze MS Access nahlásí: *„Tato databáze byla vytvořena pomocí předchozí verze aplikace Microsoft Access. Aplikace Access bude databázi upgradovat, aby umožnila nejnovější zlepšení a poskytla vám nejlepší prostředky. Po dokončení upgradu nebude možné databázi otevřít pomocí dřívějších verzí aplikace Access. Chcete pokračovat ve zlepšení? (Doporučeno).“* Dále jsou v okně zobrazena varování, co hrozí, pokud migrace nebude provedena, ale to v našem případě není tak zajímavé. Po schválení se rozběhne upgrade databáze a objeví se nové okno: *„Během převodu došlo v aplikaci Microsoft Access k jedné nebo několika chybám. Souhrnné informace o těchto chybách zobrazíte otevřením tabulky Chyby po převodu.“* Po kliknutí na tlačítko „OK“ se zobrazí vylepšená databáze a tabulka s chybami. V tomto konkrétním případě došlo ke ztrátě veškerých oprávnění na úrovni uživatele. To není úplně malá ztráta, protože v některých pří-

¹³⁾ XML. Kompletní průvodce: Neil Bradley, Praha, Grada Publishing 2000, s. 22–24; XML pro každého: Jiří Kosek, Praha, Grada Publishing 2000, s. 24–27.

padech lze předpokládat zájem o tato data např. ze strany orgánů činných v trestním řízení a v budoucnu také ze strany badatelů. V jiném případě mohlo dojít ke změně zápisu některého z dotazů a ten napsaný ve staré podobě již nemusí fungovat, nebo došlo ke změně datového typu sloupce a nový nemá přesnost přechodného a u uložených číselných hodnot došlo k zaokrouhlení. Archivování databází je i v dnešní době jedna z největších výzev digitálního světa.

Proč je archivace databáze tak velkou výzvou? Především proto, že relační databáze jsou rozsáhlé datové sestavy, zaznamenávají velké objemy dat, nejen samotná data v tabulkách a jejich změny, ale i datové soubory uložené v tabulkách, přehled uživatelů, jejich rolí a práv a též velké množství metadat. Dále je nutné uložit celý systém prostředí databáze, který je většinou založen na licencovaném software. Každý produkt je tak svým způsobem unikátní pro každého původce, protože tyto systémy jsou zejména u větších původců naprogramovány „na míru a požadavek“. Je nutné uchovat naprogramované příkazy a dotazy, které jsou využívány pro práci v relační databázi a je též vhodné zachytit a uchovat i vlastní uživatelské prostředí. To bývá zejména u software od menších vývojových firem taktéž unikátní.

Dalším specifikem, které relační databáze dělí, je implementace jazyka SQL. Existuje standardní podoba relací jazyka SQL, ale kromě tohoto standardu jsou používány „jazykové dialekty“. Požadavky na relace odpovídají standardu, ale prakticky každá implementace má svá specifika. Výsledek je ten, že požadavek má buď drobně odlišnou podobu, anebo má odlišný výsledek. Některá implementace bere v potaz rozdíl velkých a malých písmen, jiná ne. Hrát roli může diakritika atp. V digitálním prostředí hrají často významnou roli právě drobné detaily. Dialekty jazyka vznikly s ohledem na specifické požadavky a potřeby zákazníka. Některé implementace jsou vhodné pro malé databáze na osobních počítačích, jiné zase pro rozsáhlé objektové databáze ve firemním prostředí nebo na úřadech.¹⁴⁾

K dlouhodobé archivaci relačních databází jsou v současnosti vyvíjeny zejména čtyři významné produkty, a to software Chronos, Database Preservation Toolkit, SIARD Suite a Full Convert, kdy tři poslední jmenované umí archivovat databáze do formátu SIARD dle nejnovější specifikace.¹⁵⁾

Chronos

Chronos je komerční software s uzavřeným kódem. Není tedy možné tento program upravovat a další vývoj je závislý na držiteli licence. Chronos je založený na

¹⁴⁾ Naučte se SQL ...; s. 39; implementace jazyka SQL jsou porovnány, dostupné např. z [www: http://troels.arvin.dk/db/rdbms/](http://troels.arvin.dk/db/rdbms/) [dostupné dne 12. 8. 2019]

¹⁵⁾ Database Preservation Toolkit, A relational database conversion and normalization tool: A. A. B. Ferreira, Univerzita Minho, dizertační práce, s. 22, dostupné z [www:http://mei.di.uminho.pt/sites/default/files/dissertacoes/eeum_di_dissertacao_pg29030.pdf](http://mei.di.uminho.pt/sites/default/files/dissertacoes/eeum_di_dissertacao_pg29030.pdf) [dostupné dne 12. 8. 2019], s. 22–23.

databázovém prostředí Oracle, je sice určen k dlouhodobé archivaci relačních databází, ale k archivaci dat z živých databází. Program běží nad samotnou databází nebo přesněji nad databázemi, které původce používá. Snad by se dal v tomto případě použít termín „Superdatabáze.“ Primárním účelem programu Chronos je optimalizace informací a chodu programu v podobě odložení nepoužívaných dat do modulu Chronos. Cílem v tomto případě není uložení celé databáze, ale pouze řízené průběžné ukládání dlouhodobě nevyužívaných dat. Tento komerční software dle zveřejněných informací optimalizuje chod databází a snižuje náklady na jejich provoz. Odložená data, která jsou uchována v aplikaci Chronos, je možné šifrovat a řídit přístup k nim.¹⁶⁾ Software Chronos byl naprogramován s cílem spravovat a ukládat 2 typy elektronických dat. Kromě ukládání dat uložených v relačních databázích program ukládá i data elektronické pošty uživatelů.

Prakticky však Chronos archivuje tabulková data z databází ve formátu CSV,¹⁷⁾ do formátu XML pak ukládá datové sestavy a metadata. Chronos ale neukládá provozní informace o uživateli, jejich právech, příkazech, které mají k dispozici atd. Tento program zajímají pouze tzv. hrubá data, která ukládá do své struktury, jak již bylo uvedeno v předchozím odstavci. Největším problémem, který z archivního hlediska program Chronos má, je absence vnitřní specifikace. Pokud se původce rozhodne dále nevyužívat tento produkt, bude nucen buď data migrovat, nebo uložit v podobě, která zajistí jejich dlouhodobou čitelnost. Dalším celkem závažným nedostatkem je velmi omezená možnost spolupráce s relačními databázemi. Chronos se omezuje na jen ty největší, tedy na prostředí od Oracle, Microsoft a IBM. Navíc jazyk SQL byl v roce 2013 implementován ve standardu SQL:1992 a z dostupné dokumentace není jasné, jaký standard tohoto jazyka je využíván nyní.¹⁸⁾

DeepArc

Jedním ze způsobů archivace relačních databází byl nástroj s názvem DeepArc. DeepArc po startu prostřednictvím příkazové řádky zpřístupní grafické rozhraní. DeepArc se připojí k databázi skrze java JDBC konektor,¹⁹⁾ a po mapování datového

¹⁶⁾ Dostupné z [www: https://www.csp-sw.de/en/products/chronos-database-archiving/product-facts-4/](https://www.csp-sw.de/en/products/chronos-database-archiving/product-facts-4/) [dostupné dne 12. 8. 2019]

¹⁷⁾ CSV znamená hodnoty oddělené čárkou (*Comma Separated Values*), data přenesená z tabulky do tohoto jednoduchého textového formátu mají podobu, kdy jsou záznamy z polí v řádku oddělené čárkou nebo jiným oddělovacím znakem. Dostupné z [www: https://www.loc.gov/preservation/digital/formats/fdd/fdd000323.shtml](https://www.loc.gov/preservation/digital/formats/fdd/fdd000323.shtml) [dostupné dne 12. 8. 2019]

¹⁸⁾ Database Preservation Toolkit... s. 22 a srovnání formátu SIARD se software Chronos provedené Rakouským technickým institutem provedené v roce 2013, dostupné z [www: http://purl.pt/24107/1/iPres2013_PDF/Database%20Preservation%20Evaluation%20Report%20-%20SIARD%20vs.%20CHRONOS.pdf](http://purl.pt/24107/1/iPres2013_PDF/Database%20Preservation%20Evaluation%20Report%20-%20SIARD%20vs.%20CHRONOS.pdf) [dostupné dne 12. 8. 2019]

modelu nebo i více datových modelů vůči relačnímu datovému modelu dojde k extrakci tabulek databáze do formátu XML. DeepArc byl vyvinut ve Francii Národní knihovnou pro archivaci webových stránek s rozsáhlým obsahem, dnes označovaných jako informační brány.²⁰⁾ Tento software byl využit pro vývoj součástí sestavy nástrojů, kterou dále vyvíjí International Internet Preservation Consortium. Vývoj samotného nástroje DeepArc od roku 2013 neprobíhá a nepodařilo se ani zjistit, že by některý evropský archiv tento nástroj využíval. Na zdrojové stránce se též nepodařilo najít zmínku, proč byl vývoj ukončen. Nejpravděpodobnější příčinou byla pracnost a rozšíření formátu SIARD. Mapování databáze je časově i technicky náročná činnost, a zřejmě proto nedošlo k širšímu použití tohoto nástroje.²¹⁾

Formát SIARD

Poslední alternativou pro dlouhodobé ukládání relačních databází je formát SIARD a aplikace, které tento formát vytváří, tzn. SIARD Suite, Database Preservation Toolkit a Full Convert, které byly testovány a budou využívány v Národním archivu. Zkratka SIARD znamená Software-Independent Archival of Relational Databases, kterou lze do českého jazyka přeložit termínem „Programově nezávislá archivace relačních databází“.²²⁾ SIARD byl vyvinut pro Švýcarský spolkový archiv v letech 2007 a 2008 a cílem bylo ukládat relační databáze v dlouhodobě přístupné podobě. Jedná se o otevřený formát založený na standardu jazyka SQL. Právě díky své otevřenosti a ochotě jeho tvůrců se do dalšího vývoje zapojila mezinárodní komunita.²³⁾ Formát byl zařazen do evropského projektu PLANETS,²⁴⁾ který v roce

¹⁹⁾ JDBC je zkratka pro připojení k databázi pomocí konektivity napsané v jazyce JAVA <https://www.javatpoint.com/java-jdbc> [dostupné dne 9. 12. 2019]

²⁰⁾ <http://deeparc.sourceforge.net> [dostupné dne 12. 8. 2019]

²¹⁾ Dostupné z [www: http://netpreserve.org/web-archiving/tools-and-software/](http://www.netpreserve.org/web-archiving/tools-and-software/) [dostupné dne 12. 8. 2019], členem konsorcia je Národní knihovna České republiky, ta však pro svůj webarchiv (<https://www.webarchiv.cz/cs/>) [dostupné dne 12. 8. 2019] využívá opensource aplikaci Heritrix (dostupné z <https://github.com/internetarchive/heritrix3/wiki>) [dostupné dne 12. 8. 2019], který webové stránky archivuje do formátu warc (informace k formátu jsou dostupné na <https://www.loc.gov/preservation/digital/formats/fdd/fdd000236.shtml>)

²²⁾ Ve výčtu archivačních možností oproti *Database Preservation Toolkit* (srv. 16) chybí program HPAIO od firmy Autonomy patřící do portfolia Hewlett-Packard. K tomuto programu se podařilo dohledat pouze tiskovou zprávu z roku 2012 o verzi 7.0, která však byla zřejmě poslední a další vývoj byl ukončen. Zda s náhradou například v podobě služeb typu cloud, není jasné. Tato aplikace dle dostupných informací extrahovala relační databáze do souborů ve formátu XML. Dostupné z [www: https://www8.hp.com/ae/en/hp-news/press-release.html?id=1489154](https://www8.hp.com/ae/en/hp-news/press-release.html?id=1489154) [dostupné dne 12. 12. 2019]

²³⁾ Dostupné z [www: https://www.loc.gov/preservation/digital/formats/fdd/fdd000426.shtml](https://www.loc.gov/preservation/digital/formats/fdd/fdd000426.shtml) [dostupné dne 12. 8. 2019]

2012 získal cenu za mimořádný přínos k výzkumu a inovaci v oblasti digitální archivace od Koalice pro digitální archivaci.²⁵⁾ Formát byl adaptován v Německu, Nizozemí a také v Dánsku, kde Dánský národní archiv upravil tuto verzi pro vlastní potřebu do varianty SIARDDK. V roce 2013 byl SIARD ve svém domovském Švýcarsku standardizován jako výstupní formát pro databáze, který je vhodný pro dlouhodobé uchování.²⁶⁾

SIARD²⁷⁾ je neoperační databázi. To znamená, že nad takto archivovanou databázi nelze provádět žádné relace, příkazy nebo dotazy. Veškerá data jsou uložena v podobě, v níž se nedají dělat změny. Databáze je extrakcí normalizována do struktury souborů a adresářů. Fakticky se jedná o databázi archivovanou do balíčku Zip.²⁸⁾ Data uložená v tomto formátu jsou k prohlížení přístupná bez dalšího speciálního nástroje jen s běžným archivačně-komprimačním nástrojem podporujícím formát ZIP, zcela dostačuje změnit koncovku souboru²⁹⁾ z *nacr.siard* na *nacr.zip*. Samotný obsah relační databáze pak SIARD ukládá ve standardizované podobě souborů XML, samostatných souborů v binární podobě a metadat opět v podobě souboru XML. Archiv databáze ve formátu SIARD dále obsahuje soubory XML formátu, typu XSD, což jsou pravidla, pro obsah souborů XML. Soubor SIARD má dále vlastní metadata, která popisují obsah, extrakci a informace o databázi. Přestože je v první části odstavce zmíněno, že archivované databázi nejde provádět relace, není to pravda úplná. Protože se jedná o archivaci do formátu XML, kde lze pracovat s daty pomocí nástrojů XPath a XQuery, a ty využít lze. Tato možnost je však dostupná pouze v jedné tabulce a ne nad celou databázi a navíc uživatel potřebuje vidět do souboru metadata.xml, který obsahuje popisy prohlížené tabulky.

Model neměnnosti obsahu uloženého balíčku odpovídá požadavku na neměnnost digitálních dat v otevřeném archivním informačním systému.³⁰⁾ Archivní in-

²⁴⁾ PLANETS je zkratka projektu pro uchování a dlouhodobý přístup skrze síťové služby (*Preservation and Long-Term Access through Networked Services*). Projekt probíhal v letech 2006–2010.

²⁵⁾ Členy koalice jsou instituce výhradně ze Spojeného království, univerzity, knihovny, bankovní domy atd., dostupné z [www: https://www.dpconline.org/about](http://www.dpconline.org/about) [dostupné dne 12. 8. 2019]

²⁶⁾ Dostupné z [www: https://www.loc.gov/preservation/digital/formats/fdd/fdd000426.shtml](https://www.loc.gov/preservation/digital/formats/fdd/fdd000426.shtml) [dostupné dne 12. 8. 2019]

²⁷⁾ Verze formátu SIARD: 1.0; 2.0; 2.1 a nejnovější, 2.1.1, kterou vytváří pouze SIARDSuite, ale rozdíly oproti verzi 2.1 jsou marginální.

²⁸⁾ Dostupné z [www: https://www.loc.gov/preservation/digital/formats/fdd/fdd000354.shtml](https://www.loc.gov/preservation/digital/formats/fdd/fdd000354.shtml) [dostupné dne 12. 8. 2019]

²⁹⁾ Tzv. MIME type, MIME je zkratka pro *Multipurpose Internet Mail Extensions*, česky „víceúčelová rozšíření internetové pošty. Každý datový soubor nese informace určitého druhu a MIME typ určuje, jaký druh dat nese a jakým programem s ním lze pracovat.

³⁰⁾ Tzv. OAIS, Open Archival Information System, jedná se o mezinárodní normu ISO 14721:2003,

formační balíček tzv. AIP³¹⁾ v tomto případě tvoří soubor SIARD s jeho vlastními metadaty a dokumentací k archivované databázi. Formát SIARD 1.0 byl vyvíjen až do roku 2016, s vazbou na standard SQL:1999, od roku 2016 byl nahrazen novou verzí s vazbou na novější standard ve verzi SQL:2008.³²⁾

SIARD 2.1.1³³⁾

SIARD ve verzi 2.1.1 je aktuální verze tohoto formátu. Byla zveřejněna v květnu 2019 a úplně ruší verzi 2.0 pro chybovost a rozpory, které vznikaly při extrakci a též neumožňovaly implementaci standardu jazyka SQL:2008 a také nahrazuje verzi 2.1.³⁴⁾ Archiv SIARD 2.1 má stejně jako předchozí verze podobu balíčku Zip, který může, ale nemusí být komprimován. Komprimační algoritmus, kterým dojde ke zmenšení velikosti souboru SIARD je možný jak ve variantě Zip32, tak i Zip64.³⁵⁾ Využití tohoto algoritmu je doporučeno. Při extrakci databáze do archivu SIARD nedochází k jeho zakódování a není chráněn heslem. Relační databáze, archivovaná ve formátu SIARD se skládá ze dvou komponent: tabulkových dat, která reprezentují obsahy tabulek a metadat, která popisují strukturu archivované databáze. Během extrakce dojde k úpravě dialektových datových typů na datové typy dle standardu SQL:2008. Jsou dále vytvořena metadata souboru SIARD, která zaznamenávají informace o vzniku tohoto souboru.

Soubor SIARD má podobu adresářové struktury. V nejvyšší úrovni jsou dva adresáře s názvy *content/(obsah)* a *header/(hlavička)*. Adresář *content/* obsahuje adresáře *schema0/*, *schema01/* atd., ty jsou řazeny dle počtu schémat originální da-

viz čl. 4.2.1.4.2 Preservation Description Information, dostupné z [www: https://public.ccsds.org/Pubs/650x0m2.pdf](https://public.ccsds.org/Pubs/650x0m2.pdf) [dostupné dne 12. 8. 2019]

³¹⁾ AIP je zkratka *Archival Information Package*, v takovém balíčku je zabalen digitální dokument, jeho metadata a informace o tvorbě balíčku, ISO 14721:2003, viz čl. 6.3.1.1 – 6.3.1.3 *Preservation Description Information*, srv. pozn. 23

³²⁾ Srv. Archivační možnosti databází

³³⁾ Formát verze 2.1.1 je identický s verzí 2.1, došlo jen k několika zpřesněním, jak vyplývá ze specifikace https://www.bar.admin.ch/dam/bar/de/dokumente/kundeninformation/siard_formatbeschreibung.pdf.download.pdf/siard_formatbeschreibung.pdf [dostupné dne 12. 8. 2019]

³⁴⁾ V článku se bude hovořit pouze o verzi 2.1, ačkoliv nástroj SIARD Suite tvoří SIARD verze 2.1.1, viz předchozí pozn.

³⁵⁾ Zip32 umožňuje komprimovat data do velikosti 4 GiB zatímco Zip64 zvládá komprimovat až 16 exbibyte, dostupné z [www: https://www.loc.gov/preservation/digital/formats/fdd/fdd000354.shtml#notes](https://www.loc.gov/preservation/digital/formats/fdd/fdd000354.shtml#notes) [dostupné dne 12. 8. 2019], dostupné z [www: https://en.wikipedia.org/wiki/Orders_of_magnitude_\(data\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Orders_of_magnitude_(data)) [dostupné dne 12. 8. 2019]. Pro lepší představu lze doplnit, že do SIARD 2.1 pojde uložit aktuální plánovaná kapacita Národního digitálního archivu, a to s víc než dostatečnou rezervou.

tabáze. Každý adresář pak obsahuje adresáře s tabulkami *table0/ table1/ atd.* a v nich soubory typu XML s tabulkovými daty v XML a XSD se schématem těchto dat. Adresářová struktura je přibližena v příloze č.1.

Příloha 1: Schéma podoby souboru SIARD 2.1

content/ (*adresář obsahuje tabulková data*)

schema0/

table0/

table0.xml

table0.xsd

lob1/ (*zde je uložen soubor/y*)

record0.bin

table1/

table1.xml

table1.xsd

lob1/

record0.bin

record1.bin

table2/

schema 1/

table0/

header/ (*adresář obsahuje metadata*)

metadata.xml

metadata.xsd

siardversion/

2.1/

Zvláštní odstavec je třeba věnovat popisu tabulky s uloženými digitálními objekty, tj. soubory v různých formátech jako např. PDF/a, JPG, DOC, XLSx atd. Při tvorbě SIARD se tyto objekty z tabulky extrahují ven z tabulek v binární podobě do podřízeného adresáře *lobs/*, ale jen pokud datový typ původní databáze nástroje napoví, že se jedná o binární data. Pokud je originálním datovým typem pouze řetězec, pak objekty zůstanou jako řetězec v poli tabulky. V případě extrakce binárních souborů je tabulka XML doplněna o informace *digest*, tj. hash a length³⁶⁾ a původní místo v tabulce je nahrazeno odkazem na extrahovaný binární objekt.

³⁶⁾ Hash, (česky haš), je funkce, kterou se data převedou do mále čísla. https://cs.wikipedia.org/wiki/Hašovací_funkce [dostupné dne 12. 12. 2019], length je délka v UTF-8, *srv.* Formátová specifikace P_4.3-3., *srv.* pozn. 33.

Příčina vytvoření *hash* a *length* je snadná, je to z důvodu ověření, aby nemohl být objekt falšován.

Druhý základní adresář v archivu SIARD má název *header/* a obsahuje pouze jeden adresář a jeden soubor *metadata.xml* a schéma *metadata.xsd*. Adresář má název *siardversion/* a obsahuje prázdný adresář s názvem podle verze formátu SIARD, tedy buď *2.0/* nebo *2.1/*, to pouze důvodu strojového rozpoznání formátu dostupnými nástroji jako je např. Droid.³⁷⁾ Výše zmíněné soubory s názvem *metadata* jsou pomyslnými klíči k archivovaným datům. Soubor *metadata.xml* obsahuje veškeré popisné informace nejen o archivované databázi, ale také ve své hlavičce i o vlastním souboru SIARD. Do metadat o SIARD patří informace: název databáze, datum archivace, jméno a kontakt na člověka, který archivaci provedl, název nástroje, kterým byl archiv SIARD vytvořen, číslo nebo adresa originálního stroje, druh a verze databázového prostředí, uživatelské jméno užitá pro archivaci, název původce, název vlastníka dat, časové období provozu databáze a stručný popis originální databáze, její účel.

Soubor *metadata.xml* dále obsahuje metadata o databázi a vysvětlují smysl takto archivovaných dat. Jedná se o veškeré dostupné popisné informace, které lze z databáze získat. Jsou to názvy tabulek, názvy sloupců, jejich popisy, vysvětlení a význam, pokud byly v databázi vyplněny. Jak bylo zmíněno výše, tabulkové soubory XML tyto informace neobsahují, a proto je nezbytné tabulky prohlížet společně s pomyslným šifrovacím klíčem. Pokud jsou ve sloupci uloženy např. adresy, pak to takový problém není, pokud ale tabulka obsahuje třicet sloupců výhradně s číselnými hodnotami, pak význam hodnot tak úplně jasný není. V podobě metadat se dále ukládají informace o klíčích, kterými jsou tabulky vzájemně propojeny, o omezeních, automatických postupech a jejich účelu. V tomto souboru se také ukládají informace o příkazech, tzv. parametrech, informace o uživateli a jeho právech a roli v databázovém systému.

SIARDDK

Dánská varianta SIARDU byla vyvinuta Dánským národním archivem v roce 2009. V praxi se však nejedná o archivaci do souboru *database.siard*, ale exportu databáze do adresáře s názvem *AVID.SA.19000.A-Z*, který obsahuje strukturu adresářů – *Indices/* (obsahuje XML seznamy tabulek a souborů, *Schemas/* (obsahuje soubory XSD se schématy databáze a tabulek), *Tables/* (obsahuje XML tabulek ve struktuře) a variabilně *Objects/* (se soubory v binární podobě, pokud

³⁷⁾ Droid je nástroj pro identifikaci souborových formátů, který je využíván i v Digitálním archivu NAČR. Detailní informace na <https://www.nationalarchives.gov.uk/information-management/manage-information/policy-process/digital-continuity/file-profiling-tool-droid/> [dostupné 2. 12. 2019]

archivovaná databáze obsahovala digitální objekty). Cílem úpravy oproti SIARD verzi 1.0 byl požadavek podpory ukládání velkých datových objektů mimo tabulkové soubory XML. Tato upravená verze byla v Dánsku přijata vládním nařízením a jako výstupní formát pro databáze nahradila obecný formát XML, který byl s vazbou na standard jazyka SQL:1992 a XML schema 1.0.³⁸⁾

TVORBA ARCHIVU SIARD A SROVNÁNÍ APLIKACÍ K JEHO TVORBĚ

Formát SIARD je primárně určen k archivaci databáze na konci své životnosti.³⁹⁾ U databází, u kterých lze předpokládat delší životnost, pak vytváří časový snímek databáze k datu stažení, a přestože všechny 3 dostupné aplikace pro tvorbu tohoto archivu vychází z jediné formátové specifikace, umožňují svými vlastnostmi i mírně odlišné přístupy.

Full Convert⁴⁰⁾

Jedná se komerční nástroj, který byl vyvinut společností Spectral Core pro migraci databází, a archivní formát SIARD je jedním z přímo podporovaných databázových prostředí. V oficiální dokumentaci je uvedena základní podpora pro 27 databázových prostředí a prostřednictvím ODBC konektoru⁴¹⁾ i do mnoha dalších. S aplikací se pracuje v uživatelském grafickém rozhraní v operačním systému Microsoft Windows. Největší zjištěná výhoda Full Convert je schopnost obnovit v databázovém prostředí i archivy SIARD vytvořené i dvěma zdarma dostupnými nástroji. Jako další plusy lze zmínit menší hardwarová náročnost, vyšší rychlost migrací a jako jediný z nástrojů tvořící archivy SIARD zvládá změnu znakové sady u databází Microsoft Access. Konverze znakové sady je s ohledem na časté využívání diakritických znamének v českém jazyce naprosto nezbytná.

SIARD Suite⁴²⁾

Jedná se o aplikaci vyvíjenou v jazyku Java pro Švýcarský federální archiv jako tzv. open source pod CDDL licencí.⁴³⁾ Tvorbu archivu SIARD nástroj umožňuje nejen

³⁸⁾ Dostupné z [www: https://www.sa.dk/wp-content/uploads/2016/11/2016.11.10-Leverandørmøde-Status-for-arbejdet-i-E-ARK.pdf](https://www.sa.dk/wp-content/uploads/2016/11/2016.11.10-Leverandørmøde-Status-for-arbejdet-i-E-ARK.pdf); aktuálně je tvořen SIARDDK dle standardu SQL:2008. [dostupné dne 12. 8. 2019]

³⁹⁾ *Srv. pozn.* 15

⁴⁰⁾ <https://www.spectralcore.com/fullconvert> [dostupné dne 2. 12. 2019]

⁴¹⁾ <https://support.office.com/en-us/article/Administer-ODBC-data-sources-B19F856B-5B9B-48C9-8B93-07484BFAB5A7> [dostupné dne 2. 12. 2019]

v grafickém rozhraní pro operační systémy Microsoft Windows, ale také pomocí příkazů v příkazové řádce. Zejména velké databáze je doporučeno archivovat pomocí příkazové řádky. Nástrojem je přímo podporováno pouze 6 databázových prostředí, a to konkrétně: IBM DB2, Microsoft Access, Microsoft SQL Server, MySQL, Oracle, PostgreSQL. Oproti dříve zmíněnému komerčnímu produktu umožňuje kromě tvorby archivu SIARD obohacování metadat ve formě popisu tabulek a sloupců.

Database Preservation Toolkit⁴⁴⁾

Původně se jednalo o dvě samostatné aplikace, které byly vyvinuty na základě projektu E-Ark⁴⁵⁾ financovaného Evropskou Komisí. Database Preservation Toolkit⁴⁶⁾ byl určen pro tvorbu archivu SIARD a jeho migrace do podporovaného prostředí relační databáze a Database Visualization Toolkit pro prohlížení archivu ve formátu SIARD. Ačkoliv na github vývojářské společnosti Keep Solutions⁴⁷⁾ je vývoj aplikací stále rozdělen do dvou větví, prakticky již existuje pouze DBPTK. Aktuálně se dokončuje modernizace na základě kontraktu Estonského národního archivu s výše zmíněnou společností.⁴⁸⁾ Stále se však jedná o nástroj naprogramovaný v jazyku Java. DBPTK je dostupný ve dvou verzích, desktop verze, která je zdarma a je možné s ní pracovat na jednom počítači. Druhou možností je verze enterprise, která navíc obsahuje funkci elektronické badatelny a umožňuje zpřístupnit archivovanou databázi mnoha uživatelům ve webovém rozhraní, a to včetně funkcí elektronické autentizace uživatele a jednoduché anonymizace⁴⁹⁾ v podobě skrytí sloupce s citlivými informacemi. S DBPTK v podobě souboru *dbptk-app-x.y.z.jar* je však i nadále možné pracovat zcela samostatně prostřednictvím příkazové řádky. V platnosti zůstává také doporučení archivovat pomocí příkazové řádky velké databáze, což bylo ověřeno v praxi. Jak vyplývá z předchozích vět, grafické rozhraní je nyní společné pro tvorbu, validaci, migraci, popis archivované databáze, tabu-

⁴²⁾ <https://www.bar.admin.ch/bar/en/home/archiving/tools/siard-suite.html> [dostupné dne 2. 12. 2019]

⁴³⁾ https://en.wikipedia.org/wiki/Common_Development_and_Distribution_License [dostupné dne 2. 12. 2019]

⁴⁴⁾ <https://github.com/keeps/db-preservation-toolkit> [dostupné dne 3. 12. 2019]

⁴⁵⁾ <https://www.eark-project.com/resources/eark-tools>, jed [dostupné dne 3. 12. 2019]

⁴⁶⁾ Dále jen DBPTK, jedná se o užívanou zkratku

⁴⁷⁾ <https://www.keep.pt> [dostupné dne 3. 12. 2019]

⁴⁸⁾ <https://github.com/keeps/db-preservation-toolkit/projects/2> [dostupné dne 3. 12. 2019]

⁴⁹⁾ Prezentace o DBPTK na CEF EARCHIVING EXPERT GROUP AND STAKEHOLDER WORKSHOPS dostupné z <https://webcast.ec.europa.eu/cef-earchiving-expert-group-and-stakeholder-workshops-03-12-19#> [dostupné dne 3. 12. 2019]

lek a sloupců a též prohlížení archivovaných dat. Navíc je toto příjemné uživatelské rozhraní dostupné pro operační systémy Microsoft Windows, Linux a MacOS.

NÁSTROJE PRO PRÁCI S ARCHIVY SIARD – VALIDACE, PROHLÍŽENÍ, EDITACE METADAT

Validace formátu SIARD

Validace je proces, ve kterém se porovnává objekt vůči metadatům, laicky řečeno dojde ke kontrole přesnosti a kompletnosti dat.⁵⁰⁾ V případě validace formátu SIARD probíhá kontrola oproti formátové specifikaci a zaznamenává se shoda nebo odchylky. Konkrétně dochází k porovnání vnitřní struktury balíčku zip a dále jednotlivých tabulkových souborů XML se souborem metadata.xml.⁵¹⁾

Nástroj DBPTK byl již detailně přiblížen v předchozí části a jedná se o jediný komplexní nástroj pro práci s archivy SIARD a jednou z funkcí je i validace. Tu provádí DBPTK velmi důkladně, kdy dochází nejen k výše zmíněným kontrolám, ale kontrolují se jednotlivé řádky a v nich uložené hodnoty vůči datovým typům SQL standardu, které sloupce získaly konverzí proprietárních datových typů původní databáze.⁵²⁾

KOST-Val⁵³⁾ je švýcarský nástroj v jazyku java a byl vyvinut pro validaci mnoha formátů přičemž SIARD je jedním, které je schopen kontrolovat. Oproti DBPTK je kontrola archivu SIARD méně robustní, protože nedochází kontrole jednotlivých tabulkových řádků, ale pouze se kontrolují datové typy v tabulkách vůči popisnému souboru metadata.xml.

Prohlížení archivních souborů SIARD, editace metadat a export dat

Prohlížení souborů SIARD je možné několika způsoby. Tím nejjednodušším je využití jakéhokoliv nástroje pro prohlížení souborového systému, z důvodu využití algoritmu Zip, jsou data zkomprimována a je k nim zajištěn dlouhodobý přístup. Nicméně v této podobě se v datech dá jen velmi složitě hledat a prakticky se s nimi nedá pracovat. Celá databáze je vlastně rozsypaná do jednotlivých tabulek a jejich popisků a schémat.

⁵⁰⁾ Database Archiving, ... s. 121–123.; <http://id.loc.gov/vocabulary/preservation/eventType/val.html> [dostupné dne 4. 12. 2019]

⁵¹⁾ <https://github.com/DILCISBoard/SIARD>; <https://www.ech.ch/standards/38716> [dostupné dne 4. 12. 2019]

⁵²⁾ *Srv. s částí SIARD 2.1*; pozn. 32

⁵³⁾ https://kost-ceco.ch/cms/kost_val_de.html [dostupné dne 4. 12. 2019]

K základnímu prohlížení veškerých dat uložených v archivu lze využít i švýcarský nástroj SIARD Suite. Ten archiv otevře a lze v něm prohlížet jednotlivé tabulky, prohlížení je však omezeno na 2 500 řádků. Pokud má tabulka více než 2 500 řádků, pak je rozdělena na mnoho dílčích tabulek. Aplikace dále umožňuje editaci metadat o archivu SIARD a také o dílčích částech, tedy informace o tabulkách a sloupcích. Ač se tato funkce nemusí zdát na prvního pohled důležitá, tak je tomu právě naopak. Pokud tato metadata nejsou vyplněna v originální databázi, což je spíše pravidlem než výjimkou, pak jsou tyto informace s ohledem na dlouhodobé uložení mimořádně důležité. Velký význam obsahu a významu tabulek a jejich dat ve sloupcích je v dlouhodobé perspektivě nepopíratelný.

SIARD-Excerpt je další nástroj vyvinutý ve Švýcarsku pro práci s archivy SIARD.⁵⁴⁾ Aplikace je založena na prostředí JAVA, má jednoduché grafické prostředí a má pouze jediný účel, kterým je datový export. Po načtení archivu SIARD je nutné vybrat konkrétní tabulku, kterou bude nástroj prohledávat. Pokud je nalezen zadaný výraz nebo číselný řetězec, jsou extrahovány nalezená data do podoby výstupního souboru XML. V případě nalezení více záznamů je výstupem tabulka. Pro hledání je vhodné připravit schéma databáze, tedy propojení tabulek pomocí klíčů a následně hledat dle identifikátoru záznamu, v takovém případě je aplikace schopna extrahovat data v komplexní podobě. Součástí programu je grafický styl v podobě CSS⁵⁵⁾ který si lze upravit dle potřeby.

Již mnohokrát zmíněný DBPTK zvládá nejen prohlížení, ale také export dat. Základní export s tabulek je možný ve formátu CSV, export objektů je také možný. Tyto objekty mají binární podobu,⁵⁶⁾ a pokud uživatel nástroje při exportu nahradí binární mimetype původním, např. PDF nebo JPG, lze objekt okamžitě otevřít. Na rozdíl od švýcarského Excerptu nelze dodatečně propojit tabulky, takové propojení do podoby pohledu⁵⁷⁾ je možné do archivu SIARD přidat jen při tvorbě archivu. Zvláštní zmínku si zaslouží funkce materializace pohledu, tzv. materializované view. Tento hybrid mezi tabulkou a datovým objektem⁵⁸⁾ zhmotňuje pohled do podoby tabulky a fakticky umožňuje export vybraných dat.

Documaster Decom⁵⁹⁾ je komerční nástroj, který byl naprogramován v Norsku. Jedná se o specializovaný nástroj pro editaci metadat a formátové změny objektů uvnitř archivů SIARD. V předešlých letech proběhla v Norsku⁶⁰⁾ hromadná archi-

⁵⁴⁾ Dostupné z [www: https://kost-ceco.ch/cms/index.php?siardexcerpt_de](https://kost-ceco.ch/cms/index.php?siardexcerpt_de) [dostupné dne 12. 8. 2019]

⁵⁵⁾ <https://www.w3schools.com/css/> [dostupné dne 9. 12. 2019]

⁵⁶⁾ Kapitola P_4.3-3 formátové specifikace SIARD.

⁵⁷⁾ Tzv. view, které propojuje tabulky S.

⁵⁸⁾ <https://stackoverflow.com/questions/4463354/what-are-materialized-views> [dostupné dne 9. 12. 2019]

⁵⁹⁾ https://www.documaster.com/en/documaster_decom [dostupné dne 9. 12. 2019]

vace systémů spisových služeb, které byly používány v samosprávě, do formátu SIARD. S ohledem na množství archivů SIARD, které přesahuje deset tisíc, vznikla potřeba jejich urychleného zpracování. Tento komerčně zajímavý požadavek státní správy a samosprávy využila soukromá sféra a dodala archivům, knihovnám a univerzitám zmíněný nástroj. Tyto instituce vytvořily knihovnu šablon, které aplikace využívá k automatickému popisu databáze archivované v souboru SIARD. Prakticky se porovnává shoda šablony se souborem metadata.xml, který aplikace obohacuje o již hotový popis z vhodné šablony. Archiváři se při práci s nástrojem nabízejí různé šablony z knihovny, které se řadí podle nejvyšší procentuální shody. Další schopností tohoto nástroje je formátová migrace objektů uvnitř souboru SIARD. Lze takto migrovat objekty do výstupních formátů, např. tedy DOC nebo DOCX na PDF/A atd. Nástroj neumožňuje datový export a prohlížení je omezeno pouze na prvních 10 řádků tabulek, nejedná se o prohlížečku, ale o nástroj pro popis. Na náš dotaz týkající se autenticity archivu SIARD v podobě hash, jsme dostali pouze vyhýbavou odpověď, že je to technicky vyřešeno a autenticita zachována.⁶¹⁾

V Maďarském národním archivu⁶²⁾ využívají k prohlížení databází archivovaných ve formátu SIARD volně dostupný server pro relační databáze Oracle Express⁶³⁾ ve spojení s nástrojem Oracle Apex. Kdy kolegové využívají SIARD jako formát pro archivaci a také migraci dat pro badatelnu.

*dbDIPview*⁶⁴⁾

Podobný přístup jako v Maďarsku mají i ve Slovinsku s tím rozdílem, že proto mají vlastními silami vyvinutou aplikaci. dbDIPview je určen výhradně k prohlížení archivovaných databází a k extrakci dat v nich uložených napsaný v jazyce PHP.⁶⁵⁾ Aplikaci naprogramoval Boris Domajnko pro Archiv Republiky Slovinsko jako jednoduchý nástroj pro prohlížení databází. Fakticky se jedná o webový server, který pracuje s databázovým prostředím PostgreSQL.⁶⁶⁾ Prostředí bylo zvoleno ze

⁶⁰⁾ V Norsku kromě Národního archivu existuje také společný archiv pro samosprávu více na <https://www.ikamr.no> [dostupné dne 9. 12. 2019], v našem případě by bylo ekvivalentní, kdyby si vlastní archiv zřídil Svaz měst a obcí <http://www.smocr.cz/> [dostupné dne 9. 12. 2019]

⁶¹⁾ V létě 2019 jsme s kol. Stodůlkou prostřednictvím konferenčního hovoru hovořili se zástupcem společnosti Documaster a shlédli jsme nejen obchodní prezentaci, ale i chod samotného nástroje.

⁶²⁾ NAH Pilot Oracle and Custom developed components used in E-ARK Pilot 7, 2016

⁶³⁾ <https://www.oracle.com/cz/database/technologies/appdev/xe.html> a <https://apex.oracle.com/en/> [dostupné dne 9. 12. 2019]

⁶⁴⁾ <https://github.com/dbdipview/dbdipview> [dostupné dne 9. 12. 2019]

⁶⁵⁾ Popis archivnictví a předarchivní péče v Republice Slovinsko. M. Rechterik In: Archivní časopis, 69, 2019, s. 23.

⁶⁶⁾ <https://www.postgresql.org> [dostupné dne 9. 12. 2019]

zcela praktického důvodu, protože plně využívá syntaxe dle SQL Standardu a vše je postaveno na open source serveru Linux, kdy je na výběr mezi Ubuntu a Fedora serverem. Protože i samotná aplikace je zveřejněna jako open-source, je vše dostupné zcela zdarma, určitou nevýhodou však může být absence jednoduchého instalačního souboru.

Aplikace obsahuje vlastní administrační modul, kterým se archiv databáze přenechá a aktivuje v živém databázovém prostředí. Administrační modul dále umožňuje přidávat uživatele a upravovat jejich práva. V podstatě se jedná o digitální elektronickou badatelnu pro archivované informační systémy, protože webový server lze bez obtíží veřejně zpřístupnit.

dbDIPview podporuje dva typy archivních balíčků DIP, prvním je popisovaný archiv SIARD a druhým je balíček nazvaný DDV.⁶⁷⁾ Ten byl používán před implementací formátu SIARD a má podobu komprimovaného souboru ve formátu TAR,⁶⁸⁾ ve kterém jsou uloženy soubory s tabulkovými daty ve formátu CSV, exportované SQL dotazy, propojené ve formátu SQL a popisná data v XML. Pro oba balíčky je připravena automatická migrace do PostgreSQL, a protože se jedná o živé databázové prostředí, je možné vytvářet spojení mezi tabulkami. Spojení tabulek do pohledu se nevytváří v administračním modulu databáze,⁶⁹⁾ ale v aplikaci. Ta v adresářové struktuře aktivované databáze vytvoří soubor query.xml, do nějž se vyplní potřebné dotazy, které lze nad daty uplatnit a příkazy SQL JOIN, kterými se tabulky propojí. Upravený soubor query.xml je doporučeno doplnit do metadat balíčku AIP databáze a při další aktivaci není potřeba data znovu propojovat.

Datový export není pro dbDIPview žádný problém, vyhledaná tabulková data lze exportovat do formátu CSV, exportovat lze snadno i objekty, které tabulka obsahuje a aplikace zvládá také např. zmenšené náhledy obrázků.⁷⁰⁾ Díky tomu, že je archivovaná databáze aktivována v živém databázovém prostředí, není problém potřebná anonymizace nebo pseudonymizace, tyto funkce však nelze provádět v aplikaci a je nutné využít administrační modul databáze PostgreSQL. dpDIPview však nabízí snadné skrývání sloupců tabulek podobně jako DBPTK. Snad jedinou výtkou vůči nástroji tak může být grafické rozhraní, které nemá moderní podobu, ale je přísně utilitární. Z hlediska funkčnosti však nepostrádá nic důležitého.

⁶⁷⁾ Jedná se o zkratku databaseDIPview

⁶⁸⁾ <https://www.gnu.org/manual/> [dostupné dne 9. 12. 2019]

⁶⁹⁾ <https://www.pgadmin.org> [dostupné dne 9. 12. 2019]

⁷⁰⁾ Tzv. thumbnail, <https://en.wikipedia.org/wiki/Thumbnail> [dostupné dne 9. 12. 2019]

**Příloha 2: Schéma podoby balíčku s archivem SIARD
pro nástroj dbDIPview – DIP1**

DIP1/	
data/	komprimované_objekty.tar (volitelně v. tar.gz / .tgz / .zip) tabulka1.csv (a případně další)
metadata/	createdb.sql createdb01.sql info.txt list.txt queries.xml
package/	test_databaze.xml

**Příloha 3: Schéma podoby balíčku s archivem SIARD
pro nástroj dbDIPview – DIP2**

DIP2/	
metadata/	info.txt list.txt queries.xml
package/	databaze.siard test_databaze.xml

Praktické zkušenosti s testováním formátu SIARD včetně dostupných nástrojů

Testování formátů SIARD provedl Národní archiv ve všech verzích, tj. 1.0, 2.0, SIARDDK a SIARD 2.1 a z různých typů databázových prostředí, jmenovitě byly provedeny extrakce z Microsoft Access, extrakce a migrace z a do Microsoft SQL Server, MySQL (vč. MariaDB), PostgreSQL a úspěšná byla i extrakce s pomocí JDBC konektoru.⁷¹⁾

V rámci testů byly vytvořeny všechny dostupné verze formátu SIARD a jejich struktura byla porovnána. Výrazně se odlišuje pouze dánská verze SIARDDK, ale to je dáno tamní legislativou a podobou archivace databází před příchodem formátu SIARD. Roli může mít i speciální na míru vyvinutý nástroj pro prohlížení databází s názvem SOFIA, který není jiným archivům dostupný. Použití této verze v našich podmínkách tak nedává smysl. Archivace do formátu SIARD dle standardní specifikace však smysl rozhodně má. Naše testování proběhlo v období, kdy vznikla nová verze 2.1 a mohli jsme tak naživo sledovat vývoj nástrojů pro její tvorbu. Jak vyplývá z popisu struktury SIARDu,⁷²⁾ uvnitř je struktura vždy stejná, tabulková data v adresářové struktuře a potřebná popisná metadata. Zásadní rozdíl se skrývá v konverzi datových typů z proprietární podoby do standardu SQL. Byly to právě chybné konverze, které vytvářely chyby a neumožňovaly potřebné migrace pro zpřístupnění u verze 2.0.

Roky 2018 a 2019 se dají označit jako testovací, neboť archiváři zkoušeli nové verze nástrojů a bylo postupně odstraňováno nemalé množství chyb.⁷³⁾ V otázce odstraňování chyb a podpory ze strany uživatelů má navrch jasně DBPTK, neboť tento produkt disponuje širokou komunitou, která se podílí na vývoji a je snaha diskutovat o podobě specifikace, o otázkách s použitím a především sdílet tzv. best practices.⁷⁴⁾ Nevýhodou však bylo velké množství dílčích verzí, které sice tvořily SIARD v nové verzi, ale nekonvertovaly správně datové typy do SQL standardu a archivní soubory SIARD tehdy vytvořené nejsou validní proti specifikaci. Tato nevýhoda je však velmi snadno řešitelná, takže se nedá označit jako problém.

SIARD Suite

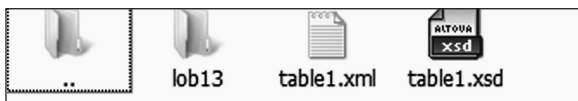
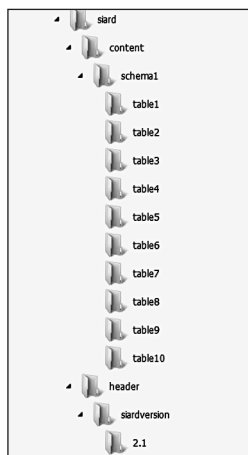
Testy švýcarské aplikace SIARD Suite během vývoje přinesly tato zjištění:
Validní archivní soubory formátu SIARD verze 2.1 se nejprve dařilo vytvořit

⁷¹⁾ Srv. pozn. 19.

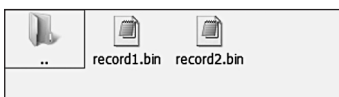
⁷²⁾ Srv. pozn. 33.

⁷³⁾ <https://github.com/sfa-siard/&ciardGui/issues>, <https://github.com/keeps/db-preservation-toolkit/issues> a <https://github.com/keeps/db-visualization-toolkit/issues> [dostupné dne 9. 12. 2019]

⁷⁴⁾ <https://github.com/DILCISBoard/SIARD/issues> [dostupné dne 9. 12. 2019]

Příloha 5:
SIARD struktura s objekty

Příloha 6:
Objekty uložené
v SIARD

Příloha 4:
SIARD struktura

dbo · VIEW_PodaciDenik

Table materialized from view. null

MANAGE VIEW_PODACIDENIK OPTIONS

prehled

Pořadí	PřijatoDne	ČísloJednaci	SpisováZnačka	EvČíslo	POPIS_DOKUMENT	SLhuta	SZnak	Vytřeno	Formát
9970	2008-02-12 10:30:23	20080000509	509/2008/OESV/OSVA	2008000615	Přehled vlastních - Va	5	S	2008-02-15 00:00:00	
9971	2008-02-12 10:33:54	20080000510	510/2008/OESV/OSVA	2008000616	Přehled vlastních - Va	5	S	2008-02-15 00:00:00	
9972	2008-02-12 10:35:54	20080000511	511/2008/OESV/OSVA	2008000617	Přehled vlastních - Va	5	S	2008-02-15 00:00:00	
10397	2008-03-10 10:26:05	20080000864	864/2008/ODZP MO	2008001041	Přehled řerpalni - konte	5	S	2008-03-10 00:00:00	
17906	2008-12-10 09:50:26	20080007589	7589/2008/ODZP MO	2008008532	Přehled řerpalni - konte	5	S	2008-12-30 00:00:00	
17984	2008-12-15 10:34:32	20080007665	7665/2008/ODZP MO	2008008610	Přehled řerpalni - konte	5	S	2009-01-12 00:00:00	
18252	2009-01-09 08:54:10	20090000067	67/2009/OESV/UE MO	2009000090	prehled za pralimec ZP	5	S	2009-01-26 00:00:00	
18447	2009-01-16 10:27:27	20090000153	153/2009/OESV/UE MO	2009000185	prehled o vyji řerpalni	5	S	2009-01-26 00:00:00	
10964	2008-04-10 11:03:21	20080001320	1320/2008/OESV MO	2008001607	Přehled vyplacenech d	5	S	2008-04-10 00:00:00	

dbo · VIEW_export_objektu_Archiv

Table materialized from view. null

SPRAVovat VIEW_EXPORT_OBJEKTU_ARCHIV MOŽNOSTI

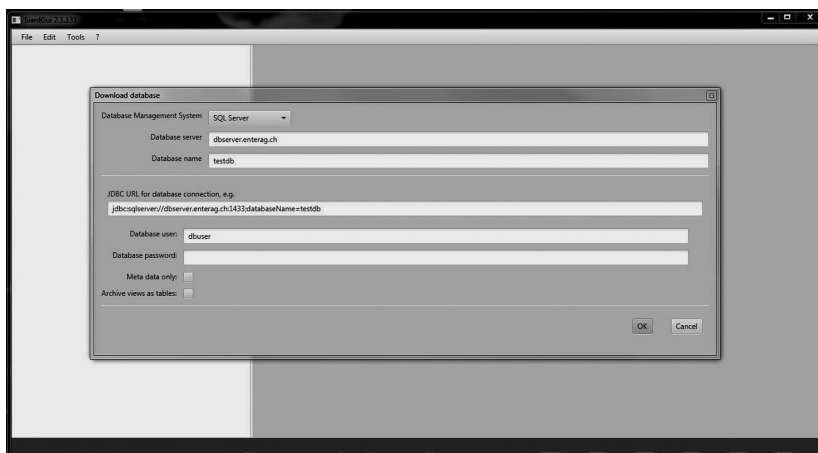
Hledat...

Pořadí	PřijatoDne	ČísloJednaci	SpisováZnačka	EvČíslo	POPIS_DOKUMENT	SLhuta	SZnak	FormátDok	▲ DOKUMENT
36343	2011-03-24 12:37:04	20110001291	1291/2011/OESV MO	2011001548	EX.875/10-19 Vyrozuur	5	A	Microsoft Word 97	Stáhnout objekt LOB
36343	2011-03-24 12:37:04	20110001291	1291/2011/OESV MO	2011001548	EX.875/10-19 Vyrozuur	5	A	Portable dokument PC	Stáhnout objekt LOB

Příloha 7a, 7b:
Materializovaný pohled (2 části)

pouze z relační databáze MySQL. Po odstranění chyb aplikace byly úspěšně vytvořeny archivy SIARD i z Microsoft SQL Server. Vzájemné migrace mezi těmito prostředím byly bezproblémové, jedinou výjimkou byla migrace do prostředí MariaDB.⁷⁵⁾ Archivace starších databází z Microsoft Access ve formátech databáze.mdb nebo database.accdb je problematická, protože tyto formáty nejsou konformní se standardem SQL a už jen migrace na novější verze (xyz.mdb na xyz.accdb) jsou datově ztrátové. Archivace do SIARDu způsobuje další datové ztráty a vyžaduje úpravy zkušeného programátora jazyka SQL. Dalším problémem jsou

diakritická znaménka, která archivaci přímo do SIARDu zcela znemožňují. Dalším kladem je rozšíření skupiny podporovaných prostředí o poměrně oblíbené a zdarma dostupné PostgreSQL. Nevýhodou nástroje je nekompatibilita mezi verzemi, protože nová verze nedokáže pracovat s archivem ve staré verzi a migrace mezi verzemi je možná jen skrze databázové prostředí. Archiv SIARD 1.0 je nutné nejprve aktivovat v živé databázi a novým nástrojem data opět archivovat. Byla též vyzkoušena kompatibilita s archivy SIARD z DBPTK a Full Convert, ale SIARD Suite je schopen obnovit v databázovém prostředí pouze ty archivy SIARD, které byly tímto nástrojem vytvořeny. Aplikace alespoň nemá problém archivy vytvořené jinými nástroji otevřít a editovat metadata, ale jejich migrace možná není.

Příloha 8:
SIARD Suite

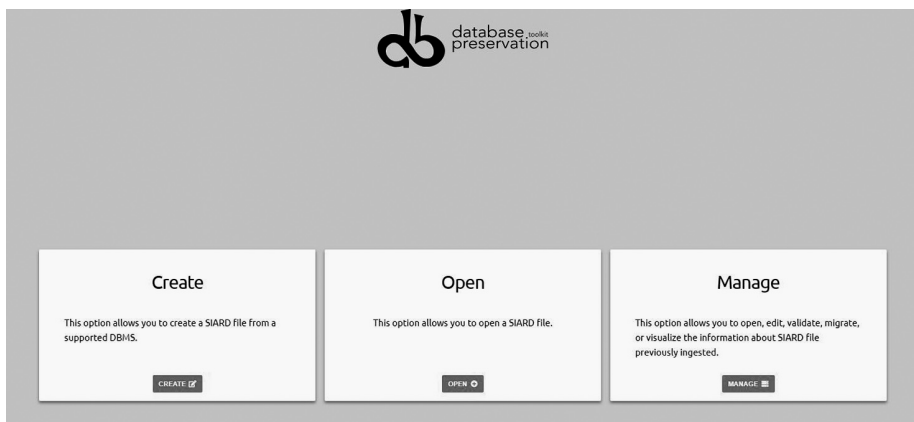
DBPTK

Testy portugalského nástroje Database Preservation Toolkit během vývoje přinesly tato zjištění:

Nástroj od začátku umožňoval tvorbu archivů SIARD ve všech verzích, ale ke správné konverzi datových typů u aktuální verze 2.1 docházelo až postupně během vývoje. Tyto nevalidní archivy lze snadno opravit zcela banální konverzí ze SIARD do SIARD a není třeba data konvertovat prostřednictvím živé databáze. Nástroj je

⁷⁵⁾ MariaDB <https://mariadb.org> databázové prostředí běžící na stejném jádru jako MySQL [dostupné dne 9. 12. 2019]

v tomto směru částečně kompatibilní, protože tvoří všechny dostupné verze SIARD. Zcela bezproblémové jsou migrace mezi verzemi 1.0 na 2.1 a z 2.0 na 2.1. Není však možné podobně přímo migrovat SIARDDK na soubor SIARD a SIARD verze 2.1 na SIARD ve verzi 1.0. Tyto migrace jsou možné jedině přes živé databázové prostředí, ale takové migrace však nedávají smysl. Dobře funguje i tvorba SIARD z Microsoft Access, kdy nástroj zvládá archivaci starých databází ve formátu .mdb. I zde ale je přítomen problém s diakritikou, protože tvorba archivu SIARD je založena na znakové sadě UTF-8⁷⁶⁾ a soubory Microsoft Access jsou ve znakové sadě Windows-1252.⁷⁷⁾ Diakritiku lze vyřešit migrací do novějšího formátu .accdb, jehož migrace do SIARD je bezproblémová. Jasnou výhodou DBPTK však je oproti SIARD Suite mnohem širší podpora databázových prostředí pro tvorbu archivů SIARD. Nevýhodou DBPTK je oproti švýcarskému nástroji náročnost na výkon stroje a nemá tak dobrou správu paměti. Tato skutečnost v určitém pohledu omezuje jeho využití. U opravdu velkých databází⁷⁸⁾ je možná jen tvorba archivů a jejich validace, a to pouze prostřednictvím příkazové řádky. Prohlížení takto velikých databází není možné na běžném pracovním počítači, neboť data se rozprostírají v adresáři pro dočasná data a výrazně zatíží také operační paměť stroje. V otázce kompatibility byl výsledek stejný jako u aplikace SIARD Suite, protože i DBPTK byl schopen aktivovat z archivovaných databází pouze ty, které byly tímto nástrojem vytvořeny. S editací metadat archivů SIARD z jiných nástrojů však problém nebyl.

Příloha 9:
DBPTK

⁷⁶⁾ <https://en.wikipedia.org/wiki/UTF-8> [dostupné dne 9. 12. 2019]

Full Convert

Testy komerčního nástroje Full Convert přinesly tato zjištění:

Nástroj je připravený pro plné použití, nabízí nejširší přímou podporu databázových prostředí pro migraci dat, ale žádný další vývoj neprobíhá. Aktualizaci ze strany dodavatele však nelze vyloučit. Kromě přímo podporovaných prostředí umožňuje připojení i k dalším databázovým prostředím přes ODBC konektor.⁷⁹⁾ Účelem nástroje je primárně migrace databází přímo mezi prostředími a formát SIARD není využit jako mezistupeň, ale jako podporované databázové prostředí. Archivní soubor SIARD nástroj vytváří ve verzi 2.1, ten však není validní vůči specifikaci. Problém má nástroj s konverzí proprietárního datového typu Float, který má být konvertován na Double Precision standardu SQL.⁸⁰⁾ Stejný problém s konverzí řešil i DBPTK, ten ale tyto nevalidní konverze datových typů již opravil. Výhodou Full Convert je rychlost migrací a především nejlepší kompatibilita pro rozprostření archivu SIARD do živého databázového prostředí. Test s vytvořením archivu SIARD z Microsoft Access Full Convert zvládl nejlépe, automaticky došlo ke změně znakové sady a nedošlo k datové ztrátě. Nástroj je dále schopen aktivovat archivy nejen ty vlastní, ale i ty vytvořené v DBPTK a v SIARD Suite. Aplikace má však omezené možnosti na editaci metadat, kdy je možné doplnit pouze základní metadata o databázi, osobě, která databázi archivovala atd. Detailní informace o účelu a obsahu tabulek, sloupců atd. doplnit není možné. Tento nástroj byl využit v Norsku⁸¹⁾ ke zmíněné archivaci systémů samosprávy a na úpravu a obohacení metadat byl využit nástroj Documaster Decom.⁸²⁾

Archivace databáze v praxi

V říjnu roku 2019 provedl Národní archiv praktickou archivaci informačního systému do formátu SIARD. Z dostupných systémů byl zvolen Aris s ohledem na to, že Ministerstvo financí plánuje v polovině roku 2020 vypnutí tohoto systému.⁸³⁾

⁷⁷⁾ Znaková sada odpovídá ISO-8859-2 *srv.* <https://stackoverflow.com/questions/701882/what-is-ansi-format/701920#701920>, https://en.wikipedia.org/wiki/Windows_code_page [dostupné dne 10. 12. 2019]

⁷⁸⁾ Databáze o velikosti desítek až stovek Gigabyte

⁷⁹⁾ https://en.wikipedia.org/wiki/Open_Database_Connectivity#Drivers [dostupné dne 11. 12. 2019]

⁸⁰⁾ Datový typ Float je běžný v prostředích Microsoft SQL Server a těch vyvíjených od IBM https://www.ibm.com/support/knowledgecenter/en/SSGU8G_12.1.0/com.ibm.sqlr.doc/ids_sqr_118.htm [dostupné dne 11. 12. 2019]

⁸¹⁾ Kolega Torbjørn Aasen toto zdůvodnil lepším chováním při migracích v e-mailové korespondenci během podzimu 2019.

⁸²⁾ *Srv.* pozn. 59.

K archivaci byl použit nástroj DBPTK a protože originální databáze nepatří mezi přímo podporované, byl použit JDBC konektor.⁸⁴⁾ Připojení nebylo snadné, ale nakonec bylo úspěšné a databáze archivována do formátu SIARD. Národní archiv nyní plánuje zpřístupnění takto archivované databáze v badatelně prostřednictvím slovinské aplikace dbDIPview. Archivní soubor⁸⁵⁾ SIARD byl po předání původcem podroben validaci, která dopadla negativně. Datové typy u tří sloupců, které obsahují časové hodnoty uživatelských připojení k databázi, nebyly správně konvertovány do standardu SQL.⁸⁶⁾ Nejedná se však o zásadní problém.⁸⁷⁾ Zajímavou zkušeností však byla samotná validace. Archiv byl validován nejen pomocí validátoru DBPTK, ale také aplikací KOST-val. Výsledek byl stejný, zásadně rozdílná však byla délka validace. Zatímco KOST-val validoval archiv necelé 4 hodiny, pak validátoru v DBPTK to trvalo více než týden a nástroj potřeboval k provedení validace navýšit paměťové prostředky. Při standardním nastavení nešla validace takto velkého archivu dokončit a v průběhu selhávala.

Druhý test byl proveden na systému spisové služby, který je využíván menšími původci, zejména pak v samosprávě a zaměřil se na možnosti využití vlastnosti materializovaného pohledu.⁸⁸⁾ Systém je založen na prostředí Microsoft SQL

⁸³⁾ <http://wwwinfo.mfcr.cz/aris/>, Databáze ARIS, která byla vytvářena po celou dobu provozu IS ARIS, tj. v rozmezí let 1994 až 2009 včetně, obsahuje zejména údaje účetních a finančních výkazů a jejich sumářů podle definovaného schématu. OSS, kapitoly SR a státní příspěvkové organizace, státní fondy, obce, krajské úřady, DSO a regionální rady regionů soudržnosti, příspěvkové organizace, jejichž zřizovateli jsou ÚSC, vybrané fakultativní výstupy z těchto zdrojů. Jedná se tedy o údaje: účetních a finančních výkazů jednotlivých subjektů, sumářů výkazů podle definovaných agregací, vybraných fakultativních výstupů. OSS, kapitoly SR a státní příspěvkové organizace, státní fondy, obce, krajské úřady, DSO a regionální rady regionů soudržnosti, příspěvkové organizace, jejichž zřizovateli jsou ÚSC, vybrané fakultativní výstupy z těchto zdrojů. Jedná se tedy o údaje: účetních a finančních výkazů jednotlivých subjektů, sumářů výkazů podle definovaných agregací, vybraných fakultativních výstupů. Přístup k datovým zdrojům se dále řídí podle úrovně řízení subjektů, které se člení na: ústředně řízené organizace /ÚŘO/, kterými jsou OSS, státní příspěvkové organizace, státní fondy; územně (místně) řízené organizace /MŘO/, kterými jsou územně samosprávné celky všech úrovní, regionální rady regionů soudržnosti a příspěvkové organizace, jejichž zřizovateli jsou obce či kraje. Informace o organizacích, které byly subjekty systému ARIS, nalezne uživatel v registru RARIS. Registr poskytuje informace o stavu sledovaných identifikátorů a klasifikátorů platných v daném roce i celkový přehled o jejich vývoji v sledovaných letech. Vzhledem ke změně legislativy neexistuje již právní základ pro jeho aktualizaci po roce 2009 [dostupné dne 11. 12. 2019]

⁸⁴⁾ Srv. pozn. 71.

⁸⁵⁾ Archivní soubor má velikost 6,25GB, datová komprimace je však velká, protože velikost nekomprimovaných tabulek přesahuje 74GB.

⁸⁶⁾ Srv. pozn. 80.

⁸⁷⁾ Srv. s části o praktických zkušenostech s nástrojem DBPTK.

Server. V administrativním nástroji Microsoft SQL Server Management Studio byl vytvořen nový pohled s názvem „Podací deník“, který zobrazoval propojená data z 5 tabulek tak, aby vznikl ucelený pohled nad příjmem, vyřizováním a odesláním instituce za dobu 8 let. Do pohledu však nebyly záměrně připojeny elektronické objekty. Po ověření funkčnosti a správnosti tohoto pohledu byl vytvořen další pohled s názvem „*Export_objektu_Archiv*“, do kterého elektronické objekty přidány byly, ale s omezením na skartační znak A. Pohledy se podařilo materializovat a výsledky jsou zajímavé. Systém spisové služby za dobu 8 let provozu spravoval téměř 81 tisíc unikátních dokumentů (identifikátorů), z toho více než 31 tisíc případů bylo elektronických. Materializované pohledy mají podobu v prohlížeči podobnou tabulce v tabulkovém procesoru. Dá se v nich snadno hledat a také extrahovat objekty. Zajímavé je také zjištění o skartačním plánu, kdy v systému bylo téměř sto dokumentů původcem označeno skartačním znakem A, z nichž elektronické byly pouze dokumenty dva. Funkčnost tohoto postupu byla ověřena migrací kompletní databáze do prostředí PostgreSQL, kde byly vytvořeny identické pohledy, a ty následně materializovány DBPTK. Výsledky byly identické až na drobnou odchylku ve velikosti obou archivů SIARD.

ZÁVĚR

Formát SIARD v nejnovější verzi lze označit jako vhodný pro využití v běžné praxi. V květnu roku 2019 byla schválena formátová specifikace verze 2.1 odbornou skupinou pro digitální archivaci. Této formátové verzi se téměř podařilo odstranit chybovost a problémy s migracemi a dříve běžné problémy jsou nyní vzácné. Nástroje pro tvorbu archivu SIARD se v prosinci téhož roku dostaly do stavu, kdy je možné doporučit jejich využití v běžné praxi. Většinu v článku popsanych nástrojů je možné bezplatně využívat pro tvorbu, prohlížení, extrakci dat. Záleží jen a pouze na interních postupech, které si archiv zvolí a dle toho zvolí vhodné nástroje.

Formát SIARD je minimálně archivy v Evropě uznáván jako standard pro archivaci databází. Jsou dostupné nástroje pro jeho vytváření, validaci a prohlížení. Je tedy jistota, že takto uchovaná data z databází budou dlouhodobě čitelná a přístupná.

Náhled Národního archivu je realistický, normalizace databáze do struktury souborů XML a XSD není z našeho pohledu uživatelsky příjemná a z praktického hlediska nemá snadné použití. Na druhou stranu je jedinou alternativou export tabulek do CSV, příkazů do SQL a vytvoření metadat. Tento způsob je náročnější

⁸⁸⁾ Srv. pozn. 58.

určitě minimálně jen pro vlastní archivaci. Ke zpřístupnění archivovaného informačního systému jsou si obě možnosti, co se týká náročnosti, podobné. Oba archivní balíčky lze zpřístupnit automatizovaně pomocí nástroje dbDIPview. Musí však být dodržena podoba, kterou slovinský nástroj podporuje. Výhodou formátu SIARD je vždy stejná vnitřní struktura, zatímco druhá varianta se prakticky vždy liší. Každý původce pochopí instrukce malinko odlišně a je potřeba datovou strukturu upravovat, což není žádoucí.

Funkce materializovaného pohledu významně rozšířila možnosti využití nástroje DBPTK. U informačních systémů, které mají jasnou funkci a je předpoklad, že ani v budoucnu nebudou vytěžovány jiným způsobem, než jak je tomu nyní, materializovaný pohled umožňuje relativně nenáročný export hodnotných dat bez balastu do výstupního formátu XML, který je v souladu s archivním zákonem. V případě archivace systémů spisové služby tímto způsobem je nezbytné, aby původce upravil ve spolupráci s archivem skartační plán tak, aby materializovaný pohled provedl extrakt všech objektů hodných archivace. Výběr je nutné provést přímo u původce, po převzetí archivem další selekce nebude možná. Identickým způsobem lze postupovat i u jiných informačních systémů používaných ve veřejné správě, školství atd. Původcům tento postup umožní splnit požadavky dle přílohy č. 2 Archivního zákona v situacích, kdy používaný systém nezvládá export dat dle NSESSS, dodavatel již neexistuje nebo systém už není podporován.

Na základě testování a získaných zkušeností Národní archiv s ohledem na §46 AZ odst. čl. (3), čl. c) a d) doporučuje využití formátu SIARD pro archivaci databází.

Testovací prostředí

Aplikace byly testovány na dvou strojích. V první fázi testování byl využit virtuální stroj s konfigurací Intel Core i7 3,60 GHz, paměť (RAM) 2,00 Gb, v dalších fázích byl využit desktop s konfigurací Intel Core i5-3470 CPU 3,20GHz, paměť (RAM) 16Gb.

ZUSAMMENFASSUNG

SIARD, ARCHIVIERUNGSMÖGLICHKEIT FÜR RELATIONS-DATENBANKEN

Die Studie befasst sich mit den Archivierungsmöglichkeiten für Datenbanken, vor allem jedoch mit der Archivierung der Relationsdatenbanken. Die Datenbanken sind der Kern aller Informationssysteme, die in der staatlichen Verwaltung, Selbstverwaltung sowie im privaten Sektor eingesetzt werden. Sie beeinflussen auf bedeutende Weise unser Alltagsleben. Eine Dauerarchivierung dieser Systeme ist eine unumgängliche Aufgabe für uns Archivare, denn sie beinhalten viele wertvolle Informationen, die es nicht mehr in Papierform gibt.

■ Překlad Artlingua, a. s.

SUMMARY

SIARD, A WAY TO ARCHIVE RELATIONAL DATABASES

The study looks at possible ways to archive databases, and in particular relational databases. Databases are at the heart of all information systems used in state administration, local government and the private sector. They have a major impact on our day-to-day lives. The permanent archiving of these systems is an unavoidable task for us archivists, as they contain a lot of valuable information that no longer exists in paper form.

■ Překlad Artlingua, a. s.

Marek Ďurčanský – Roman Kolek

EDICE ČELÁKOVICKÉHO RADNÍHO MANUÁLU PAVLA JEŽDÍKA (1639–1654) – PŘEDSTAVY A REALITA

V našem příspěvku chceme přiblížit některé specifické přístupy a problémy související s přípravou edice čelákovického radního manuálu z let 1639–1654, jehož takřka výhradním pisárem byl dlouholetý primátor Pavel Ježdík.¹⁾

Celkové pojetí publikace²⁾ vycházelo z jejího účelu jako čtvrtého svazku ediční řady *Fontes Musaei Civitatis Celakovicensis*, vydaného začátkem roku 2016. V této ediční řadě městského (!) muzea vyšlo v letech 2006–2017 zatím pět svazků, kromě prezentovaného manuálu se jedná o moderní prameny jiného typu, městské a školní kroniky Čelákovic a připojené obce Sedlčánek.

Cílem knihy bylo zpřístupnit pro účely historické vědy i pro širší veřejnost text tzv. Ježdíkova manuálu. Původní úřední rukopis byl sepsán primátorem a radním pisárem městečka Čelákovice. Obsahuje široké spektrum záznamů: zápisy ze zasedání městské rady, její korespondenci, zápisy o převodech nemovitostí, účty, pamětní zápisy apod. Pavel Ježdík (1595–1663) hrál zásadní roli v městské správě Čelákovic a díky jeho úsilí se podařilo zachránit významnou část tehdejšího městského archivu. Vzhledem k nedostatku písemných pramenů z oblasti středního Polabí v období posledního desetiletí třicetileté války a prvních let poválečné obnovy představuje tzv. Ježdíkův manuál nejvýznamnější svědectví pro uvedenou oblast a období. Jádrem knihy je edice více než tří set stran textu původního pramene, doplněná vysvětlivkami, rejstříky, ilustracemi, resumé v němčině a úvodem zaměřeným na analýzu pramene, osobnost jeho autora a dějiny Čelákovic v první polovině 17. století.

Na úvod je možné zmínit obecné okolnosti vydání Ježdíkova manuálu. Můžeme říci, že oproti jiným pramenům tohoto typu byl již dříve v určitém obecnějším povědomí díky využití dosavadní regionální literaturou, a to i školenými historiky – Justinem V. Práškem v jeho dějinách Brandýsa nad Labem a okolí,³⁾ místním badatelem Bohumilem Ferlesem,⁴⁾ učitelem Emanuelem Vlasákem⁵⁾ a naposledy do-

¹⁾ Státní okresní archiv Praha-východ se sídlem v Přemyšlení, Archiv města Čelákovice, Radní manuál tzv. Ježdíkův (1639–1654), prozatímní inv. č. 28.

²⁾ Marek Ďurčanský – Roman Kolek (eds.), *Radní manuál Pavla Ježdíka 1639–1654*. Čelákovice – Praha 2016, 456 s. (*Fontes Musaei civitatis Celakovicensis* 4).

³⁾ Justin Václav Prášek, *Brandějs nad Labem. Město, panství a okres*, díl III. Brandýs nad Labem 1913, zejm. s. 193–203.

⁴⁾ Bohumil Ferles, *Stručné dějiny královského komorního města Čelákovice*. Čelákovice 1908.

centem Jaroslavem Kašparem, který se po odchodu do důchodu zabýval mj. topografií Čelákovic v raném novověku.⁶⁾ Vlasák věnoval obsahu manuálu i jeho autorovi dost podrobnou pozornost v prozatím nejnovější monografii k dějinám Čelákovic (vydána z rukopisu v roce 1990) a již dříve ve dvou samostatných článcích.

Přímé spojení rukopisu s osobou Pavla Ježdíka podpořilo ono zmíněné povědomí v širší veřejnosti; na jméno Pavla Ježdíka bylo možné narazit také v expozici městského muzea v Čelákovicích. Právě tyto okolnosti hrály zásadní roli při obecném plánování vydání pramene. Iniciativa vzešla ze strany městského úřadu, konkrétně starosty Čelákovic Josefa Pátka, který na Pavla Ježdíka pohlížel jako na svého významného předchůdce. (V krátké předmluvě k edici ostatně přiznává, že se o Ježdíkovi poprvé dozvěděl z výše uvedené Vlasákovy monografie.) Město na vydání knihy poměrně rychle uvolnilo odpovídající sumu peněz, na druhou stranu byly původní představy o termínu vydání jen málo reálné: de facto se jednalo ne o mnoho více než půl roku od zimy 2015 do podzimu téhož roku (knihla měla být původně představena k výročí republiky 28. října). To se brzy ukázalo jako nereálné, oba editoři si ostatně teprve na přelomu jara a léta 2015 po splnění jiných aktuálních závazků uvolnili ruce pro soustavnou práci na edici. Ta probíhala ve své nejintenzivnější fázi zhruba půl roku, v únoru byl dokončený text odevzdán do nakladatelství Nová tiskárna Pelhřimov.

Jistým kamenem úrazu se stala jazyková redakce, která původně měla být součástí předtiskové přípravy, ale nakladatelství od ní prakticky upustilo. Byli jsme tedy nuceni o to větší pozornost věnovat textům – edici, úvodu i rejstříkům – také po jazykové stránce. Jinak byla spolupráce s nakladatelstvím velice pružná a v podstatě bezproblémová, NTP má ostatně s historickou literaturou a paměťovými institucemi bohaté zkušenosti. Druhým, (z našeho pohledu) poněkud problematickým aspektem realizovaného řešení edice je distribuce prostřednictvím městského muzea, která se v zásadě omezuje na prodej v místě nebo na zaslání po vyžádání přímo v muzeu.⁷⁾ Kniha, která vyšla v nákladu 640 ks, se vůbec nedostala do běžné distribuce a potenciální náhodný zájemce na ni narazí jen těžko. Je ovšem také pravda, že současná běžná marže distributora by cenu významně zvýšila.

Během práce na edici jsme se nemohli opřít o srovnatelné dosavadní zkušenosti z českých zemí – raně novověké radní manuály, resp. radní protokoly⁸⁾ patří mezi

⁵⁾ Emanuel Vlasák, *Venkovský diplomat z Čelákovic*. Vlastivědný zpravodaj Polabí 1966, č. 3–4, s. 59–61; *týž*, *Čelákovický Ježdíkův manuál*. Středočeský sborník historický, 6, 1971, s. 55–67; Emanuel Vlasák – Jaroslav Kašpar – Jaroslav Špaček, *Polabské město Čelákovice. Stručné dějiny 1290–1990*. Čelákovice 1991, zejm. s. 51–72.

⁶⁾ Jaroslav Kašpar, *Lidé a domy v Čelákovících v polovině sedmnáctého století (1642–1654)*. Studie a zprávy Okresního muzea Praha-východ 13, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, s. 9–40.

⁷⁾ <http://www.celmuz.cz/cs/pro-verejnost/fotogalerie-z-akci/krest-jezdikova-manualu-a-beseda-nejen-o-nem-v-muzeu-31-3-2016.html> (ověřený přístup 15. 7. 2018).

typy pramenů, které (například oproti pamětním knihám) zatím nebyly předmětem zájmu editorů. Pouze během přípravy úvodu k edici bylo možné se opřít o částečný diplomatický a obsahový rozbor radních manuálů z nedalekého Brandýsa nad Labem a Nymburka rovněž z období třicetileté války. Užitečné bylo rovněž obecné pojednání Martina Scheutze a Herwiga Weigla o rakouských raně novověkých radních manuálech ze skvělé příručky *Quellenkunde der Habsburgermonarchie*.⁹⁾ Kdybychom usuzovali pouze na základě zkušeností s uvedenými radními manuály z měst středního Polabí, bylo by možné předpokládat, že jedním z důvodů omezeného zájmu o tento typ pramene je paleografická náročnost.¹⁰⁾

⁸⁾ Ivan Hlaváček – Jaroslav Kašpar – Rostislav Nový, *Vademecum pomocných věd historických*. 2. vyd. Praha 1993, s. 178. Z dosavadní českojazyčné literatury: Václav Vojtišek, *Manuály radní Nového Města pražského z let 1548–1553 a jejich písaři (Příspěvek k vývoji městských knih pražských)*. In: týž, Výbor rozprav a studií Václava Vojtiška. Praha 1953, s. 11–53; Helena Štroblová, *Čáslav na přelomu 15. a 16. století (ve světle radního manuálu z let 1496–1509)*. Středočeský sborník historický, 19, 1993, s. 18–23; Jaroslav Čáp, *Nejstarší náchodský radní manuál z let 1709–1716. (Správní poměry města Náchoda na počátku 18. století)*. Stopami dějin Náchodska, 9, 2003, s. 49–60; Karel Polesný, *Manuál pelhřimovské městské rady z let 1680–1685*. Pelhřimov 2003 (tato průkopnická práce vznikla původně ve čtyřicátých letech 20. století a byla vydána až tři desetiletí po smrti svého autora). Z relevantních kvalifikačních prací nejnověji Lucie Zajíčková, *Radní protokol města Kroměříže z roku 1662 (–1682). Regestová edice, magisterská diplomová práce*. Ústav pomocných věd historických a archivnictví MU, Brno 2015.

⁹⁾ Martin Scheutz – Herwig Weigl, *Ratsprotokolle österreichischer Städte*. In: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (Hgg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch, Wien – München 2004, s. 590–610. Tiž autoři jsou také podepsáni pod edicí a rozbořem radních protokolů čtyř dolnorakouských měst z jednoho konkrétního roku: Andrea Griesebner – Martin Scheutz – Herwig Weigl (Hg.), *Stadt – Macht – Rat. Die Ratsprotokolle von Perchtoldsdorf, Retz, Waidhofen an der Ybbs und Zwettl im Kontext*. St. Pölten 2008. Srov. také právě realizovaný projekt na zpřístupnění dobře dochovaných radních protokolů jednoho konkrétního města, a sice rakouské Světlé (Zwettl): https://www.zwettl.gv.at/Die_Zwettler_Ratsprotokolle (ověřený přístup 15. 7. 2018). Vedle prepisů dostupných na webových stránkách projektu jsou postupně vydávány také kritické edice v chronologickém sledu: Catrin Hermann – Friedel Moll – Martin Scheutz – Herwig Weigl (Hg.), *Die Zwettler Ratsprotokolle 1553–1563. Edition und Kontext*, St. Pölten 2010; Edith Kapeller – Friedel Moll – Martin Scheutz (Hg.), *Die Zwettler Ratsprotokolle 1563–1576 mit einer Darstellung der städtischen Ehrkonflikte im 16. und 17. Jahrhundert*, St. Polten 2016.

¹⁰⁾ K brandýským a nymburským radním manuálům srov. Roman Kolek, *Písemné prameny k dějinám Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi*, Studie a zprávy Okresního muzea Praha-východ 13, 1998, s. 41–47; Marek Ďurčanský, *Nymburský radní protokol z let 1635–1636. Předběžná zpráva o jednom dlouhodobém badatelském zájmu*. In: Radana Červená (ed.), *Archivum amicus historici est*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Hany Jordánkové. Brno 2015, s. 294–308.

Z diplomatického hlediska je nutné zmínit, že termíny radní protokoly a radní manuály vnímáme vzhledem k zavedené praxi jako synonyma. Bylo by ovšem možné diskutovat o jistém dílčím rozlišení: zatímco termín „radní protokol“ již sám o sobě implikuje obsah v podobě chronologicky řazených záznamů o zasedání rady, termín „manuál“ měl podstatně širší dobové využití. V případě editovaného rukopisu se termín „manuál“ hodí dvojnásob: jednak je tak označován v dosavadní literatuře, jednak se vlastně nejedná pouze o radní protokoly v pravém slova smyslu, ale skutečně o úřední knihu smíšeného typu, kde záznamy ze zasedání čelákovické městské rady tvoří sice převažující, ale zdaleka ne výhradní část obsahu. S jistou mírou nadsázky tak lze říci, že text je čtenářsky vděčnější, než běžné radní manuály z větších měst, protože v něm čtenář nalezne takřka celé spektrum lokálního života, navíc v různých typech záznamů. Rukopis totiž plnil zároveň funkci register korespondence a pamětní knihy (týká se to narativních zápisů „pro budoucí paměť“, ale také evidence převodů nemovitostí), vedle toho v něm lze nalézt i sporadické záznamy ekonomického charakteru (příjmy a výdaje obce) a údaje o přijímání k měšťanství nebo výhosty, pro něž byly ve velkých městech rovněž vedeny samostatné knihy. Možná by bylo z hlediska uživatele přínosné jednotlivé typy záznamů přehledně označit, v hektickém stadiu příprav knihy na to ale nebylo ani pomyšlení, je to spíše teoretická otázka do budoucna pro podobné počiny.

Specifikem našeho konkrétního edičního projektu byla práce ve dvojici (jen vlastní přepis dosáhl 504 normostran), vyžadující vzájemnou koordinaci i kontrolu, nutnost prodiskutovat sporné věci a dojít k oboustranně přijatelnému řešení, vedle toho též vzájemnou podporu a převzetí iniciativy, když jeden z editorů musel řešit jiné záležitosti apod. Byla to rovněž otázka důvěry, usnadněná tím, že se známe dlouho osobně i po pracovní stránce, a také máme identické školení. Samotný přepis jsme si rozdělili napůl, přičemž hotový přepis jsme potom jeden po druhém kolacionovali. Stejně tomu bylo s rejstříkem a částečně také s věcnými vysvětlivkami – složitější záležitosti jsme na závěr řešili společně. Úvodní studie zahrnují stručný přehled dějin Čelákovic ve sledované době, biografickou stať o Pavlu Ježdíkovi a jeho nejbližších současnicích zalidňujících stránky manuálu a diplomatický i obsahový rozbor pramene. Řadu aspektů by bylo možné pojednat podstatně podrobněji – k edici se v tomto duchu snažíme vracet (nedávno jsme vydali studii zaměřenou na fenomén Labe, resp. života v městečku u významného vodního toku, jak se jeví prostřednictvím Ježdíkova manuálu i dalších pramenů.*

Rozdělení průvodních textů i vlastního přepisu pramene napůl vyžadovalo ovšem sjednocení editorských zásahů včetně např. použitých editorských znamének, shrnutých v ediční poznámce. Jedná se o historickou, nikoli filologickou edici,

* Marek Ďurčanský – Roman Kolek, *Městečko, řeka a konec dlouhé války. Labe ve svědectví čelákovického Ježdíkova radního manuálu (1639–1654)*. In: Marek Ďurčanský – Michal Plavec (eds.), *Labe v proměnách věku*. Praha 2018 (Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 54), s. 47–54.

proto jsme postupovali podle zásad, které jsou dnes obecně respektovány pro zpřístupňování pramenů k historickým účelům – metodou transkripce, tj. přepis textu při použití současné jazykové normy, ale zachování zvláštností originálu.

Abychom zjednodušili tisk a především usnadnili užívání edice, snažili jsme se minimalizovat v edici poznámky pod čarou – ty jsou určeny především pro věcné nebo textologické vysvětlivky. Bylo to možné díky dalšímu aparátu, jako je seznam Ježdíkem běžně používaných pevných církevních svátků. Ježdík dále užíval poměrně velké množství dobových termínů z oblasti práva, vojenství, zemědělství apod., navíc zkomoleně (například německé slovo „Lustgärtner“ je zkomolené na „luskharter“, dokument pochybného původu je zase označován jako „škarpule“). Tyto i jiné termíny jsou obsaženy ve slovníčku dobové terminologie. Následuje seznam zkratk, jak dobových, tak moderních pro zjednodušení citací odborné literatury. Knihu uzavírají dva rejstříky – jmenný a místní. Ty opět nahrazují příslušné vysvětlivky k jednotlivým osobám a lokalitám, které by jinak musely být uvedeny. Každá osoba je v rejstříku (pokud možno) stručně charakterizována, včetně uvedení možných variant jména, stejně tak lokality, u nichž je také specifikována aktuální správní příslušnost podle okresů.

Z hlediska samotných edičních pravidel můžeme uvést alespoň následující. Při editování rukopisu byla respektována doporučení příručky I. Štovička a kol. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů*.¹¹⁾ Vzhledem k tomu, že původní text je na mnoha místech poškozen, špatně čitelný nebo přepisovaný (a k tomu, že písař sám nedodržel vždy jednotný způsob psaní), bylo nutné použít běžné ediční značky, přičemž se při užívání předpokládá obeznamenost čtenáře s nimi.

Podle běžného úzu byly použity hranaté závorky [] pro doplnění chybějícího textu, ať už se jednalo o doplnění poškozeného textu (Ježdík psal až do samotných okrajů, které jsou dnes olámané) nebo o rozvedení některých zkratk. Opakovaně používané, zavedené zkratky typu A. U. S. (v různých variantách), J. M. C., P. P. P. nebo Va. Op. byly v textu až na několik výjimek ponechány a byly zachyceny v seznamu zkratk, přičemž psaní těchto zkratk bylo sjednoceno. Hranatých závorek bylo také užito pro: 1) označení nejistého čtení: [?]; 2) zdůraznění správného čtení v případě zkomolenin, písařských omylů a zvláštností: [!]; 3) označení nečitelné nebo v důsledku mechanického poškození psací látky chybějící pasáže: [...].

Ediční značka <> byla použita pro přeškrtnutá slova či věty, značka / / pro slova či pasáže dopsané dodatečně. Jedná-li se v těchto případech o dopisky nad původním textem, není na tuto skutečnost dále upozorňováno, protože tato varianta je zdaleka nejčastější. Jedná-li se o dopisky in margine, případně na jiném méně typickém místě, je tato okolnost uvedena v poznámkách pod čarou.

¹¹⁾ Ivan Štoviček a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů od počátku 16. století do současnosti*. Praha 2002; srov. také Josef Vintř, *Zásady transkripce českých textů z barokní doby*. Listy filologické, 121, 1998, s. 341–346.

Samotný přepis byl proveden metodou transkripce, tedy s využitím současné pravopisné normy českého jazyka, ovšem při zachování jazykových zvláštností originálu. Podle dnešního jazykového úzu bylo upraveno psaní velkých písmen, hranice slov (*kdožby* → *kdož by*) a značně kolísající podoba slov a jmen ponejvíce cizího původu (*artycul* → *artikul*, *capitan* → *kapitán*, *jurysdycti* → *jurisdikci* apod.). Podle současné pravopisné normy bylo také upraveno kolísající psaní *s/z* v případech předložek, předpon i celých slov, kde kolísá také použití *zs/s*, např. *skroušený* → *zkroušený*, *prozba* → *prosba*, *zkotačka* → *skotačka*. Podobně bylo sjednoceno psaní slova *nejvyšší*, *nejvyšší*, *nejvyšší* → *nejvyšší*. V případech, kdy přicházely v úvahu obě varianty použití *z/s* (*správa x zpráva*), jsme přihlíželi ke kontextu sdělení. Pravopisné normě bylo přizpůsobeno psaní zájmena *mě* x *mně*.

Dvojhláska *au* byla upravena na *ou* rovněž podle dnešní pravopisné normy. Tam, kde grafém *g* vyjadřuje hlásku *j*, byl v tomto smyslu také upraven.

Naopak, v původní podobě byly ponechány grafémy *g*, *k* vyjadřující hlásky *g*, *k*; typické pro rukopis je zejména důsledné užívání *k* ve slově *krunt* (tj. grunt) a jeho derivátech (*kruntovní*). Výjimečně byl ponechán grafém *c*, např. v termínu *Aucusti*. Důsledně jsme zachovávali též psaní variant slovesa být (*sem*, *sou*, *sme*) i zvrátěného slovesa se (*jse*), dále slovesa mít (*jmít*).

Kvantita (délka) hlásek byla (s výjimkou místních názvů) upravena podle současných pravidel.

Osobní jména byla transkribována do nejpravděpodobnější podoby (např. *Ffstras* → *Fatras*, *Oppat* → *Opat*), přičemž transliterace byla uvedena v poznámkách a zohledňuje ji také jmenný rejstřík. Křestní jména byla transkribována do současné podoby (např. *Frydrych* → *Fridrich*, *Marjana* → *Mariana*); dobová verze byla ponechána pouze v případech, kdy pravděpodobně odrážela odlišnou zvukovou podobu slova (např. *Krystof*). Místní jména byla transkribována (např. *Sselakowicze* → *Šelakovice*); jako konkordance tehdejších a současných místních jmen slouží místní rejstřík, který obsahuje dobové varianty i současný oficiální název.

Interpunkce, stěžejní problém snad všech podobných edic, byla doplněna podle současné pravopisné normy. Latinské názvy měsíců psané kombinací číslic a písmen (např. *8bris*, *9bris*) byly rozepsány. Za řadovými číslovkami jsme doplnili tečku. Sjednoceno bylo různé psaní zkráceného oslovení městských rad (*V. O. / V. Op. / Va. Op. → Va. Op.*).

Pokusíme-li se na ediční zásady pohlédnout s jistým odstupem, asi můžeme bez větších pochybností konstatovat, že v obecné rovině jsme se drželi zavedených postupů a „improvizovali“, resp. vymýšleli vlastní postupy ad hoc spíše v detailech. Do budoucna budeme čekat s napětím na jiné ediční projekty zpřístupňující radní manuály a srovnávat přijatá řešení s našimi vlastními. Ve vztahu k Ježdíkovu manuálu je ještě možné dodat, že sami momentálně připravujeme pouze nerozsáhlou edici torza čelákovického radního manuálu, který mu předcházela.¹²⁾ Edice by měla vyjít v periodiku Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí.

ZUSAMMENFASSUNG

EDITION DES RATS MANUALS VON ČELÁKOVICE VON PAVEL JEŽDÍK (1639–1654) – VORSTELLUNGEN UND REALITÄT

Die Autoren legen in ihrem Beitrag einige spezifischen Einstellungen und Probleme nahe, die mit der Vorbereitung der Edition des Ratsmanuals von Čelákovice aus dem Zeitraum 1639–1654 zusammenhängen, dessen fast ausschließlicher Schreiber der langjährige Bürgermeister Pavel Ježdík war. Das Ziel des Buches war, seinen Text für die Zwecke der Geschichtswissenschaft sowie für breitere Öffentlichkeit zugänglich zu machen.

Nach der primären Erwähnung der allgemeinen Umstände der Ausgabe des sogenannten Ježdíks Manuals lassen die Autoren die Leser in die Problematik der Verarbeitung der konkreten Quelle, einschließlich der angewandten Editionsregeln, Einsicht nehmen. Auch wenn ihre Basis die bekannten *Zásady vydávání historických pramenů (Prinzipien der Ausgabe der historischen Quellen)* (Ivan Štoviček und Koll..) bildeten, mussten sie trotzdem diese in einigen Fällen modifizieren. Das stellt eine interessante Erfahrung nicht nur für einen Neueditor dar.

Im Bezug zum Ježdíks Manual kann man noch hinzufügen, dass die Autoren zurzeit nur eine nicht umfangreiche Edition von einem Torso des Ratsmanuals von Čelákovice vorbereiten, das ihm vorgeht. Die Edition sollte im Periodikum *Studie a zprávy (Studien und Berichte)* erscheinen. Historický sborník pražského okolí (*Historisches Sammelwerk der Prager Umgebung*).

■ Překlad Artlingua, a. s.

SUMMARY

EDITION OF THE ČELÁKOVICE TOWN HALL MANUAL OF PAVEL JEŽDÍK (1639–1654) – IDEAS AND REALITY

In their paper the authors outline certain specific approaches and problems linked to the preparation of an edition of the Čelákovice town hall manual from 1639–1654, which was written almost entirely by the longstanding mayor, Pavel Ježdík. The aim of the book was to make the manual's text accessible for the purposes of historic research and for the general public.

After initially setting out the general circumstances of the publication of what is known as the Ježdík manual, the authors give readers an insight into the issue of the processing of the specific source, including the edition rules employed. Even though these are based on the well-known *Principles of Publishing Historic Sources* (Ivan Štoviček et al.), in some cases we had to modify the rules. That makes for an interesting experience, and not just for a relatively inexperienced editor. With regard to the Ježdík manual it is worth adding that the authors are currently preparing a short edition of the main body of the Čelákovice town hall manual that preceded it. The edition should be published in the periodical called *Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí*.

■ Překlad Artlingua, a. s.

¹²⁾ Státní okresní archiv Praha-východ se sídlem v Přemyšlení, Archiv města Čelákovice, radní manuál, torzo (1633–1634), prozatímní inv. č. 27.

Ivana Ebelová

OTÁZKY ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ ČESKÝCH RANĚ NOVOVĚKÝCH PÍSEMNÝCH PRAMENŮ

Na sjezdu historiků v Olomouci, pořádaném ve dnech 13.–15. září 2017, byl na jeho jednání zařazen i diskusní panel nazvaný Problémy edic jazykově německých pramenů. Na jednání, na něž přijali pozvání odborníci z nejpovolanějších, historici a archiváři spolu s jazykovědci – germanisty, byly diskutovány nejen stále aktuální otázky týkající se transkripce či transliterace jazykově německých pramenů, ale i specifika edičního zpřístupňování různých typů německých či jazykově smíšených písemností úřední i neúřední provenience z období raného novověku až do 20. století včetně. Diskuse na dané téma vyplynula z potřeby pokusit se vytvořit zřetelná pravidla či přesněji závazná doporučení pro vydávání edic jazykově německých textů a textů jazykově smíšených z uvedeného období, tedy od počátku raného novověku až do druhé světové války včetně, vyplývající z dvojjazyčného prostředí českých zemí.¹⁾

Souhrou šťastných náhod a především zásluhou kolegů z Moravského zemského archivu v Brně bylo v následujícím roce (2018) uspořádáno pracovní setkání, zaměřené tentokrát na ediční zpřístupňování jazykově českých pramenů (z hlediska časového vymezení omezené však pouze na období raného novověku), při jejichž vydávání nenarazí editor na otázky a problémy o nic menší, než u textů jazykově německých či dalších písemností jinojazyčných, jak ostatně bylo vyjádřeno i v titulu workshopu („*Labyrintem českých novověkých edic*“). To, že se jedná o labyrint vskutku spleť, je zřejmé i z celé řady otázek, vyvstávajících v souvislosti s edičním zpřístupňováním raně novověkých pramenů ať již úřední či neúřední provenience. Podívejme se v následujícím přehledu alespoň na některé, s nimiž je badatel – editor bezprostředně více či méně konfrontován a s nimiž se musí vyrovnat, bez ohledu na zaměření edice (vědecká či populárně vědecká), zpřístupňovaný pramen či soubor písemností úředních či narativních:

- a) tradice;
- b) institucionální zajištění včetně teoretické a praktické průpravy editora;
- c) ediční normy.

¹⁾ Texty přednesených referátů a diskusních příspěvků byly publikovány ve Sborníku archivních prací (dále SAP), roč. 68, 2018, č. 2, s. 319–471.

TRADICE

Vydávání písemných pramenů se v českých zemích těší bohaté tradici, sahající do období kolem poloviny 19. století, kdy v roce 1855 byl zahájen první z dlouholecných edičních projektů, jímž bylo zahájení vydávání regestáře.²⁾ Záhy poté následovaly projekty další (s větší či menší intenzitou pokračující i v současnosti), zaměřené na ediční zpřístupňování nejstarších písemných pramenů primárně úřední povahy, a ze své podstaty především jazykově latinských (např. Český diplomatář,³⁾ Regesta z doby Václav IV.,⁴⁾ Monumenta Vaticana⁵⁾ a vedle nich ve třicátých letech minulého století založená samostatná ediční řada nunciatur⁶⁾.

Pokud jde o edice jazykově českých pramenů úřední i neúřední povahy (nejen středověkých, ale i raně novověkých), jsou počátky jejich systematictějšího zpřístupňování spojeny především s Archivem českým, jenž vznikl z iniciativy Františka Palackého, který stál i za vydáním prvních šesti dílů Archivu v letech 1840 až 1872.⁷⁾

Není však cílem příspěvku jmenovat, tím méně pak hodnotit jednotlivé ediční podniky, zvláště pokud byly či jsou zaměřeny na zpřístupňování pramenů středověkých, nadto jazykově latinských, kde je tradice ediční práce nepoměrně delší a bohatší, jak bylo naznačeno výše.⁸⁾ V porovnání s nimi je v oblasti edičního zpřístupňování raně novověkých a novověkých pramenů (úřední povahy i narativních), situace odlišná, spočívající nejen v kvantitativním nárůstu písemné produkce, ale i v rozšíření typologické škály písemných pramenů, s čímž se přirozeně otevírá řada otázek metodického charakteru. Zatímco mnohé edice středověkého diplomatického materiálu (viz výše uvedené příklady), od jejichž vzniku nás dělí sto i více let, odpovídají do značné míry či plně současným nárokům na zpracování kritických edic (včetně doprovodného vědeckého aparátu), neplatí to již pro edičně zpřístupňované písemnosti novověké (nesystematičnost edičního zpřístupňování

²⁾ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, I., vyd. Karel Jaromír Erben, Praha 1855.

³⁾ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, I., vyd. Gustav Friedrich, Praha 1904–1907.

⁴⁾ *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378, dec.–1419, aug. 16)*, I/1, vyd. Věra Jenšovská, Praha 1967.

⁵⁾ *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, I., vyd. Ladislav Klicman, Praha 1903.

⁶⁾ *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628*. První svazky byly vydány ve třicátých letech a čtyřicátých letech (vyd. Milena Linhartová, IV/1–3 (sect. 1, 2), 4 Praha 1932–1946).

⁷⁾ *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské*, I.–VI., vyd. F. Palacký, Praha 1840–1872.

⁸⁾ K jednotlivým edicím středověkých pramenů viz Helena Krmíčková, *Edice středověkého diplomatického materiálu*, Masarykova univerzita, Brno 2014. Viz též <https://digilib.phil.muni.cz/data/handle/11222.digilib/130557/monography.pdf> [cit. 28. ledna 2019]

těchto pramenů, které je vedeno zpravidla osobním zaujetím editora, důsledné dodržování či spíše nedodržování zásad transkripce či transliterace, způsob zpracování vědeckoinformačního aparátu, pakli je vůbec součástí edice apod.). Je to právě absence vědeckého vybavení edice, a pakliže je součástí edice, tak jeho kvalitativní úroveň, co odlišuje většinu edic středověkého diplomatického materiálu od starších edic novověkých písemných pramenů. Ty přinášejí mnohdy pouhý přepis textu, aniž by bylo zřejmé (vzhledem k zmíněné absenci doprovodného vědeckého aparátu či jakékoli ediční poznámky), zda se jedná o transliteraci textu či jeho transkripci (nezřídka nedůslednou).⁹⁾ Přesto však, jakkoli jsou takovéto edice pramenů z dnešního pohledu problematické, představují cenný a někdy i zcela nenahraditelný zdroj informací, zvláště tehdy, pokud z jakéhokoli důvodu došlo ke ztrátě či fatálnímu poškození originálu. Vzhledem k nárůstu písemné produkce směrem k současnosti stojí či se mohou editoři novověkých pramenů ocitnout před otázkou, zda a nakolik je smysluplné přepracování zastaralé či neúplné edice (jako tomu je u některých edic středověkých pramenů), případně nakolik je žádoucí doplnění ve formě určitého kompromisního řešení. Není pochyb o tom, že u písemností vydaných in extenso bez potřebného vědeckého doprovodu je rozhodování složitější než u pramenů, u nichž je k dispozici pouze výběrová edice (zpravidla ilustrující konkrétní, v hlavním textu pojednávané historické téma)¹⁰⁾ nebo prostý rukopisný přepis originálu. V této souvislosti budiž připomenuta sbírka opisů některých písemností z Archivu hlavního města Prahy, zpracovávaných pro potřeby Archivu Národního muzea (a v současnosti zde i uložených), díky níž máme k dispozici alespoň některé z textů, jejichž originály byly zničeny při bombardování Prahy v květnu 1945.¹¹⁾

⁹⁾ Ne všechny starší ediční podniky zaměřené na vydávání středověkých diplomatických pramenů jsou nanejvýš spolehlivé, odpovídající stávajícím požadavkům (viz např. Bočkův *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* – dále CDM), postupně se však daří tyto nedostatky odstraňovat v rámci nových či tematických edic, jak upozorňuje H. Krmíčková, *Edice...*, s. 19.

¹⁰⁾ Vzhledem k vlastnímu zaměření uvádím několik málo příkladů z městského prostředí: Karel Mádl, *Řád zedníků a kameníků pražských v XVI. století*. Památky archeologické, 16, 1893–1895, s. 644 a n.; Karl Joseph Bienert, *B. Leipaer Bürgerrechtsverleihungen*, Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs, 54, 1931, s. 7–11, 41–43, 110–112; 55, 1932, s. 55–59, 81–83; 56, 1933, s. 38–39; 57, 1934, s. 59–61; 59, 1936, s. 88–96; Ludwig Schlesinger, *Der Neubau der Brüxer Pfarrkirche*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen (dále MVGDB), 28, 1890, s. 17–55; Joseph Neuwirth, *Der Bau der Stadtkirche in Brüx von 1517 bis 1532*, MVGDB, 30, 1892, s. 309–388; též, *Der Bau der Stadtkirche in Brüx*, Brüx 1896.

¹¹⁾ Jedním z příkladů edičního zpřístupnění ve formě opisu dochovaného pramene je edice zpracovaná Jaroslavem Čechurou, Zdeňkem Hojdou a Martinou Novozámskou, *Nájemníci na Starém Městě pražském roku 1608: rekonstruovaná edice shořelého rkp. 324 z Archivu hlavního města Prahy podle opisu uloženého v Archivu Národního muzea*, Praha 1997.

INSTITUCIONALIZACE EDIČNÍ PRÁCE

Kvalitativně novou etapu v oblasti metodiky edičního zpřístupňování písemných pramenů, zvláště diplomatických, přineslo 19. století v souvislosti se zahájením rozsáhlých edičních podniků, jak bylo již stručně naznačeno výše. Zásadní role v této souvislosti připadla zvláště vídeňskému Ústavu pro rakouský dějepis, založenému v roce 1854, z něhož vzešla řada významných historiků, archivářů a současně i editorů, s jejichž jmény jsou nerozlučně spjaty počátky většina z výše uvedených edičních řad.

Abychom však neodbočovali od vydávání jazykově českých pramenů, jež je předmětem příspěvku, vraťme se ještě k Archivu českému, za jehož zrodem, stejně jako tomu bylo přinejmenším zpočátku i u řady dalších edičních podniků, stála iniciativa nikoli konkrétní instituce ale jednotlivce, v daném případě již výše jmenovaného Františka Palackého. Teprve od roku 1886 bylo vydávání Archivu institucionalizováno, když se vydavatelem stala Královská česká společnost nauk, a to až do svého zániku v roce 1952, přesněji do vydání posledního svazku v roce 1944. Její nástupkyně, Československá akademie věd, však v dalším vydávání již nepokračovala, k obnovení ediční řady došlo až v roce 2000 pod hlavičkou Centra mediivistických studií.

Stejně jako Královská česká společnost nauk, tak i Československý státní vydavatelství ústav (založen v roce 1921) byl zaměřen převážně na zpřístupňování středověkých pramenů, kromě něho si zpracovávání edic písemných pramenů do svého programu zařadily při svém vzniku i další instituce.¹²⁾ Co se týká pracovišť, mezi jejichž hlavní úkoly náleží zpřístupňování raně novověkých a novověkých písemných pramenů, včetně písemností jazykově českých, je potřeba jmenovat Centrum raně novověkých studií, společné pracoviště Historického ústavu AV ČR a Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, založené v roce 2004. Jedna z hlavních oblastí jeho činnosti spočívá právě v kritickém zpřístupňování pramenů k českým dějinám raného novověku (ve dvou řadách vydávaného edičního projektu *Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia*).¹³⁾

Ve stejném roce jako Centrum raně novověkých studií byla založena ve spolupráci mezi Katedrou historie Filozofické fakulty Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a Katedrou pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty UK samostatná ediční řada, orientovaná na dokumentaci a ediční zpřístupňování městských knih v České republice.¹⁴⁾ Na písemnosti osobní povahy

¹²⁾ Základní přehled včetně odkazů na starší literaturu viz Milada Sekyrková, *Příklady ediční práce v mezinárodním kontextu*, SAP, roč. 68, 2018, č. 2, s. 326–339.

¹³⁾ Viz <http://www.ff.jcu.cz/centrum-rane-novovekych-studii> [cit. 28. ledna 2019]

¹⁴⁾ Podrobněji viz Ivana Ebelová, *Libri civitatis – projekt katalogizace a edičního zpřístupňování městských knih v České republice*. Archivní časopis (dále AČ), roč. 66, 2016, č. 2, s. 170–177.

(ego-dokumenty) je zaměřena ediční řada *Manu propria*, vycházející od roku 2002, za jejímž vznikem stojí vydavatelský spolek Scriptorium. Ten je zároveň (vedle dalších publikací) i vydavatelem publikační řady *Documenta Pragensia monographia*, v jejímž rámci vycházejí také některé edice pramenů z fondů Archivu hlavního města Prahy. Jako čtvrtý příklad institucionálního zajištění vydávání raně novověkých pramenů (z velké části jde o edice úředních pramenů hromadné povahy – soupisy obyvatelstva, katastry) nelze pominout od samého počátku jeho vzniku dnešní Národní archiv a konečně v roce 1994 založené nakladatelství Artefactum, zaměřené, jak je zřejmé již z jeho názvu, na publikace vzešlé primárně z činnosti Ústavu dějin umění AV ČR. Speciálně edicím písemných pramenů k dějinám umění je věnována jedna z jeho řad, *Fontes historiae atrium*.

Bylo by samozřejmě možné jmenovat řadu dalších více či méně rozsáhlých edičních podniků nebo uvádět jednotlivé edice, to by však bylo poněkud samoúčelné. Vzhledem k výše uvedenému, tzn. především v souvislosti s institucionalizací edičního zpřístupňování pramenů, je potřeba spíše připomenout její bezprostřední důsledky pro vlastní ediční práci – úsilí o vytvoření a sjednocení edičních zásad v rámci vydávání konkrétních edičních řad.¹⁵⁾ Současně nelze v této souvislosti opomenout vzdělávací roli univerzitních pracovišť, především těch, na nichž je akreditováno studium archivnictví a pomocných věd historických. Součástí výuky na prakticky všech těchto pracovištích (Praha, Brno, České Budějovice a nejnověji Hradec Králové) je totiž nejen teoretická, ale především praktická příprava posluchačů v rámci seminářů věnovaných metodám užívaným v ediční praxi, seznámení se základními postupy, používanými při přípravě edic historických pramenů z období středověku, raného novověku a novověku, osvojení si znalostí stěžejních zásad při přípravě různých druhů edic. Hlavní důraz je přitom kladen na praktickou rovinu, spočívající v samostatném zpracování drobnější edice či edic (na pražské katedře) jak z materiálu středověkého, tak i raně novověkého či novověkého.¹⁶⁾

¹⁵⁾ V souvislosti nejen s institucionalizací ediční práce, ale obecně s vydáváním pramenů pouze okrajově připomínám otázku týkající se jejich výběru, kde zvláště u institucí (akademických pracovišť, archivů) se do něho bezprostředně promítá celospolečenská poptávka, aktuální potřeba věnovat intenzivnější pozornost konkrétním tématům (v současnosti zvláště ze soudobých dějin), ale i určitým způsobem módní a ve společnosti rezonující trendy.

¹⁶⁾ To, že se nejedná o práci samoúčelnou, dokládají i některé edice, jejichž příprava byla zahájena právě v rámci edičního semináře, a které se podařilo finalizovat do podoby, která umožnila jejich vydání. Zcela nadstandardními příklady jsou, pokud jde o jazykově české prameny z období raného novověku, dvě edice městských knih, vydané v rámci ediční řady *Libri civitatis*: Pavel Holub (ed.) ve spolupráci s Karlem Kučerou, *Pamětní kniha města Pacova 1473–1712*, *Libri civitatis VII*. Praha – Ústí nad Labem 2015; Jan Lhoták (ed.) ve spolupráci s Karlem Kučerou, *Registra památná města Sušice 1550–1628*. Praha – Ústí nad Labem 2016; další soubory písemných pramenů (nejen městské knihy, ale i ego-dokumenty, prameny hromadné povahy) jsou připraveny či připravovány k publikování.

Dříve ještě než obrátíme pozornost k jednomu z hlavních problémů či vůbec k největšímu při přípravě raně novověkých jazykově českých edic, jímž je otázka transkripce či transliterace, věnujme alespoň krátký pohled do sousedních zemí, především Německa a Polska. V současnosti jednou z nejinspirativnějších možností pro výměnu zkušeností v oblasti ediční praxe, získávání aktuálních informací o projektech již finalizovaných, probíhajících, ale i perspektivně zamýšlených, představují pravidelná, jednou za dva roky pořádaná kolokvia badatelů (především z Německa a Polska), zabývajících se ediční teorií, na nichž participují i účastníci z dalších zemí včetně České republiky. Tato pracovní setkání (*Editio-
nswissenschaftliche Kolloquien*), konaná od roku 1999 v rámci německo-polské skupiny pro přípravu edic pramenů (*Deutsch-Polnischer Gesprächskreis für Quellen-
editionen*) a zaměřená na zpřístupňování především (byť nejen) písemných pramenů úřední i neúřední provenience (zastoupených prakticky ve stejném poměru z období středověku i raného novověku) představují diskusní platformu, zaměřenou na problematiku ediční práce v nejširším smyslu slova. Vedle otázky konstituování archeografie jako samostatné vědní disciplíny jsou pravidelně projednávány otázky týkající se metodiky ediční práce, ediční techniky na příkladech konkrétních typů pramenů (církvní, městské provenience, účetní povahy, ikonografických pramenech, korespondenci a obecně ego-dokumentech), pomíjeny nejsou ani digitální edice a d.¹⁷⁾ a řada dalších problémů, provázejících praktickou přípravu edic, včetně otázek týkajících se způsobů a možností finančního zajišťování konkrétních edičních projektů nejen v Polsku či Německu, ale i v dalších zemích.¹⁸⁾

Z výše uvedeného by se mohlo zdát, že situace v Německu a Polsku je v oblasti vydávání edic bezmála idylická. Realita již však tak optimistická není, nejen pokud jde o finanční zajištění projektů, především však co se týká praktické přípravy budoucích absolventů. Zatímco v Polsku, stejně jako u nás či na Slovensku (na bratislavské Univerzitě Komenského) tvoří součástí výuky v rámci studia oboru archivnictví a pomocných věd historických přednášky a především semináře zaměřené na ediční teorii a praxi (v Polsku především na Univerzitě Mikuláše Koperníka v Toruni specializovaná výuka zavedená z iniciativy Janusze Tandockého, jemuž je výraznou oporou Krzysztof Kopinski),¹⁹⁾ v Německu je situace v oblasti

¹⁷⁾ Výstupy z jednotlivých zasedání jsou pravidelně publikovány ve sborníku *Editio-
nswissenschaftliche Kolloquien*. Souhrnné informace k jednotlivým svazkům viz autorka příspěvku na stránkách AČ.

¹⁸⁾ V otázce financování je nám nejbližší situace v Polsku, kde zaujímá výraznou roli Polská akademie věd, jinak jsou editoři obdobně jako u nás odkázáni především na podporu plynoucí z grantových prostředků. V Německu a Rakousku přistupují ke státním, resp. někdy k zemským institucím soukromé nadace či fondy, které doplňují síť veřejných vědeckých pracovišť. Není však výjimkou, že tyto jsou napojeny na některou z univerzit nebo na konkrétní archiv.

¹⁹⁾ Toruňská univerzita a její protagonisté stojí nejen za zavedením specializovaného vzdělávání bu-

podpory výuky nejen ediční teorie a praxe, ale pomocných věd historických obecně mnohem méně povzbudivá. Během posledních let došlo na jednotlivých univerzitních pracovištích k zásadnímu omezování jejich výuky, činnost řady těchto pracovišť byla postupně utlumována až zcela zrušena. Iniciativa v oblasti vydávání pramenů tak vychází od jednotlivých konkrétních editorů, jimiž jsou univerzitní pedagogové, z velké části pak i archiváři.

EDIČNÍ PRAVIDLA

Procházíme-li jednotlivé edice či rozsáhlejší ediční projekty v širším časovém i teritoriálním záběru (tzn. edice domácí i zahraniční), jež zpřístupňují prameny různých typů a z rozličných prostředí, s cílem vytvořit si určitější obraz o zásadách užitých při jejich zpracování, stojí patrně alespoň na počátku představa o jejich jednotné podobě (přínejmenším v rámci jednotlivých zemí a pro typologicky stejnou skupinu pramenů z konkrétního období), zpravidla velmi záhy se však ukáže, jak je tato představa bezmála naivní. Roztříštěnost či absence závazných norem narůstá směrem do minulosti. A přestože se v souvislosti s institucionalizací ediční práce situace postupně mění k lepšímu, o jednotných obecně platných edičních zásadách není možné hovořit. Zde nelze než souhlasit s Klárou Woitschovou a spolu s ní konstatovat, „že editoři za standardních podmínek hledají návod ke své práci v celkem neměnném kánonu pomůcek či návodů a příruček, který je čas od času rozšiřován dalšími texty zaměřenými na konkrétní typy pramenů či reflektujícími specifickou problematiku edičního zpracování“.²⁰⁾

Dostáváme se tak tím k otázce, pro jaký okruh uživatelů je konkrétní edice určena, zda se jedná o edici pramenů ryze vědeckou či populárně vědeckou,²¹⁾ což se

doucích editorů, ale jsou i neobyčejně aktivní v oblasti vydávání pramenů pozdně středověkých a raně novověkých pramenů (úředních i narativních) k polským dějinám, písemností městské proveniencie (zvláště jednotlivých typů městských knih). Nezanedbatelnou roli při vydávání edic pramenů zaujímá již zmiňovaná Polská akademie věd. Současný stav ediční práce v Polsku shrnuje do jisté míry práce tria autorů ve složení Krzysztof Kopinski – Wojciech Mrozowicz – Janusz Tandecki (red.), *Editiones sine fine*, I, Toruň 2017.

²⁰⁾ Klára Woitschová, *Rovnice o mnoha neznámých. Edice českých i cizojazyčných textů jako hledání nejlepšího kompromisu*, SAP 2/2018, roč. 68, s. 427–432, zde na s. 428. Pokud jde o základní příručky, uvádím ty, které se vztahují i k období raného novověku: František Roubík, *Pravidla pro vydávání pramenů k novějším dějinám (16.–20. století)*, AČ, roč. 7, 1957, s. 59–65; Irena Zachová, *K návrhu pravidel pro přepis latinských, českých a německých textů při popisu rukopisů*, Studie o rukopisech, 20, 1981, s. 165–167; Josef Vintr, *Zásady transkripce českých textů z barokní doby*, Listy filologické, 121, 1998, s. 341–346; Štoviček, Ivan (red.), *Zásady pro vydávání historických pramenů od počátku 16. století do současnosti*, Praha 2002; *Editor a text. – Úvod do praktické textologie*, Praha – Litomyšl 2006.

bezprostředně promítá i v užitých edičních zásadách, především transkripčních pravidlech a v rozsahu a podobě vědeckoinformačního aparátu. Podle obecně přijímané premisy kladou edice zařazené do první skupiny nejvyšší nároky na zpracovatele. S nimi však, dle mého názoru, jsou zcela souměřitelné s požadavky kladenými na prameny druhé skupiny edic populárně vědeckých,²²⁾ do níž spadá i patrně převážná část v současnosti vydávaných edic písemných pramenů. Tento typ edic má nadto mnohem širší využití, současně představuje významný prostředek popularizace vědy a historie zvláště, což se bezprostředně promítá do jejich struktury. Především to znamená, a každému jen trochu zkušenému editorovi je od počátku přípravy edice tohoto typu zřejmé, že je zcela nezbytné sladit především potřeby obou skupin příjemců – badatelů, odborníků na danou problematiku na straně jedné a širšího okruhu poučených laických čtenářů na straně druhé. To znamená zpřístupnit originální text v co nejautentičtější podobě, ale současně tak, aby byl srozumitelný, aby dokázal nejen zaujmout, ale i udržet čtenářovu pozornost. A právě zde narážíme na hlavní problém, jímž je již zmiňovaná transkripce versus transliterace. Zjednodušeně řečeno – vydá-li se totiž editor cestou transkripce, stává se výsledná edice nevyužitelnou pro jazykovědce, jehož cílem je zmapování podoby jazyka v určité době a v rámci konkrétního teritoria.²³⁾ Naopak bude-li editor zohledňovat potřeby lingvistů, zvolí cestu transliterace, čímž běžnému čtenáři, byť znalému, nejen zkomplikuje vnímání textu, již tak nezřídka vzhledem k archaickému jazyku obtížněji srozumitelnému, ale může jej zcela odradit od jeho čtení. Lze se vůbec s takovou situací se ctí a především zodpovědně vypořádat? Domnívám se, že do jisté míry ano. Nikoli však tím způsobem, že by byly vydávány edice téhož pramene pro úzce specializované odborníky a souběžně i pro širší okruh uživatelů. Jakkoli by byla tato varianta ideální, z hlediska ryze praktického je nereálná. Určitým řešením by tak mohlo být připojení editovaného pramene v digitalizované formě, což však vyžaduje odpovídající stupeň paleografických znalostí u specializovaného odborníka – jazykovědce. Jinou možností by pak mohlo představovat vytvoření úložiště, kam by se ukládaly „surové“ texty před jejich finální úpravou, což by naopak vyžadovalo zodpovědný přístup ze strany editora, jenž by text nejprve důsledně transliteroval a teprve poté upravoval podle stanovených transkripčních zásad.²⁴⁾

²¹⁾ Další typy edic vzhledem k zaměření příspěvku ponechávám zcela stranou. K typologii edic, kterou lze do jisté míry aplikovat i na edice raně novověkých pramenů, viz Ivan Štoviček, *K problematice typů, druhů a forem edic pramenů k novým a nejnovějším dějinám*. In: *Ediční teorie a metodika*, Praha 2008, s. 39–47.

²²⁾ Příkladem tohoto typu edic jsou písemnosti vydávané v již zmiňované ediční řadě *Manu propria*, velká část edic tohoto typu je pak vydávána mimo jakékoli ediční řady.

²³⁾ Nemalá skupina písemných pramenů (kroniky, paměti, deníky, korespondence a d.), zpřístupňovaných ve formě populárně vědeckých edic, představuje bohatý zdroj informací pro jazykovědce.

Z praktického hlediska je zřejmé, a konkrétní edice, ať jde o prameny úřední, osobní povahy či literární, to potvrzují, že nelze vytvořit, ale především striktně dodržovat obecně platné ediční zásady.²⁵⁾ Ediční pravidla by tak měla být především návodem, zastávat úlohu pomocníka a rádce při hledání nejvhodnějšího a danému prameni adekvátního způsobu zpřístupnění. Ostatně nejinak je tomu i u výše zmiňovaných sousedů, v Polsku a v Německu.

ZUSAMMENFASSUNG

FRAGEN DER ZUGÄNGLICHMACHUNG DER TSCHECHISCHEN FRÜHNEUZEITLICHEN SCHRIFTLICHEN QUELLEN

Ausgabe der schriftlichen Quellen in den tschechischen Ländern hat eine reiche Tradition, die bis in den Zeitraum um Mitte des 19. Jahrhunderts reicht. Eine qualitativ neue Etappe auf dem Gebiet der Methodik der Editions-Zugänglichkeit der schriftlichen Quellen, vor allem der diplomatischen Schriftstücke, brachte das 19. Jahrhundert im Zusammenhang mit dem Anfang von umfangreichen Editionsunternehmen.

Der Beitrag ist einem der Hauptprobleme bei der Vorbereitung der frühneuzeitlichen Editionen in tschechischer Sprache gewidmet, und zwar der Frage der Transkription oder Transliteration, gleichzeitig bringt er einen Blick auf Ausgabe der frühneuzeitlichen Quellen in den benachbarten Ländern, vor allem in Deutschland und Polen.

Wir weisen auf die Zerspaltung der verbindlichen Normen für die Ausgabe der schriftlichen Quellen hin, wenn auch wenn sich im Zusammenhang mit der Institutionalisierung der Editionsarbeit die Situation allmählich verbessert, über einheitliche allgemeingeltende Editionsprinzipien kann keine Rede sein. Grundsätzliche Frage in diesem Zusammenhang ist, für welchen Nutzerkreis die Edition bestimmt ist und um welchen Editionstyp es sich handelt, was sich unmittelbar in den

²⁴⁾ Vycházejíc z vlastních zkušeností se domnívám, že tato varianta je schůdná a editora nikterak zásadně zatěžující. O to vyšší nároky však klade na součinnost mezi editorem – jazykovědcem a specialistou v oblasti IT.

²⁵⁾ Jednotlivým příkladům zpracovávání edic podle určitých zásad, užití transliterace a transkripce při přípravě edic jazykově českých raně novověkých pramenů jsou věnovány následující příspěvky archivářů, historiků – zkušených editorů. Zásadní pro hledání odpovědi na otázku zda transkripce či transliterace je pak pohled jazykovědce, Karla Kučery, jenž je i autorem jazykové analýz, která je součástí edic českých městských knih vydaných v úvodem jmenované řadě Libri civitatis. Podrobně k projektu včetně edičních zásad viz Ivana Ebelová, *Revize soupisu městských knih českých do roku 1526 a jeho rozšíření. Limity vydávání městských knih a pravidla jejich editace*. In: Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih. Ústecký sborník historický. Supplementum 1, Ústí nad Labem – Praha 2010.

angewandten Editionsprinzipien, Transkriptionsregeln, usw. widerspiegelt. Die Editionsregeln sollten so vor allem eine bestimmte Anleitung, Hilfsmittel und Ratgeber auf der Suche nach der am meisten geeigneten und je nach der gegebenen Quelle adäquaten Art und Weise der Zugänglichmachung sein.

■ Překlad Artlingua, a. s.

SUMMARY

QUESTIONS CONCERNING THE PUBLICATION OF EARLY MODERN CZECH WRITTEN SOURCES

The publication of written sources in the Czech Lands has a rich tradition stretching back to the period around the middle of the 19th century. In the 19th century the publishing of editions became more widespread, ushering in a qualitatively new era in the methodology for publishing written sources, and in particular diplomatic written sources, in edition form. This study is devoted to one of the principal problems with preparing early modern editions in the Czech language, i.e. transcription or transliteration, but it also provides an insight into the publication of early modern sources in neighbouring countries, chiefly Germany and Poland. It draws attention to the fragmented nature of the binding rules for publishing written sources in a situation where, despite gradual improvements in connection with the institutionalisation of editing work, there are no uniform, generally applicable principles for producing editions. The fundamental questions in this regard are what set of users the edition is intended for and what type of edition is it to be, which have a significant impact on the employed editing principles, transcription rules etc. The edition rules should therefore be a kind of guide above all, a source of assistance and advice for those trying to find the most suitable and appropriate way of publishing the given source.

■ Překlad Artlingua, a. s.

Milan Vojáček

VIRTUÁLNÍ ARCHIVÁLIE ANEŽ CO NAZNAČILA KARANTÉNA COVID-19

Jaro 2020 proběhlo ve znamení Covid-19 a všudypřítomných karanténních opatření, jejichž vedlejším výsledkem byla virtualizace lidských činností v dosud nebývalé míře. Elektronická komunikace a život on-line načas nahradily fyzické kontakty v reálném světě. Tato situace se, pro mě do určité míry překvapivě, výrazně projevila i ve světě veřejné správy a úřadování. Nouzový stav částečně přeznačil priority a zřetelněji ukázal to, co tušíme dávno: nutnost zamyslet se nad rolí archivů v současné společnosti.

Není možné, ani účelné, se v následující úvaze věnovat takto široce pojaté otázce. **Omezím se „pouze“ na problematiku předarchivní péče a výběru archiválií ve veřejné správě.** Jsem si vědom, že se jedná o téma téměř bezbřehé. Mým záměrem proto není detailní analýza, ale spíše položení otázek a naznačení směru, kterým by se archiváři mohli nebo měli vydat. Vycházím ze zkušeností získaných na pozici vedoucího oddělení Národního archivu, do jehož kompetence patří zajišťování předarchivní péče u centrálních úřadů veřejné správy a ze zážitků při budování Národního digitálního archivu a jeho již pětiletého provozu. Podstatným zdrojem níže uvedených úvah jsou, vedle aktuální literatury, dlouholeté intenzivní diskuse s kolegy z tuzemských a zahraničních archivů a knihoven.

1. „KDO NEUZNÁVÁ NEJVYŠŠÍ BOŽSTVÍ PAPIŘU, NENÍ ARCHIVÁŘ!“

Tímto heslem by se dal označit postoj archivářů, kteří se, zcela legitimně, obávají digitalizace našeho oboru. V podstatě je to postoj naprosté většiny z nás. Vidíme totiž jen relativně málo pozitivních výsledků digitalizace archivů. Přičemž udržet potažmo transformovat většinu výsledků digitalizace stojí v důsledku rychlého technologického vývoje velké úsilí a nemalé náklady. Zde mám na mysli informační systémy, které můžeme my i naši badatelé využívat z pohodlí svých pracoven. Pro badatele jsou k dispozici mnohé „digitální archivy“, ve kterých jsou on-line zpřístupněny digitalizované archiválie a elektronické archivní pomůcky. K dispozici je centrální evidence archiválií (PEvA), Národní archivní portál (NARp)

a postupně vznikají další systémy např. Centrální archivní modul (CAM). O přínosu těchto aplikací a o výhodách dálkového přístupu k archivnímu popisu a k vybraným archiváliím snad není pochyb. Otevíráme jimi nejen virtuální, ale i fyzické dveře do našich archivů.

Přejdeme-li z roviny archivního zpracování a zpřístupnění k našemu tématu předarchivní péče, narazíme na výrazně pestřejší škálu problémů spojených s elektronizací a tzv. elektronickými dokumenty. Jak už název *předarchivní* naznačuje, dostáváme se do prostoru, který není výlučně svěřený nám archivářům. V našem případě se jedná o prostor veřejné správy, na jehož vývoj máme jen nepřímý vliv. Stávající (nejen archivní) legislativa nám dává jen malý klacík, jímž můžeme v oblasti praxe úřadů prosazovat svoje zájmy. Jistě by nebylo od věci ho s dlouho proklamovanou novou archivní legislativou nahradit silnější zbraní. Zde mám na mysli legitimní možnost archivů aktivně spoluurčovat „archivní“ výstupy z informační produkce úřadů. Ale ani sebelepší archivní legislativa nevyřeší reálné problémy, s nimiž se setkáváme v praxi. Dokud budou úřady požadavky archivů nadále vnímat jako nadbytečné, zdržující a produkující další náklady, nepohneme se nikam.

Již desetiletí hlasitě proklamovaná elektronizace (dnes je používán pojem digitalizace) veřejné správy, tzv. e-government, „řízená“ Ministerstvem vnitra (Odbor hlavního architekta) probíhá za nemalých finančních nákladů ve všech rezortech a na všech úrovních státní správy (pozdolna se dotkla i archivů). Za tu dobu vznikly, fungovaly, zanikly nebo se transformovaly tisíce informačních systémů. Některé čistě speciální, jiné se širším okruhem uživatelů (např. elektronické systémy spisové služby). Vznikla a vzniká celá řada právních předpisů (mj. i archivní legislativa), která se snaží do této dynamické oblasti vnést právní řád a mantinely.

Elektronizace postupně přináší řadu pozitiv projevujících se v dostupnosti informací, jejich rychlé výměně, kontrole a využití, ale třeba i úspoře papíru. Samozřejmě přináší i řadu negativ spojených s kyberprostorem včetně zneužití informací, vysoké náklady na technologie, na energie a na kvalifikované pracovní síly. Můžeme mít na smysluplnost elektronizace různý názor, ale je to proces nutný a hlavně nevratný, který je dán vývojem naší společnosti. Jde tedy o to, jak na situaci, kdy *de iure* přestávají ve veřejné správě vznikat papíry, mají archivy reagovat.

Zavádění elektronických systémů spisové služby aneb co si to ty archivy vymýšlí?

Elektronizace veřejné správy dosáhla řady výsledků, mj. zavedení Informačního systému datových schránek (ISDS), spuštění základních registrů veřejné správy, vybudování sítě kontaktních míst nabízejících služby pro občany, tzv. Czechpointů, spuštění Portálu občana či zavedení povinných elektronických systémů spisové služby (eSSL). Všechny tyto kroky měly vnést do úřadování větší efektivitu a transparentnost a zároveň poskytnout on-line služby občanům. Není nepodstatné, že většina aktivit primárně řešila vnitřní potřeby úřadů, služby pro veřejnost až sekundárně. Stejný proces kopírovalo i archivnictví – ať už legislativními nebo faktickými kroky (zavádění eSSL, projekt NDA).

Pro archivy byla zlomová novela archivního zákona z roku 2009, která stanovila tříleté přechodné období, v němž měla být eSSL zavedena bez výjimky do úřední praxe. Zároveň vznikla podrobná vyhláška k vedení spisové služby a byla kodifikována 1. verze národního standardu (NSESSS). Zavádění eSSL ve veřejné správě ovšem probíhalo velmi zvolna, často nekoordinovaně, bez dostatečné znalosti problematiky spisové služby a většinou za nezájmu vedení instituce. Výsledek? Ne-fungující spisová služba, která byla celá desetiletí na okraji zájmu úřadů, se celkem logicky netransformovala ve fungující elektronickou spisovou službu. V naprosté většině úřadů byla nadále chápána jako zbytečný úkon, který zdržuje výkon odborné agendy a přináší značné finanční požadavky nejen na provoz, ale i na stále nové úpravy systému. Představa, že by se tyto systémy (a také data opatřená patřičnými metadaty) daly zpětně přizpůsobit požadavkům archivů, aby z nich mohl probíhat výběr archiválií, je čím dál tím více iluzorní. Situace se mírně zlepšuje tím, jak z trhu mizí fejkové produkty, ale především tím, jak se na některých úřadech objevují lidé, kteří problematice rozumí a mají zájem ji řešit. Dokud ovšem nebude eSSL komfortní službou zajišťující oběh dokumentů a dokládající transparentnost úřadování, situace se nezlepší.

Východisko č. 1: Tiskněme!

„Co není na papíru, není důležité!“

Aplikace tohoto názoru, převládajícího v archivních kruzích před 20 lety, by dnes znamenala rezignaci na dosavadní vývoj a výrazné přehodnocení archivních priorit. Zároveň by se musela promítnout do praxe našich původců.

Dosud máme představu o fungování spisové služby vycházející z dob jejího rozkvětu v 19. století. Když to hodně zjednoduším, až do nedávna se v úřední oblasti mohl stát archiválií papír s razítkem a podpisem nebo papír označený a zařazený v nějakém systému papírové evidence, která je také potenciální archiválií. Pro některé archiváře je to tak i nadále. Někteří jsou ochotni akceptovat elektronickou podobu téhož – tedy to, co se dnes skrývá pod nálepkou elektronická spisová služba. **Vše ostatní je jen „digitální smetí“ s efemérním životem.**

Nemůžeme zůstat u takto úzce pojaté definice dokumentu a z něj vycházející archiválie? Není opravdu jednodušší vybrané dokumenty, tak jako doposud, vytisknout a uložit v papíru? Ať si úřady komunikují mezi sebou a s občany elektronicky, ale to podstatné pak odevzdají do archivu vytištěné a orazítkované a samozřejmě s papírovou evidencí. Stačila by přece drobná legislativní úprava. Konečně postavit/pronajmout si halu s regály je evidentně jednodušší (a dá se u toho přestříhávat páska) než budovat sofistikované systémy/digitální archivy. Nemluvě o nákladech na provoz papírových skladů oproti provozu a obnově datových center.

Samozřejmě má to i drobné nedostatky, ale ty můžeme z určitého úhlu pohledu považovat za výhodné. V papírové evidenci se složitěji hledá, s dokumenty se musí pracovat fyzicky. V případě, že je náhodou o archiválii zájem a hrozí jejich fyzické zničení, chráníme originál tím, že ho digitalizujeme. Můžeme vyrábět (elektro-

nické) pomůcky a zpřístupňovat uživatelům archiválie ve struktuře a podobě jakou pro ně považujeme za nejvhodnější.

2. VIRTUÁLNÍ ARCHIVÁLIE?

Co není v elektronickém systému spisové služby, není důležité?

Začnu tezí, jež vychází z reálné zkušenosti s ústředními orgány veřejné správy: Dochází k postupnému věcnému vyprázdňování systémů spisové služby. Nemám na mysli obsah dokumentů, které při troše štěstí v elektronických spisovkách najdeme, ale spíše celkový trend do spisovky zahrnout co nejméně dokumentů. Limitně by se obsah eSSL mohl blížit pouze doručeným datovým zprávám. Oběh a zpracování dokumentů/informací probíhá často v jiných speciálních informačních systémech. V nich jsou vyřizovány a ukládány dokumenty týkající se podstatných agend úřadu. Představa, že tyto systémy integrujeme na vstupu a výstupu se spisovými službami, která byla velkým hitem několika minulých sezon, je opět iluzorní. Sice to v zásadě lze a dokonce je to výhodné, někdy však jen s velkými problémy a zbytečnými náklady, někdy je to naprosto vyloučené. Snahou archivářů (a oporu mají v legislativě) je na tyto systémy uplatnit NSSES – myšlenka dobrá, realizace obdobná jako při propojování těchto systémů s eSSL.

Je proto nezbytně nutné odpoutat se od problémů, jež generují eSSL a intenzivně začít řešit problematiku dokumentů/informací i v těch systémech, které jsou bez jakéhokoli vztahu k eSSL.

Skartace nebo výběr?

Není v možnostech a ani silách archivářů hodnotit všechny navržené dokumenty/informace, které úřady a jejich systémy produkují. S ohledem na stálý kvantitativní nárůst zpracovávaných informací je nutné přistoupit aktivně k jejich předvýběru. Pokud se nechceme pasovat do role automatu schvalujícího zničení navržených dokumentů, anebo naopak ukládat vše bez výběru, musíme začít posuzovat (ve spolupráci s odbornými pracovníky úřadů) hodnotu dokumentů/informací již ve stádiu vzniku systému. Archivář by měl mít možnost asistovat při vzniku nového informačního systému. Pokud bude systém spravovat informace zajímavé pro uložení v archivu, archivář by měl spolu definovat podobu, obsah, rozsah a formát výstupů (dat i metadat) vhodných pro archivaci. Tyto archivní nároky by měly být součástí vývoje a údržby informačního systému. Poněvadž informačních systémů bude celá řada a dá se předpokládat jejich rychlý vývoj, je nutné v rámci širší diskuse definovat typy systémů, které archivně zajímavé nejsou, které jsou zajímavé pouze za určitých podmínek (např. dle typů agendy, dosahu původce) a které naopak je nutné posuzovat „podrobněji.“ Přenos dat z „živič“ systémů do archivu by měl probíhat víceméně automatizovaně v nastavené

periodicitě. Archivář by měl „dohlížet“ na to, zda v průběhu doby nedochází k zásadní proměně obsahu zpracovávaných dokumentů/informací a mít možnost přehodnotit jejich důležitost pro archivní uchování.

Z našich jednání jak s lidmi z Digitálního Česka, tak se správci informačních systémů některých centrálních úřadů, vyplynul v poslední době určitý společný zájem mířící tímto směrem. Informační systémy a možnosti nastavení výstupů z nich dávají archivářům (a následně badatelům) zcela jiné možnosti pro akvizici archiválií než je dosud zvykem u papírových dokumentů. Archivář nemusí vybírat jen jedinečné „výstupy“ v podobě syntetizujících dokumentů, ale naopak může definovat jednotlivé typy informací, o něž má zájem. **Další zpracování takto vybraných a uložených informací a výstupy pro badatele budou závislé na metodách a technologiích dostupných v budoucnosti.** S ohledem na to dochází k určitému zpochybnění a nutnosti přehodnotit klasické principy, které aplikuje tradiční archivnictví. Zdůrazňuji slovo přehodnotit, nikoli opustit, protože řadu ověřených principů a zkušeností z archivního prostředí by bylo vhodné nabídnout do ostatních oblastí zabývajících se digitálními dokumenty/informacemi. **Archiváři lépe než kdo jiný rozumí problematice výběru a dlouhodobého uchování.** To se dnes může velmi dobře využít v situaci, kdy veřejná správa začíná seriózněji řešit problematiku udržitelnosti/migrace informačních systémů, v nichž mají být informace drženy poměrně dlouhou dobu.

Úskalí či příležitosti digitálního světa?

Charakteristickým rysem digitálního světa je snadná replikovatelnost dat, jejich distribuce a sdílení. Což na jednu stranu přináší velké výhody, mj. i pro strategie uchovávání, na druhou stranu to komplikuje situaci s ohledem na autenticitu a provenienci. Jsou data/informace skutečně těmi, za které se vydávají? Kdo je jejich původcem, správcem, uživatelem?

Mimo jiné proto vzniká poměrně složitá legislativa a mechanismy, které mají tento pytel blech udržet pohromadě. Sem také patří v poslední době skloňované GDPR či eIDAS. Archiváři nejsou primárně právníky, ale o provenienci a autenticitě vědí mnohé a není proto divu, že je to téma, které mělo v posledních letech prioritu v archivní legislativě i v našich diskusích.

Dalším zásadním charakteristickým znakem digitálních dokumentů/informací na rozdíl od papíru je různá možnost jejich „ztvárnění“. Výsledný výstup je závislý nejen na uložených „vstupních“ datech, ale také na dotazech, jejich zpracování a možnostech zobrazení. Při akvizici digitálních informací získávám data, z nichž mohu v budoucnu generovat výstupy, které dnes k dispozici nemám. Digitální archiválie typu databáze prostě nemá jednu podobu a právě proto je do papíru nepřevoditelná. (Nebo jen za cenu výrazné ztráty informací.) Takových případů je celá řada a stále přibývají. Jen namátkou je možné jmenovat vektorovou grafiku (systémy GIS, CAD a BIM), webové a intranetové stránky či sociální sítě.

V digitálním světě na rozdíl od papírového nepracujeme s dokumenty (archiváliemi), ale s virtuálními archiváliemi. Vždy se jedná o reprezentace vytvořené na základě vstupních dat, jež nám zpřístupní/zobrazí informaci, kterou hledáme (očekáváme). Autenticita dokumentu/archiválie je zajišťována složitými mechanismy. V procesu úřadování jsou primárně využívána metadata navázaná na certifikační autority (podpis, časové razítko). Řada informací je ovšem garantovaná pouze metadaty informačního systému, ve kterém data „žijí“. Tento princip využívání kontextových informací (metadat) je aplikovaný v archivnictví.

S tím, jak jsou vytvářeny systémy pro jednotlivé agendy, které agregují data z různých systémů potažmo od různých původců, vyvstává otázka provenience. Je původcem ten, kdo data poskytuje nebo ten, kdo tato data zpracuje, provozuje či zajišťuje jejich využití? Typickým příkladem může být systém pro správu agendy evropských dotací MS2014+ či elektronický nástroj pro správu veřejných zakázek NEN.

Paralelně probíhá centralizace informačních systémů v rámci jednoho úřadu, někde jsou patrné snahy o centralizaci v rámci rezortů. Cílem je efektivní zpracování dat. Konkrétní příklady tohoto trendu vidíme i v oblasti eSSI. Fakticky zaniká okresní a oblastní úroveň, informace jsou zpracovávány v jedné spisové službě spravované centrálním úřadem.

Východisko č. 2: Spolupracujeme s digitální komunitou!

Problematika dlouhodobého uchování digitálních informací je v dnešní informační společnosti zásadní a zasahuje do celé řady oblastí. Uchovat autentické záznamy musí všichni, kteří s nimi pracují. Pro nás nejzajímavější jsou ty instituce, které pracují s velkými objemy dat a hledají řešení jejich uchování a opětného využití. V první řadě jsou to vědecké instituce (akademické ústavy, vysoké školy, vědecká centra), dále komerční sféra (především vývojáři, výrobci a provozovatelé IT technologií), ale i oblast médií (televize, rozhlas a další sdělovací prostředky) a samozřejmě paměťové instituce (knihovny, muzea a galerie). Měly by nás zajímat názory odborníků na legislativní problémy, které virtuální svět zásadně modifikuje či nově přináší (mj. ochrana osobních údajů, copyright, ale například i problematiku vlastnictví ve virtuálním světě). Nemusíme se bát, že bychom v konkurenci těchto institucí neměli co nabídnout. **Archivnictví má za sebou bohatou historii teoretických diskusí a široké spektrum ověřených metod, týkajících se dlouhodobého uchování. Budoucí archivní věda by ovšem měla vykročit z ghetta tradičních archivů směrem k interdisciplinaritě, měla by být otevřenou a prakticky orientovanou.**

3. ZÁVĚR ANEB MĚLI BYCHOM SI UJASNIT, CO CHCEME?

Jsme v situaci, kdy se pod tlakem digitálního světa zásadně proměňují principy předarchivní péče. Bylo by vhodné, abychom jako archiváři měli vliv na nastavení parametrů digitalizace státu s ohledem na problematiku evidence a uchování informací. V návaznosti na to bychom měli řešit specifické otázky týkající se archivnictví. Do legislativních změn (především, ale nejen, do dlouho skloňovaného nového archivního zákona) by se měl promítnout náš archivní zájem. Ten je v oblasti předarchivní péče rámován těmito základními otázkami:

- 1) Jaké dokumenty/informace chceme získat do archivu?
- 2) V jaké podobě/stavu mají být, jaké mají mít náležitosti?

Odpověď na tyto otázky by měla být mj. určována možnostmi uchování a především zpřístupnění takto vybraných budoucích archiválií. V potaz musí být vzaty i přiměřené náklady na celý proces.

Pokud si ujasníme, co do archivu chceme, můžeme se následně bavit o technických nástrojích a řešeních, která pro proces akvizice reálně existují (v zahraničí i u nás). Vývoj těchto nástrojů reaguje na poptávku, kterou bychom měli, pokud možno, spoluurčovat.

Vraťme se k výše naznačeným východiskům a pokusme se srovnat, kam vedou. První sází na jistotu, drží se tradičních představ o uchování dokumentů a svým způsobem podtrhuje exkluzivitu archivnictví, které vytrvá na svých pozicích bez ohledu na krátkodobé změny. Zásadním úskalím vyplývajícím z této pozice je uzavření archivů do vlastního světa a rezignace na zachycení řady informací, které do tradiční definice archiválie nepasují, protože do ní nejsou převoditelné. Druhé východisko naopak otevírá archivy novým podnětům a vytváří možnosti pro budoucí zachycení historických změn společenských diskurzů. Nově definuje význam archivů a transformuje jejich tradiční úkoly do současnosti. Hledání nových cest ovšem vystavuje archivy ohrožení, že se minou svým cílem a zabřednou do virtuálních problémů, které mají s úkoly archivů pramálo společného.

Při vědomí těchto úskalí raději volím východisko č. 2. **Musíme se zajímat o podstatné informace, které naši původci produkují v digitálním světě a hledat možnosti a nástroje k jejich uchování. Pokud to neuděláme, stanou se z archivů historické konzervy, do nichž nepřichází žádný nový obsah.**

METODY ZPRACOVÁNÍ ÚZKÝCH FILMOVÝCH FORMÁTŮ V NÁRODNÍM FILMOVÉM ARCHIVU*

ÚVOD

Mnohoznačnost uchopení amatérského a rodinného filmu začala teoretiky a sbírkové instituce intenzivněji oslovovat na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století. V této době můžeme hledat první snahy o systematické zkoumání a uchování amatérské a rodinné kinematografie v USA a zemích západní Evropy.

Nejstarší amatérské filmy nalézáme současně se vznikem kinematografie.¹⁾ Tyto filmy vznikaly především na objednávku, kdy si movitější rodiny najímaly filmaře, kteří disponovali nákladnou filmovou technikou, aby dokumentovali jejich soukromý život. Většinou šlo o zachycení významnějších životních událostí, jako jsou svatby nebo různé oslavy. Mnohdy bylo také cílem zaznamenat běžný rodinný život a společně strávený čas. V těchto případech se filmy komplementárně doplňují s fotografiemi v rodinných albech a nelze o nich uvažovat v kontextu profesionální kinematografie. Byly natočeny i promítány výhradně v privátním prostoru.²⁾

S příchodem dostupnější filmové techniky, na počátku třicátých let, se setkáváme s rodinným filmem, jehož autorem je některý z členů rodiny.³⁾ Celý proces vzniku filmového dokumentu je uzavřen v rodinném kruhu a nezasahuje do něj nikdo zvenčí.

Ve stejné době začaly vznikat filmové kluby a kroužky nadšenců, kteří tvořili koncepční autorská díla mimo profesionální filmovou produkci.⁴⁾ Svoje díla prezentovali na soutěžích a festivalech pro kinoamatéry (UNICA).

¹⁾ Před vznikem profesionální sféry kinematografie byl film vnímán spíše jako atrakce. Ze současné perspektivy jsou první filmařské experimenty řazené do odvětví amatérského filmu.

²⁾ Roger Odin, *Otázka amatéra v trojím prostoru natáčení a šíření*. *Illuminace*, 16, 2004, č. 3, s. 7.

³⁾ V roce 1921 byl na trh uveden první amatérský filmový formát 9,5 mm, roku 1923 následoval popluprofesionální 16mm film a v roce 1932 byl představen nejrozšířenější amatérský formát 8 mm.

⁴⁾ 21. září 1932 vznikl Moravskoslezský klub kinoamatérů v Brně a následoval Pathé klub v Praze 13. října 1932. Jiří Horníček, *Rodinný film v rukou filmových amatérů*. *Illuminace*, 16, 2004, č. 3, s. 91.

Obr. 1. FORMATY.TIFF

popis: Úzké filmové formáty 16 mm, 9,5 mm a 8 mm, zdroj: Národní filmový archiv

V práci mnohých amatérských filmařů můžeme vidět inspiraci profesionální kinematografií a snahu se jí přiblížit, ať už po stránce formální struktury filmu, nebo tematické. Mnozí amatérští filmaři se později etablovali v profesionální sféře.

V tomto textu představíme rodinný film jako sbírkový předmět a budeme se věnovat archivní praxi související se sbírkou filmů na úzkých formátech 8 mm, 9,5 mm a 16 mm v Národním filmovém archivu. Popíšeme způsoby akvizice filmů, jejich formální i obsahovou stránku a následné využití. Podrobněji se zaměříme na postupy digitalizace těchto formátů a dlouhodobého uložení v podobě digitálních dat.

Amatérský film ve sbírce NFA

K oficiálnímu ustanovení fondu amatérského filmu v rámci Národního filmového archivu došlo v roce 2000. Za dobu své existence fond čítá kolem 1 600 doposud katalogizovaných filmových položek.⁵⁾ Jedná se především o filmové ma-

⁵⁾ Jedna filmová položka obsahuje buď jeden amatérský film, nebo kolekci rodinných filmů. V případě amatérského filmu je položka označena názvem filmu podle úvodních titulků. V případě ko-

teriály formátu 8 mm, 9,5 mm, 16 mm a v menší míře i 35 mm. Filmy obsahují záběry pořízené jak na území bývalého Československa, tak i v zahraničí v období od třicátých do devadesátých let minulého století.

V této souvislosti je důležité zmínit mezinárodní asociaci Inedits: Amateur Films / Memory of Europe, která od doby svého vzniku (1991) slouží především jako platforma k diskusi a propojování jednotlivých výzkumníků a institucí se zájmem o amatérské a rodinné filmy. Národní filmový archiv se stal členem asociace v roce 2006, jako první země východního bloku. Inedits každoročně pořádá setkání za účasti členů, kteří mohou prezentovat a sdílet své výzkumné projekty. V roce 2014 proběhla konference Inedits v Praze⁶⁾ za podpory Galerie amatérských filmařů a Národního filmového archivu.

Obsahová a formální podoba rodinných filmů

Tyto filmy mapují osobní historii konkrétní skupiny lidí. Dokumentují život nejbližších členů rodiny i širšího okruhu jejich přátel a rodinných známých. Jde o společenství, které můžeme vnímat jako „herce i diváky“. Sami aktéři jsou zároveň cílovou skupinou, pro kterou filmy vznikají, rozumí pořízeným záběrům v širších souvislostech a identifikují se s nimi.⁷⁾ Každá kolekce rodinných filmů vytváří autentický rodinný portrét, i když se kamera selektivně zaměřuje na šťastné okamžiky. Mnohé scény filmu jsou stylizované a pořízený film s odstupem času působí až idylickým dojmem.⁸⁾

Rodinné filmy můžeme nahlížet jako části osobního deníku, které na sebe více či méně navazují. Jednotlivé záběry upínají pozornost na nejbližší členy rodiny během nedělního oběda, při odpočinku v zahradě, při stavbě nového domu nebo na procházce v přírodě. Ve filmech je zřetelná snaha zachytit bezprostřední situace, aniž by autor předem promýšlel výslednou podobu filmu. Autentické záznamy můžeme sledovat jako vrstevnatý materiál a prostřednictvím nového kontextu (vědního oboru) hledat další způsoby výkladu.⁹⁾

lekce rodinných filmů používáme označení ve formátu: Rodinné filmy – příjmení a jméno dárce nebo autora. Kolekce rodinných filmů mohou být dále rozděleny na několik dílů v závislosti na rozsahu dané kolekce. V těchto případech jednotlivé díly označujeme Rodinné filmy – příjmení a jméno I, II...

⁶⁾ Jiří Horníček, *Amatérský film v zemích východního bloku*. Iluminace, 27, 2015, č. 1, s. 106–108. Dostupné online: <http://www.iluminace.cz/images/obsah/hornicek_1_15.pdf>, [cit. 27. 8. 2019].

⁷⁾ Dostupné online: <<http://cinepur.cz/article.php?article=921>>, [cit. 27. 6. 2019].

⁸⁾ Alexandra Schneider, *Performance v rodinném filmu*. Iluminace, 16, 2004, č. 3, s. 69–83. Dostupné online: <http://www.iluminace.cz/JOOMLA/images/stories/obsahy/schneider_rodinn_3_04.pdf>, [cit. 26. 8. 2019].

Z formálního hlediska filmy tvoří sekvence zpravidla nesystematicky natočeného materiálu. Volná posloupnost záběrů nevytváří jednotnou příběhovou linii, což mnohdy ani nebylo záměrem autora. Většinou jde o sousled vzpomínek, které ulpěly na filmovém pásu podle toho, jak filmař spouštěl a vypínal kameru v reakci na okamžité dění kolem sebe. (Filmy mají neostrý, roztržený obraz nebo chybnou expozici. Vzhledem k nižší citlivosti materiálu bylo nutné scény v interiéru přisvítit.)

Rodinné filmy jsou obvykle pořízené na inverzních materiálech, a tudíž existují pouze v jediném exempláři. Originální materiál, na který autor natáčel, po vyvolání sloužil jako projekční kopie. Každá projekce na filmovém materiálu zanechává stopy opotřebení v podobě škrábanců, propálených oken nebo potrhané perforace. Někdy jej poškodí tak, že je nutné některé části úplně odstranit, aby bylo vůbec možné film znovu promítat. Znamky poškození filmu můžeme vnímat jako důkaz, který svědčí o četnosti projekcí.

Fond rodinných filmů v Národním filmovém archivu tvoří, až na několik výjimek, němé snímky. V několika málo případech můžeme najít dodatečně připojený hudební doprovod, namluvený komentář nebo snahu o věrohodný dabing. V těchto případech se vždy jedná o magnetickou zvukovou stopu, která je na okraj filmového pásu přilepena následně po laboratorním procesu vyvolání. Zvuk obvykle nebyl pořizován kontaktně, během natáčení, ale v následném kroku.

Absence zvuku podněcuje účastníky projekce ke sdílení vzpomínek, které jim film asociuje. Volné vyprávění zážitků je úzce spojeno s projekcí rodinných filmů, můžeme ho považovat za zvukovou stopu těchto filmů. Společné nahlížení a nostalgické vzpomínání utváří a formuje osobní historii skupiny, ve které jsou jednotliví členové zasazeni.¹⁰⁾

Větší část fondu rodinných filmů tvoří materiál s minimálními postprodukčními zásahy. Dá se říct, že jde o filmy vzniklé přímo v kameře. Střih je tvořen pouze opakovaným spuštěním kamery. Autor své filmy editoval jen minimálně, to znamená, že odstraňoval scény se špatnou expozicí, spojoval kratší cívky do větších celků, případně vkládal krátké, rukou psané mezititulky s informacemi o aktérech, době a místě natáčení.

Naproti tomu někteří filmaři (často šlo o členy filmových klubů) pracovali s rodinným filmem koncepčně. Záběry jsou viditelně stylizované, interiér je upraven pro potřeby natáčení a scéna je jednoduše nasvícena. Střihová struktura se více blíží profesionálnímu filmu. Mění se úhly snímání kamery, střídají se detaily a celky. Film neobsahuje viditelně špatně exponované záběry. Často se objevují

⁹⁾ Sonja Kmec – Viviane Thill (eds.), *Private Eyes and Public Gaze: The Manipulation and Valorisation of Amateur Images*. Trier: Kliomedien 2009, s. 8.

¹⁰⁾ Alexandra Schneider, *Performance v rodinném filmu*. *Iluminace*, 16, 2004, č. 3, s. 69–83. Dostupné online: <http://www.iluminace.cz/Joomla/images/stories/obsahy/schneider_rodinn_3_04.pdf>, [cit. 26. 8. 2019].

úvodní titulky s názvem filmu a jmény účinkujících. Děj filmu je doprovázen mezititulky nebo zvukovým komentářem. V některých případech je zhotovena originální krabice pro uložení filmu.

Rodinné filmy v rámci sbírky NFA spadají do fondu amatérského dokumentárního filmu, z čehož vyplývá i jejich případné budoucí užití. Historicky cenné jsou kromě jiného materiály, které se pojí s některou ze známých osobností.

Například kolekce filmů brněnské herečky Vlasty Fialové obsahuje záběry ze soukromého života, společný čas strávený s rodinou, oslavy a pěší výlety v přírodě. Zároveň můžeme zhlédnout části inscenací z Mahenova divadla, kde Fialová účinkovala, a také záběry pořízené během natáčení filmu *Deváté jméno* (1963). Tyto materiály doplňují mozaiku informací o této herečce a nabízejí autentický vhled do privátního prostoru jejího života a do zákulisí herecké praxe.

Další okruh badatelsky cenných filmů jsou záběry pořízené během zásadních historických událostí. Exemplárním příkladem jsou filmy vztahující se k srpnu 1968. Amatérsky pořízené záběry se doplňují s oficiálními dokumentárními filmy a společně pomáhají tvořit ucelenější pohled na průběh a celkovou atmosféru historické události. Současně otevírají možnost tyto události interpretovat z pohledu náhodného pozorovatele a přímého účastníka a kriticky přistupovat k oficiálnímu výkladu historie.

Jako příklad uvedu film, který je ve sbírce uložen pod umělým názvem *Srpnové události v Praze*. Rodinný film o celkové délce 11 minut v první části dokumentuje společně strávený čas během dovolené na chatě v jižních Čechách a během výletů v horách. Ve druhé polovině filmu se rodina vrací zpět do Prahy, kde probíhá invaze sovětských vojsk. Následuje sekvence záběrů pořízených v centru města. Záběry tanků na Staroměstském náměstí střídají pohledy na sovětské vojáky, nápisy na zdech nebo dav sročený kolem sochy Svatého Václava. Ve filmu se zrcadlí zmatenost a překvapení z nastalé situace.¹¹⁾

V neposlední řadě bych chtěl zmínit velkou skupinu, kterou tvoří filmy pořízené v zahraničí. Omezené možnosti vycestovat z Československa vedly k intenzivní snaze zdokumentovat cizí zemi a podělit se o svoji zkušenost s těmi, kdo příležitost neměli.

Setkáváme se např. s množstvím totožných záběrů pořízených na bulharském Slunečném pobřeží v okolí hotelu Olymp. Fascinace neznámým prostředím pohlco-

¹¹⁾ Film *Srpnové události v Praze* byl do sbírky Národního filmového archivu zařazen v roce 2006 v rámci kolekce filmů natočených neznámým filmařem. Následně v roce 2018 byl film zveřejněn na webu *Aktuálně.cz* za účelem vypátrání a identifikování aktérů a autora filmu. Přihlásil se pan Karel Karásek, který byl na filmu zachycen ve věku 16 let. Dostupné online: <<https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/srpen-68/r~1f3677185e5a11e88b260cc47ab5f122/>>, [cit. 28. 8. 2019], <<https://zpravy.aktualne.cz/domaci/babicka-plakala-ze-je-valka-nasli-jsme-aktera-anonymniho-rod/r~30dc66289f9411e88782ac1f6b220ee8/>>, [cit. 28. 8. 2019].

vala filmaře natolik, že natáčeli vše kolem sebe. Časté jsou dlouhé pohledy na pouliční ruch, parky s fontánami a západy slunce nad horizontem moře. Ze současného pohledu tyto záběry působí až banálně a nezajímavě, ačkoli ve své době šlo o žádaný materiál.

Menší skupina filmů dokumentuje cesty do západní Evropy. Můžeme objevit záběry ze služebních cest z Francie, Anglie nebo USA. Filmy zobrazují historické památky, veřejný prostor měst a krajinu z pohledu turisty. Zároveň akcentují odlišnosti od českého prostředí. Často je kladen důraz na reklamní poutače, billboardy a neonové nápisy na budovách. Jedinečné jsou filmy dokumentující vojenské přehlídky v Severní Koreji, Číně a na Kubě s projevem Fidela Castra.

Nejobsáhlejší skupinu tvoří filmy s privátní rodinnou tematikou, které prezentují život obyčejné rodiny v bývalém Československu. Jde především o dokumentaci volného času, který členové rodiny tráví společně na výletech, procházkách nebo u příležitosti různých oslav. Ty mohou sloužit jako velmi inspirativní zdroj a pramen pro studium každodennosti, sociologii a další společenskovední obory.

Rozšiřování fondu rodinného filmu

Akvizice filmů probíhá pod záštitou celosvětově známé akce Home Movie Day.¹²⁾ Událost se koná každoročně v kině Národního filmového archivu Ponrepo. Kinosál je během jednoho odpoledne otevřený pro veřejnost a lidé mohou přinášet své rodinné filmy na úzkých formátech. Na místě jsou nachystané projektory a v případě, že stav přinesených filmů umožňuje projekci (filmy nesmí být potřhané, příliš smrštené – projektor by je více poškodil...), jsou vybrané cívky hned odpromítány. Návštěvníci mohou v kině sledovat vlastní filmy, jejichž obsah si už vybavují jen matně nebo ho neznají vůbec.

Během projekcí lidé sdílejí své vzpomínky a rekonstruují obsah snímků. Do dialogu se mnohdy zapojují náhodní účastníci, kteří na promítaný obraz bezprostředně reagují. Společně se snaží identifikovat situace, během kterých byly významy pořízeny, a rozpoznávají místa nebo aktéry.

Hlavním cílem akce Home Movie Day je dlouhodobé uchování rodinných a amatérských filmů. Národní filmový archiv nabízí autorům a vlastníkům těchto filmů možnost světit své filmy do sbírky na základě darovací smlouvy. Výměnou za originální filmový materiál NFA zhotovuje digitální přepis. V archivu následně zůstane uložený jak originální filmový pás, tak i digitální (full HD) přepis pro následnou práci s filmem. V případě, že dárcé v budoucnu přijde o digitální přepisy, může je z archivu získat znovu.

¹²⁾ Dostupné online: <<http://www.centerforhomemovies.org/hmd/>>, [cit. 4. 7. 2019].

Postup zpracování jedné kolekce rodinných filmů

Příprava filmů na přepis

Zpracování nové akvizice probíhá v několika fázích. Nejprve NFA převezme kolekci rodinných filmů za účelem identifikace materiálu. Filmy jsou dočasně zapůjčené od autora na základě předávacího protokolu, který obsahuje popis materiálu, množství a předpokládaný obsah.

V následné fázi začíná práce se samotným filmovým materiálem. Nejdříve se snažíme filmové cívky seřadit podle časové posloupnosti jejich vzniku. Obecně vycházíme z toho, jak byly jednotlivé filmové formáty používány historicky.¹³⁾ Období, kdy byl který materiál používán, se samozřejmě překrývají, v tuto chvíli jde o rámcové rozdělení materiálů.

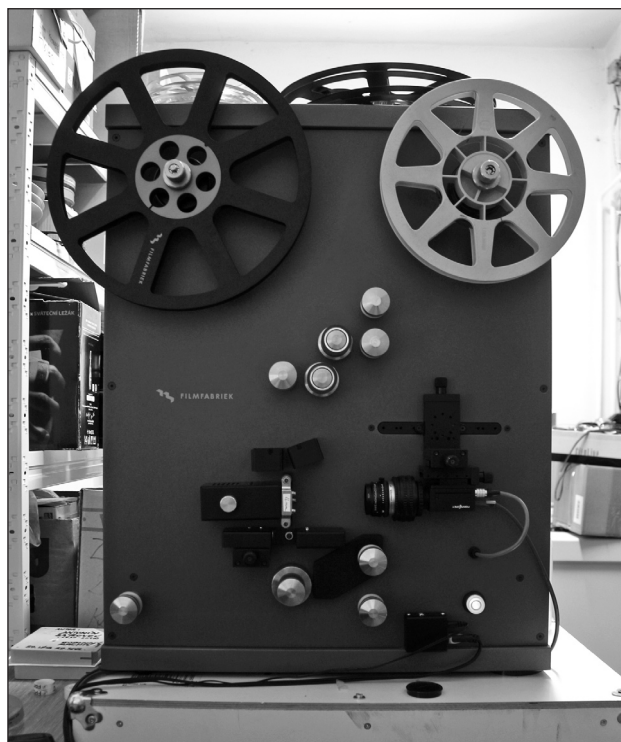
V dalším kroku ohledáváme jednotlivé cívky a krabice, abychom se z poznámek a popisů pokusili určit přesnější údaje o době vzniku a obsahu záznamu. Na základě této identifikace určíme pořadí cívek pro digitalizaci. Některé kolekce obsahují cívky, na kterých je navinuto malé množství filmu. V takovém případě je nutné tyto krátké úseky spojit do větších celků, přičemž chronologické řazení zůstane zachované. Posloupnost cívek, která takto vznikne, slouží především ke snadnější orientaci v celé kolekci filmů během manipulace při digitalizování. Po zhotovení přepisu filmů a zjištění skutečného obsahu jednotlivých cívek se může jejich pořadí změnit. Často se stává, že filmy jsou uloženy v nesprávných krabicích, tudíž nalezené popisy filmů neodpovídají skutečnému obsahu.

Cílem práce je vytvořit co nejpřesnější „časovou osu“, která přehledně vykresluje práci konkrétního amatérského filmaře a zároveň srozumitelně představuje historii okruhu lidí, které dokumentoval.

V této fázi probíhá také kontrola technického stavu filmu, kontrola pevnosti jednotlivých spletek a čištění filmu. V případě, že byl film skladován v uzavřené krabici, stačí ho obvykle zbavit prachu pomocí sametového hadříku. Pokud byl film skladován v horších podmínkách, může být silně zaprášený nebo napadený plísní. V takovém případě se filmy čistí hadříkem navlhčeným v roztoku izopropanolu.

Poslední úprava před digitalizací je vlepění zaváděcích pásů na začátek a konec filmu, aby bylo možné film založit do skeneru a digitalizovat ho od prvního exponovaného políčka.

¹³⁾ Nejstarší je formát 9,5 mm, následuje Standard 8 mm a 16 mm a nejmladší je materiál Super 8 mm.

Obr. 2.
SKENER.TIFF
popis: Filmový skener
Filmfabriek HDS+, zdroj:
Národní filmový archiv

Popis postupu skenování

Úzké filmové formáty se digitalizují pomocí filmového skeneru FilmScanner Muller HDS+ od nizozemského výrobce Filmfabriek, kterým NFA disponuje od roku 2017. Před zakoupením tohoto zařízení přepis filmů zhotovoval externí dodavatel. Vznik přepisového pracoviště v rámci instituce urychlil celý proces digitalizace. Filmy v digitální podobě jsou přístupnější pro práci kurátorů v rámci NFA i pro externí badatele. Všechny digitální přepisy, kterými NFA disponuje, jsou umístěné v náhledovém rozlišení (1280 × 720) na interním videoportálu, který je dostupný všem zaměstnancům. Používání digitalizátu předchází namáhání a případným poškozením filmového pásu, které hrozí během prohlížení filmů jak v promítačce, tak i při práci na stříhacím stole. Filmové pásy jsou jednorázově digitalizovány a následně uloženy v depozitáři.

Filmový skener Filmfabriek HDS+ je modulární zařízení, které umožňuje zhotovení digitálních přepisů filmových formátů 8 mm, Super 8 mm, Pathé 9,5 mm, 16 mm, Super 16 mm. Největší skupinu digitalizovaných filmů tvoří rodinné filmy na 8mm materiálu. Filmy je zde možné přepisovat maximálně do rozlišení 4K (fyzické rozlišení čipu je 4096 × 3000 pixelů).

Přepisy 8mm filmů se v NFA z pravidla zhotovují v rozlišení Full HD (1920 × 1080 pixelů). Ve většině případů nemají 8mm filmy větší obrazovou kvalitu, tudíž pořízení skenu ve vyšším rozlišení (2K, 4K) nepřináší větší detail obrazu, ale pouze zvětšuje zrno filmové emulze a vytváří datově objemnější soubory.¹⁴⁾

Úzké filmové formáty přepisujeme v režimu overscan, to znamená, že každý filmový snímek skenujeme v celé šíři filmového pásu včetně perforačních otvorů. Cílem je získat kompletní obrazovou informaci, která je obsažena na filmovém pásu. V závislosti na typu kamery, kterou filmař používal, je obraz určitým způsobem exponován i v okolí perforace. Během promítání takového filmu dochází v projekčním zařízení k automatickému oříznutí obrazu na přesný formát projekční okeničky a okrajové části exponovaného obrazu se ztrácí, respektive nacházejí se mimo projekční plochu.

Na rozdíl od projektorů nebo stříhových stolů skener nepoužívá k posunu filmu perforační otvory na filmovém pásu. Film je ve skeneru posouván pomocí přítlaku ke gumovým válečkům, zároveň lze upravovat intenzitu napětí filmu. Je tedy možné šetrným způsobem digitalizovat i filmy v horším technickém stavu.

Tento skener rovněž umožňuje přepis zvukových filmů. V případě 8mm filmů jde o magnetický zvukový záznam a v případě 16mm filmů jde o magnetickou nebo optickou zvukovou stopu. V praxi přepis zvukového filmu probíhá ve třech krocích. Nejprve je potřeba separátně přepsat obrazovou složku filmu, následně zvukovou stopu a nakonec tyto dva přepisy synchronizovat v postprodukčním programu DaVinci Resolve.

Z restaurátorského hlediska je zajímavá funkce tzv. mokré okeničky (wet gate). Jde o jeden ze způsobů, jak retušovat rýhy na filmové podložce. Během přepisu se poškozený film za pomoci molitanových válečků namáčí v roztoku izopropanolu, který dočasně vyplňuje rýhy a škrábance na filmu. V tento okamžik dochází k pořízení skenu. Metoda pracuje se shodným indexem lomu světla filmové podložky a tekutiny, škrábance tedy na krátký okamžik z filmu jakoby zmizí. Izopropanol se rychle odpařuje, tak než se film převine zpět na cívku, roztok vytéká.

Amatérsky pořízené filmy často obsahují chybně exponované sekvence, to znamená, že zaznamenaný obraz je velmi tmavý nebo naopak přesvětlený. Během přepisu je možné tyto nedostatky kompenzovat, ale pouze do té míry, aby byl čitelný obsah materiálu. Cílem zhotovených přepisů je prezentovat co nejvěrnější podobu obrazu tak, jak je exponovaná na filmovém pásu. Záměrem není filmy restaurovat, ale vyrobit přesnou digitální kopii materiálu, který je v archivu dlouhodobě uložen.

Samotná digitalizace probíhá tak, že skener posunuje filmový pás a každé filmové políčko sejme pomocí kamery s 12Mpix CMOS snímačem, která ukládá

¹⁴⁾ Na základě zkušenosti s různými typy filmových materiálů můžeme obecně říci, že jemnější zrnitost mají filmy značky Kodak. Ostatní běžně používané značky, jako jsou Agfa, Orwo nebo Foma, vykazují hrubší zrnitost obrazu.

snímky jednotlivých políček jako samostatné soubory ve formátu DPX. V případě rozlišení Full HD probíhá snímání rychlostí přibližně 15 snímků za vteřinu. S volbou vyššího rozlišení (2K, 4K) se rychlost skenování úměrně snižuje z důvodu vzniku většího objemu dat, která je potřeba uložit v reálném čase na lokální SSD disk. V případě rozlišení 4K je velikost jednoho políčka přibližně 45 MB.

S naskenovanými obrazovými sekvencemi se dále pracuje v postprodukčním software DaVinci Resolve a umísťujeme v něm jednotlivé cívky ze stejné kolekce na časovou osu. Každá z cívek je na začátku uvedena titulkem s jejím číselným identifikátorem, který byl cívce přiřazen v počáteční fázi a musí odpovídat číslování, pod kterým jsou fyzické cívky uloženy v depozitáři.

Vzniklé pásmo se exportuje do multimediálního formátu v kontejneru Apple QuickTime s obrazovým kodekem DNxHD 1080p 444. Tento pracovní soubor následně archivní systém automaticky převede do archivního formátu s obrazovým kodekem Apple ProRes 422HQ, který následně jde k dlouhodobému uložení. Ve výjimečných případech, kdy hrozí zánik filmového pásu (zejména kvůli pokročilému tzv. octovému syndromu), ukládáme i surová data z digitalizace pomocí otevřeného software RAWCooked,¹⁵⁾ který umožňuje DPX sekvence uložit do kontejneru Matroska pomocí bezztrátového obrazového kodeku FFv1, a případnou zvukovou stopu v kodeku Linear PCM 24-bit 48kHz.

Data jsou následně uložena ve třech lokalitách – v jedné kopii na zálohovaném on-line datovém úložišti, které umožňuje okamžitý přístup, a ve dvou kopiích na LTO magnetických médiích (v současnosti LTO7). Obě média jsou v oddělených lokalitách uložena v elektromagneticky stíněných skříních. Přístup k datům z digitalizace zajišťuje Digitální laboratoř na základě požadavků jednotlivých oddělení, přičemž poskytování digitalizátů z fondu amatérské kinematografie probíhá především pro badatelské účely. Jak již bylo zmíněno, náhledové verze lze taktéž zhlédnout na interní videoplatformě, kde jsou náhledy dostupné pouze ve sníženém rozlišení s vodoznakem.

* Tento odborný příspěvek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury.

Seznam literatury

Roger Odin, *Otázka amatéra v trojím prostoru natáčení a šíření.*

Iluminace, 16, 2004, č. 3

Jiří Horníček, *Rodinný film v rukou filmových amatérů.*

Iluminace, 16, 2004, č. 3

Jiří Horníček, *Amatérský film v zemích východního bloku.*

Iluminace, 27, 2015, č. 1

¹⁵⁾ Dostupné online: <<https://mediaarea.net/RAWcooked>>, [cit. 4. 7. 2019].

Alexandra Schneider, *Performance v rodinném filmu.*

Illuminace, 16, 2004, č. 3

Sonja Kmec – Viviane Thill (eds.), *Private Eyes and Public Gaze:*

The Manipulation and Valorisation of Amateur Images. Trier Kliomedia 2009

■ Zdeněk Ryneš – Jonáš Svatoš

SBÍRKY HUDEBNIN VE FARNÍCH KNIHOVNÁCH V ČR. JEJICH EVIDENCE A OCHRANA

Tento příspěvek určený především pro historiky a archiváře se skládá ze tří částí. V úvodní části příspěvku se budu stručně zabývat osudy hudebnin dochovaných ve farních knihovnách v ČR. Poté budu informovat o evidenci a katalogizaci těchto pramenů a v závěrečné části se zamyslím nad jejich ochranou.

1. OSUDY CHRÁMOVÝCH HUDEBNIN V ČESKÉ REPUBLICE

O hudebniny dochované v českých a moravských kostelích se již krátce po roce 1900 intenzivně zajímal z pozice sběratele varhaník, skladatel, hudební pedagog a sběratel pramenů k dějinám hudby **Ondřej Horník** (1864–1917). Dle jeho vlastního sdělení měl již v roce 1902 přes 10 tisíc kusů sbírkových předmětů, v roce 1904 hovoří o 16 000 kusech (hudebnin, knih a ikonografických matriálů s hudební tematikou i hudebních nástrojů). Záhy po Horníkově smrti získalo tuto rozsáhlou a neobyčejně hodnotou sbírku Národní muzeum v Praze. Nedávno proběhlo v Národním muzeu – Českém muzeu hudby vědecké zpracování této sbírky. Výsledky tohoto výzkumu jsou publikovány v monografii Dagmar Štefancové, Markéty Kabelkové a Evy Paulové *Hudební sbírka Ondřeje Horníka. I. díl. Sbírka hudebnin, knihovna a výtvarné dokumenty.*¹⁾ Co se týče hudebnin, v Horníkově sbírce však neznaleme kompletní sbírky, ale pouze jím vybrané hudebniny z těchto sbírek, jež údajně získal darem od místních kantorů či ředitelů kůrů. To znamená, že části některých chrámových sbírek jsou dnes v majetku Národního muzea a zbylé hudebniny zůstaly součástí farních knihoven. Jako příklad mohu uvést sbírky hudebnin z kostela v Písku či z pražského chrámu P. Marie před Týnem. Z pohledu

¹⁾ Dagmar Štefancová – Markéta Kabelková – Eva Paulová, *Hudební sbírka Ondřeje Horníka, 1. díl: Sbírka hudebnin, knihovna a výtvarné dokumenty.* (Editio Monographica Musei Nationalis Pragae, Num.14/1) Praha, Národní muzeum, 2012, 180 s. ISBN: 978-80-7036-361-4

muzikologa, archiváře či historika je Horníkovo počínání nepřijatelné, ale je také nutné uznat, že díky své sběratelské činnosti mnohé vzácné chrámové hudebniny zachránil. Jde především o 394 hudebnin z dnes nedochované sbírky chrámu sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze. Tyto hudebniny Horník získal kolem roku 1900 – patrně krátce před likvidací této sbírky – od Zádušního úřadu hlavního města Prahy.²⁾

O chrámové hudební sbírky se zajímal také o něco mladší Horníkův současník, právník a muzikolog dr. **Emilián Trola** (1871–1949). Na rozdíl od Horníka Trola neshbíral chrámové či jiné hudebniny, ale tyto prameny pouze studoval a vyhotovoval prostřednictvím tohoto studia spartace (tj. z dobových opisů hlasů vyhotovil novodobou partituru). Pořizoval či si nechal sestavit soupisy hudebnin z některých chrámových sbírek. Jako příklad mohu uvést soupis hudebnin z kostela v Poličce dochovaný v jeho pozůstalosti či soupis notového kostelního archivu kostela v Mělníku, publikovaný roku 1916 v časopise *Hudební revue*.³⁾ Trola již nebyl pouhým sběratelem, ale velmi erudovaným hudebním vědcem. Jeho studie přinesly důležité poznatky především k dějinám české hudby 17. a 18. století. Dle svědectví hudebního skladatele a muzikologa Zdeňka Šestáka považoval Trola Ondřeje Horníka za plenítele sbírek: „Při návštěvě u dr. Troldy přišla řeč na prof. Horníka. Trola použil výrazu, 'že je po něm spálená země' – ...“⁴⁾ Rozsáhlá Trolova pozůstalost, sestávající z jeho spartací, rukopisných poznámek, nepublikovaných studií, soupisů sbírek a kartoték s údaji o výskytu dobových opisů a autografů skladeb, je dochována v Národním muzeu – Českém muzeu hudby.⁵⁾

Na konci 19. a v první polovině 20. století docházelo k přesunům a mnohdy i k značným ztrátám chrámových hudebnin z 18. a počátku 19. století. Na přelomu

²⁾ Mezi těmito hudebninami je velký podíl opisů skladeb italských skladatelů 1. poloviny 18. století (např. Domenico Sarro, Leonardo Vinci, Antonio Caldara). Zmíněné opisy pocházejí z doby, kdy byl tento malostranský chrám pod správou Jesuitů. Jde o jeden z nejcenějších provenienčních celků v Horníkově sbírce. Dagmar Štefancová – Markéta Kabelková – Eva Paulová, *Op. cit.* s. 54.

³⁾ Emilian Trola, *Kostelní archiv mělnický*. In: *Hudební revue*, roč. 9, 1916, s. 6–10, s. 75–81, 127–133, 176–178.

⁴⁾ Zdeněk Šesták, *Vzpomínka na E. Troldu*. In: *Hudební věda*, roč. 37, 2000, č. 3–4, s. 307.

⁵⁾ Tematický katalog jeho spartací pořídil již v roce 1954 Alexander Buchner, *Hudební sbírka Emiliána Troldy*. (Sborník Národního musea v Praze. Sv. 8. Ř. A, Hist., č. 1). Praha: Národní muzeum, 1954. 132, [2] s.: [1] obr. příl. (viz BROOK-VIANO, 1997, č. 998, s. 339). Z roku 1980 pochází kompletní inventář Troldovy pozůstalosti. /Anna Chadová, *Pozůstalost Dr. Emiliána Troldy uložena v hudebním archivu Muzea české hudby – Národního musea v Praze: inventář č. 199, II. kategorie*. [s.l.], 1980. 155 s. Praha, Národní muzeum – Muzeum české hudby/. K padesátému výročí úmrtí Emiliána Troldy se 17. prosince 1999 konala muzikologická konference, která si kladla za cíl připomenout a zhodnotit Troldův přínos k české hudební vědě. Příspěvky přednesené na této konferenci byly publikovány v časopise *Hudební věda* (*Hudební věda*, roč. 37, 2000, č. 3–4.).

19. a 20. století dochází v chrámové hudbě k obnovení tradice gregoriánského chorálu. Nástup tohoto trendu nastal s papežem Piem X. Ten 22. listopadu 1903 vydal své „*Notu proprio*“, kterým nařizoval, aby byla z chrámu Páně vyhoštěna nedůstojná hudba a při bohoslužbách se v hojně míře používalo gregoriánského chorálu.⁶⁾ V té době je v plné síle Ceciliánské hnutí, jež se odvrací například od orchestrálních mší z období klasicismu a jehož ideálem byla vokální hudba 16. století. Díky tomu je chrámová figurální hudba 18. a počátku 19. století považována za nevhodnou a hudebniny, které ji zachycují, za nepotřebné. K likvidaci chrámových sbírek hudebnin však docházelo ještě po roce 1945, což dokládá například následující svědectví muzikologa a hudebního skladatele Zdeňka Šestáka. Šesták uvádí, že na Cítolibsku ve Vinařicích dal řídící učitel „*odvést do sběru celý venkovský „hnojník“ not z kostela.*“⁷⁾ Velké škody nastaly také v českém pohraničí po odsunu (vyhnání) občanů německé národnosti. Na tuto situaci reaguje již v roce 1946 Emilán Trola ve své stati *Hudební památky v pohraničí ve vztahu k naší hudbě (Slovo pro jejich ochranu)*.⁸⁾ V průběhu 20. století se řada chrámových sbírek hudebnin či jejich částí ocitla v muzeích, knihovnách či archivech.⁹⁾ Po roce 1948 byly mnohé chrámové hudební sbírky předány do Státních okresních archivů, kde jsou uloženy do dnešních dnů. Velmi významné chrámové sbírky hudebnin jsou dochovány například ve Státním okresním archivu Česká Lípa.

2. EVIDENCE A KATALOGIZACE ČESKÝCH CHRÁMOVÝCH HUDEBNIN – PRŮVODCE PO PRAMENECH K DĚJINÁM HUDBY; SHK; RISM

O první celosvětovou universální evidenci hudebnin se jako první na počátku 20. století pokusil R. Eitner. Po skončení druhé světové války byl vypracován projekt nazvaný *Répertoire International des Sources Musicales (RISM)*, jehož činnost byla zahájena pod záštitou UNESCO roku 1952. Cílem RISM je podchycení všech tištěných i rukopisných hudebnin i literatury vztahující se k hudbě od nejstarších dob, a to formou celosvětového centrálního katalogu, zaznamenávajícího výskyt všech exemplářů jednotlivých děl.¹⁰⁾ V současné době je tato monumentální data-

⁶⁾ Pius X. dále stanovil, že vlastní hudba církevní je pouze vokální a je dovolen také zpěv s průvodem varhan. Ostatní nástroje, zejména „hřmotné“, byly k doprovodu liturgie zakázány.

⁷⁾ Zdeněk Šesták, *Op. cit.* s. 307.

⁸⁾ Emilán Trola, *Hudební památky v pohraničí ve vztahu k naší hudbě (Slovo pro jejich ochranu)*. In: Cyril, LXXI, 1946, s. 28–34.

⁹⁾ Již ve třicátých letech 20. století se staly některé sbírky či jejich části majetkem Ústavu dějin hudby Moravského zemského muzea v Brně. Theodora Straková – Jiří Sehnal – Svatava Přibáňová, *Průvodce po archivních fondech Ústavu dějin hudby Moravského musea v Brně*. Brno, Ústav dějin hudby Moravského musea v Brně a Izolační závody Otakara Ševčíka Brno 1971. 256 s.

báze volně přístupná na internetu.¹¹⁾ Československo se díky iniciativě Státní knihovny ČSR k této soupisové akci připojilo již v roce 1956. Tehdy došlo k vytvoření Souborného hudebního katalogu SHK, jehož vykonavatelem se stalo Hudební oddělení Národní knihovny ČR (tehdy Státní knihovny ČSR). Na důležitost evidence hudebních pramenů na našem území upozornil již v první polovině čtyřicátých let 20. století ve své pozoruhodné, dnes však opomíjené práci *Státní hudebně-historický ústav*¹²⁾ Vladimír Helfert (1886–1945).¹³⁾ První ze sedmi předpokládaných oddělení tohoto ústavu mělo být oddělením *Evidence hudebních pramenů*. Přestože tento Státní hudebně-historický ústav nebyl založen, je alespoň nepatrná část této Helfertovy vize již přes padesát let uskutečňována prostřednictvím výše zmíněného Souborného hudebního katalogu ČR.¹⁴⁾ Pro budování SHK měla velký význam soupisová akce mapující výskyt hudebních pramenů v Čechách realizovaná v letech 1965–1967 Ústavem pro hudební vědu Československé akademie věd. Výsledky tohoto úsilí byly publikovány v *Průvodci po pramenech k dějinám hudby*.¹⁵⁾ Činnost SHK včetně podrobného popisu způsobu katalogizace a přehledu částečně či kompletně evidovaných fondů je podrobně popsána v publikaci Marca Niuba *Průvodce po Souborném hudebním katalogu Národní knihovny*.¹⁶⁾ Typické pro systém popisu hudebnin SHK je komplexní přístup spojující obvyklé archivářské, knihovědné i muzikologické zřetele. Základní bibliografický popis **je vždy doplněn hudebními incipity všech částí skladby!, což je nezbytné pro identifikaci, o jakou skladbu se jedná.** Součástí popisů jsou i údaje o filigránech. Zasluhou tamní pracovnice Elišky Šedivé je budována a na internetu volně přístupná **Databáze filigránů v hudebních pramenech evidovaných v Souborném hudebním katalogu Národní knihovny ČR.**¹⁷⁾

¹⁰⁾ *Hudební věda III*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 930.

¹¹⁾ <https://opac.rism.info/metaopac/start.do?View=rism>

¹²⁾ Vladimír Helfert, *Státní hudebně-historický ústav*. Praha 1945.

¹³⁾ Rudolf Pečman, *Vladimír Helfert*. Brno, Nadace Universitatis Masarykiana, Brno Akademické nakladatelství CERM v Brně, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně, 2003. ISBN 80-7204-248-X (Akademické nakladatelství CERM v Brně), 80-86258-42-4 (Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně), 232 s.

¹⁴⁾ Jsem přesvědčen, že zmíněný Helfertův projekt je pro drobné modernizaci stále aktuální pro muzikologii 21. století což dokládám v mé stati *Státní hudebně-historický ústav – utopie či projekt pro 21. století? / Jiří Mikuláš, Státní hudebně-historický ústav – utopie či projekt pro 21. století?* In: *Miscellanea z výročních konferencí 2001 až 2005*. Praha, Česká společnost pro hudební vědu, Agora, 2006. s. 111–114. ISBN: 80-86820-02-5

¹⁵⁾ Jaroslav Bužga, et al. *Průvodce po pramenech k dějinám hudby: Fondy a sbírky uložené v Čechách*. 1. vyd. Praha, Academia 1969. 324 s.

¹⁶⁾ Marc Niubo, *Průvodce po Souborném hudebním katalogu NK ČR*. Praha, Národní knihovna České republiky 2014. ISBN 978-80-7050-642-4. 64 s.

V současné době realizuje hudební oddělení Národní knihovny katalogizaci vybraných chrámových hudebních sbírek dochovaných ve farních knihovnách pro již zmíněný soupis hudebních památek RISM. Mně byl svěřen průzkum a zpracování chrámové sbírky cca 400 hudebnin z 18. a 19. století uložené ve věži proboštského kostela Povýšení sv. Kříže v Litomyšli. Jde o zatím pro muzikology neznámou sbírku, která není podchycena ani v publikaci *Průvodce po pramenech k dějinám hudby*.¹⁸⁾ Jedná se o velmi hodnotnou sbírku obsahující také skladby místních hudebníků. V této sbírce se mně podařilo objevit dvě hudebniny prokazatelně pocházející z pražského emauzského kláštera. Jde o zatím jediné hudebniny dochované z tohoto benediktinského kláštera. Popisy hudebnin pro databázi RISM mají obdobnou podobu jako zmíněné popisy pro SHK včetně hudebních incipitů či obkreslených a fotograficky zdokumentovaných filigránů.

3. OCHRANA SBÍREK CHRÁMOVÝCH HUDEBNIN

Evidence a katalogizace těchto fondů je prvním důležitým krokem k jejich ochraně. Z vlastní zkušenosti vím, že od vydání zmíněného *Průvodce* dochází k ztrátám chrámových hudebnin z farních archivů.

Za ideální pro ochranu sbírek považuji následující kroky:

1. Evidence veškerých hudebnin dochovaných ve farních knihovnách.
2. Katalogizace těchto fondů pro RISM a SHK a to včetně studia a dokumentace filigránů.
3. Digitalizace veškerých hudebnin a zpřístupnění těchto scanů na internetu. Díky katalogizaci a digitalizaci mohou badatelé plnohodnotně studovat tyto prameny v pohodlí svých myslíten a hudebniny mohou v poklidu ležet na regálech.
4. Vhodné uložení hudebnin v místě výskytu a pravidelný dohled nad nimi. Pouze v případě, že není možné zajistit jejich bezpečné uložení, hudebniny převést do diecézních muzeí či archivů nebo je po dohodě deponovat ve Státních okresních archivech.
5. Je nutné dělat osvětu mezi duchovními a farníky. Přesvědčit je o velké hodnotě těchto fondů a nutnosti jejich ochrany.

Uvědomuji si, že je to za dnešní situace (nevelké a malé granty, omezené prostředky církve) úkol zdánlivě neřešitelný. Jsem však přesvědčen, že jde o nutná opatření vedoucí k uchování významných památek k dějinám české či středoevropské hudby pro následující generace.

■ Jiří Mikuláš

¹⁷⁾ <http://aleph.nkp.cz/web/watermarks/cze/intro.htm>

¹⁸⁾ Zde je tento chrám uveden v části nazvané „Soupis kostelů navštívených s negativním výsledkem“. Bužga, Op. cit. s. 312.

ČESKOSLOVENSKÁ REDAKCE RÁDIA SVOBODNÁ EVROPA VE SVĚTLE ARCHIVNÍCH PRAMENŮ

V souvislosti s třicátým výročím sametové revoluce dochází ke zjištění, že zdaleka ne všechny archivní prameny, mapující období komunistického režimu u nás jsou důkladně probádány. To platí násobně u sbírek československého exilu, jeho osobností, institucí a sdělovacích prostředků, které ze svobodného světa na dálku bojovaly s domácí lživou propagandou. Na prvním místě třeba zmínit vysílání Rádia Svobodná Evropa, představující od počátku padesátých let takřka jediný zdroj objektivních informací, jenž přes železnou oponu pronikal do totalitního Československa. Hlasy těch, kteří denně promlouvali k uším posluchačů u rozhlasových přijímačů, patřily předním novinářům, spisovatelům, básníkům či hercům, kulturní elitě národa, nucené uprchnout před komunisty. Dnes lze pořady rádia považovat za jeden z fenoménů moderní publicistiky. Relevantní materiály o fungování a organizaci československého vysílání jsou umístěny hned v několika archivech, v České republice i zahraničí, přičemž ani mezi odbornou veřejností o nich nepanuje přílišné povědomí.

Impulz k založení rozhlasové stanice, která by přenášela poselství svobodného světa do zemí sovětského bloku, vzešel od amerického ministerstva zahraničí a zpravodajské služby CIA. Po dvouletých přípravách začalo 1. května 1951 Rádio Svobodná Evropa (Radio Free Europe – RFE) s pravidelnými relacemi na středních vlnách. V jedenáct hodin dopoledne promluvil poprvé Ferdinand Peroutka, v nadcházejícím desetiletí ředitel československé redakce. Poděkoval Američanům za veliký dar demokratickému exilu a přislíbil lidem doma, že je programy budou provázet tvrdou realitou života pod vládou dělnické třídy až do okamžiku osvobození.

Představa Američanů byla, že všechny národní redakce (vedle naší ještě polská, maďarská, bulharská a rumunská) budou rozděleny na vedení a programovou redakci v New Yorku (sídly postupně na třech adresách v Manhattanu) a na výkonnou část, tedy nahrávací studia v Mnichově (od roku 1952 umístěná v rozlehlém komplexu zvaném Anglická zahrada). V prvních letech se toto řešení příliš neosvědčilo, hlavně kvůli neustálému převážení textů a nahraných pásek přes oceán, dělbě práce a kompetenčním sporům, nicméně v obou redakcích se prosadila dlouhá řada osobností, jejichž podíl na vysílání se zařadil mezi fenomény moderní československé publicistiky. Vedle Peroutky stačí zmínit novináře Pavla Tigrida, Ivana Herbena, Hanu Šklřibovou, Miloslava Koháka, Vojtěcha Nevľuda-Dubna, Josefa Pejskara, Jana Stránského, spisovatele Egona Hostovského, Zdeňka Němečka, Zdeňka Eliáše, Jana Čepa, komika Járu Kohouta, bývalé poslance Jarmilu Tumlířovou a Martina Kvetka, duchovní Alexandra Heidlera a Bedřicha Osuského, diplomata Karla Erbana, národohospodáře a bývalého komunistu Miloše Vaňka, herečku Rozinu Jadrnou, mnohonásobného hokejového šampiona Josefa Malečka a další. Takřka všichni před mikrofony používali pseudonymy, aby ochránili před perzekucí příbuzenstvo a přátele doma.

Programová skladba se v průběhu let mnohokrát měnila, nicméně hned v počátcích posluchač narazil na pravidelné pořady jako *Politický komentář*, v němž se Ferdinand Peroutka a další komentátoři vyjadřovali k aktuálnímu dění v Československu a ve světě vůbec. V pořadu s celým názvem *Rub a líc čili jak číst noviny a jak poslouchat rádio?* každý večer v deset hodin redaktor Pejskar alias Jožka Pero komentoval a poopravoval zprávy československých sdělovacích prostředků z toho dne. Podobná strategie se vlastně promítla do celé podstaty vysílání. V dlouhé řadě relací s duchovní a ekonomickou tematikou, nebo těch určených pro rolníky, studenty, dělníky, dokonce pro členy KSČ, se referovalo o skutečném stavu věcí, o realitě očištěné o nános komunistické ideologie a propagandy. Výjimečným počinem byly *Vzkazy domovu*, vysílané před osmou večer. Umožňovaly našim uprchlíkům dát prostřednictvím vysílání svým blízkým vědět, že se v pořádku dostali do svobodného světa. Neuváděla se žádná jména, přečtená sdělení v sobě skrývala různé kódy, smluvená hesla a zkratky, které pochopil jen oprávněný adresát „na druhé straně“, ale jinak nemohlo dojít k odhalení ani ohrožení. Podobných inovativních pořadů mělo Rádio Svobodná Evropa ukrytou v rukávu celou řadu. Proto bylo, navzdory silnému rušení, domácí propagandě a hrozícím postihům za poslech, tak populární mezi lidmi. Proto měla státní takové obavy.

Pro výzkum fascinující historie Rádía Svobodná Evropa je k dispozici několik zásadních archivních fondů. Ve Spojených státech amerických jde o sbírky v National Archives and Records Administration (NARA) ve Washingtonu D.C. a nedalekém College Park,¹⁾ dále rozsáhlé sbírka Radio Free Europe/Radio Liberty Corporate Records (Col. 2000C71) v Hoover Institution na Stanfordově univerzitě v Kalifornii, včetně stovek audio záznamů, které lze přehrát online.²⁾ Na webových stránkách Open Society Archives v Budapešti nalezneme přes 131 000 záznamů – dokumentů, nahrávek, fotografií - včetně 10 600 v českém jazyce.³⁾ Přímo na místě lze pracovat s obsáhlými fondy Broadcast Records of Radio Free Europe/Radio Liberty (HIU OSA 297) s více jak 100 000 audio záznamů a Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (HIU OSA 300), čítající stěží uvěřitelných 18 767 kartinů. Fragments týkající se mnichovské redakce má k dispozici rovněž Bayrisches Hauptstaatsarchiv v Mnichově.⁴⁾

Přímo v České republice figurují četné záznamy o Rádiu Svobodná Evropa ve sbírkách Archivu bezpečnostních složek.⁵⁾ Monitorinky vysílání a související analýzy jsou uloženy také v Národním archivu.⁶⁾ V Národním muzeu – Českosloven-

¹⁾ Výsledky hledání ve vyhledávacím poli na www.nara.gov zobrazují i fondy ve všech prezident-ských knihovnách.

²⁾ www.hoover.org/library-archives/collections/radio-free-europerradio-liberty-records

³⁾ catalog.osaarchivum.org/

⁴⁾ Ve vyhledávacím poli: www.gda.bayern.de/findmitteldb/Suche/Archiv/

⁵⁾ Především jde o fondy: A1 – Studijní ústav MV, A2 – sekretariát ministra, A24 – sekretariát ná-

ském dokumentačním středisku se nachází fond Rádio Svobodná Evropa – Archiv Olgy Kopecké-Valeské, 1951–1993 (č. fondu 27). Centrum československých exilových studií na Univerzitě Palackého v Olomouci nabízí fond Přehled československého tisku RFE, 1958–1971 a další dílčí poznatky k rádiu v různých částech institucionálního fondu Rada svobodného Československa.⁷⁾

Posлуhač možná neznal jejich skutečná jména, vnímal však hlasy a obsah vět, která otvírala oči všem, koho oficiální propaganda obluzovala tvrzeními o úžasném životě v dělnickém ráji. Zaměstnanci obou československých redakcí, newyorské i mnichovské, moderátoři, editoři, analytici, rešeršisté, překladatelé, technici a mnozí jiní svou neúnavnou prací bojovali na přední frontě studené války. Přitom prožívali svá soukromá dramata, útekem z Československa, často za dobrodružných okolností, za dosavadními životy učinili tlustou čáru a propaganda je označovala za zrádce a slouhy imperialismu. Co pro tyto lidi znamenalo Rádio Svobodná Evropa, exil na západě a kontakty s domovem, jak vznikala pestrá paleta rozhlasových relací a jak vypadal každodenní život uvnitř i mimo redakci, o tom všem lze najít unikátní prameny v archivních sbírkách pracovníků, uložených v Národním archivu České republiky, především ve fondech Josefa Pejskara (1912–1999)⁸⁾ a Miloslava Koháka (1903–1996). Dále jsou to fondy Ferdinanda Peroutky (1895–1978) o šestnácti kartonech a Julia Firta (1897–1979)⁹⁾ čítající dvacet dva kartonů v Památníku národního písemnictví.

Co se zahraničním sbírek týká, vyzdvihneme pozůstalost Vojtěcha Nevluda-Dubna (1920–2005) s desítkami skriptů pořadů pro RFE a Voice of America (VOA), která je uložena v rámci Archivu Čechů a Slováků v zahraničí,¹⁰⁾ a zejména fond Zdeňka Němečka (1894–1957) o rozsahu třiceti kartonů na Yaleově univerzitě.¹¹⁾ Vedle četné korespondence a Němečkových literárních, básnických a cestovatelských spisů jsou zde sbírky skriptů z československého vysílání RFE, VOA, kanadského Canadian Broadcasting Corporation (CBC) a dalších stanic z počátečních let studené války.

Do pražské knihovny exilové a samizdatové literatury Libri Prohibiti od počátku roku 2019 dorazily dva významné přírůstky. Fond novináře Ivana Herbena

městků ministra, X. Správa SBN, Archivní operativní svazky bývalé I. správy SNB, Operativní a vyšetřovací spisy a svazky bývalé StB, Monitory Svobodné Evropy a zahraničního rozhlasu.

⁶⁾ Součást fondů Klement Gottwald, ÚV KSČ, Předsednictvo vlády aj.

⁷⁾ exil.upol.cz/archiv

⁸⁾ Blíže Martin Nekola, *Zpráva o fondu Jožky Pejskara*. In: Archivní magazín, 3, 2014, ministerstvo vnitra ČR, Praha 2014, s. 298–307.

⁹⁾ Blíže csds.cz/cs/zpravy/3353-DS.html

¹⁰⁾ Archives of Czechs and Slovaks Abroad (ACASA), University of Chicago, karton 94.

¹¹⁾ Yale University, Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Zdenek Nemecek Papers 1925–1984 (No. GEN MSS 94). archives.yale.edu/repositories/11/resources/914

(1900–1968), pracovníka RFE v New Yorku, který měl na starosti analýzy komunistické propagandy a za patnáct let působení v rádiu připravil stovky kulturně-politických relací a natočil množství rozhovorů s významnými osobnostmi, čítal při převozu z Oregonu do české metropole deset velkých stěhovacích krabic. Obsah byl následně roztríděn do kartonů. Knihovna vyhotovila podrobný soupis. Ve fondu badatelé naleznou skripty pořadů, osobní i pracovní korespondenci, letáky a tiskoviny z dílny RFE, exilové a krajanské noviny, výstřižky, deníky, cestovní záznamy, fotoalba, rukopisy o politických, společenských a kulturních tématech. Unikátem je bezmála tři sta pásků různých velikostí, obsahujících mimo jiné nahrávky pořadů, koncertů, vyprávění Jaroslava Stránského, Herbenovy vzpomínky na Jana Masaryka, interview s dirigentem Rafaelem Kubelíkem, pianistou Rudolfem Firkušným a prozaikem Egonem Hostovským (1908–1973). Právě z pozůstalosti Hostovského pochází krabice s celkem sto patnácti skripty jeho pořadů pro RFE. Tyto materiály se několik desetiletí skrývaly v soukromém archivu v Texasu a jen šťastnou shodou náhod se ocitly v Libri Prohibiti, kde budou přístupné veřejnosti.

Dějiny československého vysílání Rádia Svobodná Evropa si bezpochyby zaslouží zevrubný výzkum. Tento text nechť slouží jako stručné vodítko pro všechny zájemce o fascinující téma, spjaté s exilem i domácím děním mezi lety 1948–1989.

■ Martin Nekola

38. MEZINÁRODNÍ KONFERENCE ARCHIVU HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY „MĚSTO SE BAVÍ – OD STŘEDOVĚKU DO ROKU 1848. PRAHA JAKO CENTRUM KULTURNÍHO ŽIVOTA.“

V pořadí již 38. konference Archivu hlavního města Prahy pořádaná, jak se stalo v několika posledních letech již dobrou tradicí, ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd České republiky, Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy, Katedrou historie Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem a letos ještě i s Instytutem Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, se konala ve dnech 22.–23. října v příjemných prostorách Akademie věd České republiky. Atraktivní téma přilákalo účastníky z řad domácích i zahraničních badatelů (z Německa, Rakouska, Polska, nechyběl ani zástupce z Maďarska). Celkem zazněly více než tři desítky referátů, pokrývající období od pozdního středověku, respektive především od raného novověku až do první poloviny 19. století.

Po nezbytném přivítání účastníků konference zástupci spolupořadatelských institucí se ujala úvodního slova Olga Fejtová z hlavní pořádací instituce. Zaměřila se především na vymezení základních otázek a cílů, jež měly být hlavním předmětem následujícího dvoudenního jednání, a sice co je to zábava a jakým způsobem byl daný termín historicky vnímán, co určovalo formu a četnost zábav, s čímž souvisí vymezení hranice mezi slavností a oslavou či zábavou, k níž náležely i různé formy trávení volného času. Jedním z cílů mělo být i sledování procesu institucionalizace veřejných produkcí (koncertů, divadelních a hudebních představení, pouličních vystoupení apod.), do jejichž vývoje zasáhlo významným způsobem zvláště osvícenství, a v neposlední řadě proměna forem zábavy ve městech s nástupem 19. století. Nebyly to ale jen tyto otázky, které ve svém vstupním referátu nastolila, ale rovněž řada otázek dalších, mezi nimi především kdo se bavil, včetně toho, k jaké sociální vrstvě náležel, k jaké profesi, jaké byl náboženské příslušnosti, ale i z hlediska genderového či věkového rozvrstvení. Pominuto nemělo být ani hledání odpovědí na otázky týkající se iniciátorů, organizátorů zábavy, místa a způsobu realizace zábav a volnočasových aktivit a řada dalších. Poté již vystoupil první z řady referentů, Gerhard Jaritz (Středoevropská univerzita, Budapešť) s příspěvkem nazvaným *Regulace zábavy jako omezení zábavy ve městě v pozdním středověku?* Zatímco slavnosti a zábava šlechty jsou v pramenech pravidelně prezentovány jako mimořádně pozitivní události, odlišná situace panuje u nižších společenských vrstev. Na několika příkladech (narativních, literárních i obrazových dokumentech) doložil pokusy o bezprostřední či nepřímé regulování zábavy, poukázal nejen na pozitivní dopady, jež měly oslavy ve městech, zároveň ale i na problémy, jež tyto zábavy pravidelně ve větším či menším rozsahu provázely a musely být řešeny příslušnými městskými i náboženskými autoritami, jak o tom vypovídají konkrétní archivní prameny.

S druhým referátem úvodního bloku poté vystoupila Brigitte Huber (Archiv města Mnichov), v němž potvrdila pověst Mnichova jako města, které se vždy rádo bavilo a baví a zábavy a slavnostní průvody náležejí neodmyslitelně k jeho koloritu. V příspěvku, nazvaném příznačně *Mnichov slaví! Slavnostní průvod jako fenomén a médium*, se zaměřila na období od středověku do druhé poloviny 19. století, slavnostními korunovačními průvody a náboženskými slavnostmi počínaje, přes pompézní dvorské slavnosti, doprovázené nezřídka právě triumfálními průvody až po průvody, za jejichž organizací nestála již církev či dvůr, ale měšťanstvo. Upozornila zároveň na to, že slavnostní průvody, jež se staly v druhé polovině 19. století módní záležitostí na území celého Německa, byly inspirovány právě průvody mnichovskými.

Druhý dopolední blok otevřel Václav Ledvinka (Archiv hlavního města Prahy) příspěvkem věnovaným *Soukromým a veřejným zábavám aristokracie v sídelním městě na prahu raného novověku* a jejich proměnám, za nimiž stála dvě zcela odlišná a současně i konkurenční společenství – šlechtická a měšťanská společnost, dostávající se do častých vzájemných konfliktů. Tento antagonismus se promítl i do pořádání veřejných aristokratických zábav, jak připomenul V. Ledvinka. Pražská

města se na jejich pořádání až na výjimky nikterak nepodílela, stávala se pouze jejich dějištěm. Daleko častěji se uchýlovala aristokracie za zábavou do soukromí, za zdi svých paláců, kde pořádala neveřejné zábavy, jež měly sice někdy i oficiálnější charakter (svatby, křtiny a d.), většinou ale stálo na prvním místě, jak je zřejmé z dochovaných pramenů, jídlo a pití, následované hazardními hrami, počestnými zábavami předních aristokratů s dámskou společností, jejichž součástí byly nezdědka hudební produkce a tanec a teprve na konec tohoto výčtu se řadily sportovní hry.

Z Prahy do Uher přenesla přítomné Diana Duchoňová (Historický ústav Slovenské akademie věd) v příspěvku, v němž představila Bratislavu jako město, jež se po bitvě u Moháče stalo hlavním městem okleštěného uherského království, do něhož přesídlily ústřední královské úřady, odehrávaly se zde zemské sněmy. Do města se stěhovala řada představitelů šlechty. Bratislava se na rozdíl od Vídně stávala rezidenčním městem sice pouze příležitostně, ale byla současně místem, kde vládl čilý společenský ruch, v němž šlechtická společnost v rámci trávení volného času realizovala (vedle oficiálních slavností) nejrůznější formy zábavy (*Společenský život v „raji Uhorska“: Bratislava ako centrum zábavy uhorskej aristokracie v ranom novoveku*).

Zábavy, které doprovázely slavnosti a oslavy polských panovníků v době 16. až 18. století, za jejichž organizací stály městské rady Krakova, Gdaňsku, Poznaně a Varšavy a jež tak hrály současně nikterak nevýznamnou roli při vytváření pout mezi panovníkem a měšťanskou společností, představil Jarosław Pietrzak (Pedagogická fakulta, Krakov) – *Městská zábava jako fenomén doprovázející příjezd panovníků do polských měst od 16. do 18. století*.

Jako poslední před polední přestávkou vystoupil Wolfgang Wüst (Univerzita Erlangen-Norimberk), jenž na příkladu jihoněmeckého říšského města Augšpurku představil široké spektrum zábavy včetně aktérů, kteří ji zajišťovali, a to na základě archivního fondu „Divadlo“, obsahujícího bohatý zdroj informací k hlavním zdrojům zábavy zvláště pro 18. století (*Rozptýlení a kratochvíle ve fondu „Divadlo“ říšského a rezidenčního města Augšpurku v ilustrovaném srovnání městských forem zábavy doby předmoderní*).

Po přestávce otevřela třetí blok referátů Anna Mikołajewska (Univerzita Mikuláše Koperníka, Toruň), která představila nejen osobnost Samuela Gereta, sekretáře toruňské městské rady a od roku 1761 rezidenta na varšavském královském dvoře, ale v dané souvislosti především zakladatele časopisu věnovaného toruňskému společenskému životu („Thornische wöchentliche Nachrichten und Anzeigen“), v němž se čtenáři mohli dočíst o nejrůznějších událostech, akcích, včetně oslav, pořádných v okruhu varšavského dvora („*Nejskvostnější slavnost k potěšení*“ – *nabídky zábavy při královském dvoře ve Varšavě pohledem toruňského publicisty Samuela Luthera Gereta (1730–1797)*).

Mezi komedianty a kejkliře, kočovné společnosti akrobatů, břichomluců, medvěďů, kouzelníků a v neposlední řadě nejrůznějších kuriózních lidiček přenesl posluchače Jiří Šabek (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha) v příspěvku *Města a komedianti na počátku moderní doby*. Na příkladu především (ale nejen)

Varšavy 18. století dokumentoval přechod mezi tradičním komediantstvím a moderní cirkusovou zábavou. Hlavní pozornost poté věnoval příběhu Barbary Schreierové, na němž dokumentoval jeden z mnoha osudů potulných umělců z počátku 19. století.

Na závěr třetího bloku zazněly dva diskusní příspěvky. V prvním (*Od Streleckej priekopy k prvej kamennej divadelnej budove. Divadelný život v Bratislave v 18. storočí a jeho vývoj do prvej polovice 19. storočia*) představila Jana Laslavíková (Historický ústav Slovenské akademie věd) jako jednu z forem zábavy během 18. až do poloviny 19. století bratislavské divadlo, jež se na samém sklonku 18. století stalo i svědkem významných premiér – Lessingova Moudrého Nathana a Mozartova Únosu ze Serailu. V následujícím pak Anežka Mikulcová (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy) přiblížila svěbytný fenomén portrétních siluet – monochromní typ portrétu, jenž se objevil v osmdesátých letech 18. století a brzy se stal jednou z oblíbených volnočasových aktivit jak aristokracie, tak měšťanstva (*Tvorba siluet – zábava (nejen) pražské společnosti přelomu 18. a 19. století*).

Poslední blok referátů zahájil Włodzimierz Zientara (Univerzita Mikuláše Koperníka, Toruň), jenž představil *Město z perspektivy studenta z Jeny*, konkrétně Johanna Christiana Müllera, popisujícího ve svých pamětech každodenní studentský život, plný oslav a zábavy, zvláště když finanční prostředky nepředstavovaly žádný problém.

S Kateřinou Bečkovou (Muzeum hlavního města Prahy) se vydali poté přítomní po pražských zahradách, založených v osmdesátých a devadesátých letech 19. století ze soukromé iniciativy pánů a zároveň současníků Josefa Ignáce Bučka z Heraltic, Josefa Emanuela Canala de Malabaila, Johanna Ferdinanda ze Schönfeldu a Jakuba Wimmera, a určených pro veřejné a rekreační využití Pražany (*Kanálská zahrada, Růžové údolí, Wimmerovy sady a Bučkovy sady: čtyři zábavně krajinářské počiny konce 18. století*). Zahrady byly hlavním tématem i následujícího příspěvku Aleksandra Łupienka (Historický ústav Polské akademie věd, Varšava), vycházejícího nejen z písemných a ikonografických archivních pramenů, ale opírajícího se i o dobové teoretické práce (*Městská veřejná zahrada 19. století jako kulturní a sociální fenomén*). Na příkladech Varšavy, Lublinu, Krakova a Lvova představil zahrady jako obohacující prvek městských center, jako prvek přispívající k dotvoření sociální a kulturní funkce městského prostoru.

Jako poslední vystoupil Victor Dönninghaus (Univerzita Hamburg) s příspěvkem věnovaným historii a osudům v roce 1819 v Moskvě založeného klubu, příjemnému zařízení, prostoru nejen pro odpočinek a zábavu jeho návštěvníků, ale i zařízení, jež podstatným dílem přispělo k formování ruské občanské společnosti (*Německý klub v Moskvě jako exklusivní prostor ruské metropole*).

Na závěr prvního dne zasedání byl pro účastníky konference připraven společenský večer, který se rovněž konal v prostorách hlavní budovy Akademie věd ČR.

Druhý jednací den čekalo posluchače 16 referátů a diskusních příspěvků, rozvržených opět do čtyř bloků. Jako první prezentovala svůj příspěvek Agnieszka

Słaby (Pedagogická fakulta, Krakov), který věnovala *Zábavě šlechty ve městech Polsko-litevské unie v 17.–18. století*.

Zatímco všechny předcházející i následující referáty byly spojeny se zábavou, veselím, příjemnými prožitky, referát Jiřího Hrbka (Historický ústav Akademie věd ČR), *Město se nebaví. Regulace společenského života v době dvorských smutků 17. a 18. století*, se zaměřil naproti tomu na způsob prožívání smutečních momentů (spojených s nejvyššími představiteli dvora) v městském prostředí, zvláště pak v Praze. Největší zásah do života města představoval v těchto případech zákaz konání veškerých zábav, veřejných produkcí, a to po dobu tří až čtyř měsíců, což, jak zdůraznil J. Hrbek, s sebou neslo především komplikace hospodářského charakteru, takže doba nejvyššího smutku se postupně v době Marie Terezie a Josefa II. zkracovala.

Prostředí, spojeného neodmyslitelně se zábavou a mnohdy značně nevázaným veselím, se týkal příspěvek Attily Tózsza-Rigó (Univerzita Miskolc), *Lázeňská a hospodská kultura ve všedním životě raněnovověkého měšťanstva ve střední Evropě*. Byly to právě hostince, výčepy, ale i lázně, které se stávaly nejčastějším dějištěm každodenní veřejné zábavy, byla to místa, jejichž provoz byl upravován městskými úřady, jak dokládají ostatně i dochované písemné prameny, z jejichž analýzy (konkrétně pro Bratislavu první poloviny 16. století) autor vycházel. V návaznosti na vystoupení A. Tózsza-Rigó poskytl netradiční pohled na městkou zábavu či přesněji picí zvyklosti Waclaw Pagórski (Filologický ústav, Univerzita Adama Mickiewicze, Poznaň). Pro titul svého příspěvku, „*Nachází se zde několik let staré pivo, které je tak husté, že všechno slepí. Nazývá se Pruským.*“ *Zvyklosti pití v Gdaňsku v kontextu německojazyčné cestovní literatury 16. a 17. století*, využil jednoho z řady textů zaznamenaných v cestovních zprávách, jež představují současně i příspěvek k dotváření pohledu na Gdaňsk ve vymezeném období.

Blok referátů, následující po přestávce, se vázal (s jedinou výjimkou) k Vídni. Ferdinand Opll (Historický ústav, Univerzita Vídeň) se zaměřil na jednu konkrétní oblast zábavy, typickou pro Vídeň v době kolem roku 1500, a to koňské závody, pořádané ve Vídni poprvé v roce 1382 a poté v letech 1424 až 1534, a vedle toho na oblíbené soutěže ve střelbě: *Závody o šarlatový šál a jiné zábavy v pozdně středověké a raně novověké Vídni. K významu a funkci ve starší městské kultuře oslav*. Na zásadní změny, jež provázely zábavní průmysl v 18. století a nevyhnuły se přirozeně ani Vídni, kde převzalo hlavní iniciativu při pořádání městských zábav měšťanstvo, zatímco význam dvora v této oblasti ustoupil do pozadí, se koncentroval Martin Scheutz (Ústav pro rakouský dějepis, Univerzita Vídeň), a to především na příkladu pořádání vídeňských ohňostrojů (jejichž počet se pohyboval mezi pěti až šesti ročně) a štvanic, jež mohly na vídeňském předměstí sledovat až 3 000 diváků (*Proměny struktury vídeňských zábavních živností v 18. století – ohňostroje a štvance se etablojí na předměstí*). Jako poslední z trojice vídeňských referentů vystoupil Andreas Weigl (Vídeňský městský a zemský archiv) s chronologicky navazujícím příspěvkem věnovaným dynamicky se proměňující metropoli habsburské monarchie první poloviny 19. století. Spolu s demografickým růstem, změnou

struktury obyvatelstva, se proměňovaly i formy trávení volného času a zábavy, zvláště pokud jde o nejširší vrstvy obyvatelstva, ruku v ruce s tím se měnila i *Centra kultury a zábavy na území Vídně (cca 1820–1850)*, jimž byla v příspěvku věnována hlavní pozornost.

Celý blok poté uzavřel Michael Viktorík (Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci) příspěvkem „*Pevnost“ se baví aneb možnosti zábavy a kulturního vyžití v pevnostním městě (na příkladu Olomouce)*, v němž se zaměřil na dvě hlavní otázky – čím se lišilo pevnostní město od běžných měst a jak (kromě participace místní posádky na organizaci nejrůznějších oslav) se zdejší zábava lišila od měst ostatních.

Předposlední blok jednání byl vyhrazen trávení volných chvil, zábavám či oslavám v prostředí církevním a náboženských minorit. Kateřina Bobková-Valentová (Historický ústav Akademie věd ČR) se zaměřila jednak na definici volného času a především pak na způsoby jeho trávení podle toho, jak předepisovaly centrální, provinční i kolejní předpisy Tovaryšstva Ježíšova. Z nich je zřejmé, jak doložila na konkrétních příkladech K. Bobková-Valentová, že odpočinek byl zařazen jako nedílná součást životního režimu členů Tovaryšstva (*Recreatio – čas určený k odpočinku a způsob jeho prožívání v jezuitské koleji*). Za brány Židovského Města pražského zavedl posluchače poté příspěvek Ivany Ebelové (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha), přibližující nejveselejší a nezářivka hodně bouřlivý svátek, během něhož se připomínají události zaznamenané v knize Ester, kdy měl být pomocí metání losů stanoven den, jenž by byl nejpříznivější ke zničení židovského národa (*Jak se slavilo za branami ghetta aneb oslavy svátku Purim roku 1728*).

Jaká mimořádná role náležela slezskému školnímu divadlu, nejen co se týká úlohy vzdělávací, ale i kulturní a společenské, přiblížili ve společném referátu Tomasz Jablecki – Kalina Mróz-Jablecka (Filologický ústav, Univerzita Vratislav), *Protestantské školní divadlo ve Vratislavi jako místo vzdělávání a zábavy*. Připomenuli, že vratislavské školní divadlo se během 17. století proměnilo v divadlo laické, určené pro širší okruh posluchačů. Nermalou zásluhu mělo divadlo, těšící se podpoře vratislavské městské rady, o podporu a rozšíření němčiny jako básnického jazyka (na rozdíl od konkurenčního divadla jezuitského, jehož výlučným jazykem byla latina), čímž si divadlo otevřelo cestu k širšímu publiku.

Zatímco jezuitští představení, jak vyplynulo především z referátu K. Bobkové-Valentové, ale i T. a K. Jableckých, si byli vědomi jak toho, že zábava a povyražení, stejně jako dobré jídlo a sklenka vína jsou radosti, jež jsou sice vybočením z každodenního rytmu života, ale mohou být člověku velmi prospěšné, tak i faktu, že taková zábava, byť nepřekračovala meze slušnosti, musí zůstat skryta očím veřejnosti, mnohem smutnější obraz se posluchačům naskytl při pohledu na oslavy a zábavu, jak na ni nahlíželi představení jednoty bratrské a jak představila Markéta Růčková (Archiv hlavního města Prahy) v příspěvku zaměřeném na *Regulaci a restrikci zábavních aktivit v prostředí jednoty bratrské v předbělohorském období*. Přestože do tohoto společenství, jehož zájmem bylo utváření křesťanského života podle biblického obrazu apoštolské církve, patřili jen ti, kdo se sami dobrovolně přihlásili, so-

ciální rozměr bratrského učení musel bratřím působit ve společnosti problémy, jak uvedla M. Růčková. A přestože se pozvolna projevoval sklon opouštět některé starší zásady ve prospěch přizpůsobení se evropské reformaci, bránili tomu především teologicky hlouběji vzdělaní kněží, stýskající si na rozpustilost lidu ve sborech a na vybočování z řádu.

Závěrečný čtvrtý blok druhého jednacího dne se nesl ve znamení hudby a umění. Petra Vokáčová (Archiv hlavního města Prahy) se zaměřila na slavnostní muzikální představení úzce spjatá s náboženskou tematikou, „muziky na šífích“, jež patřily svého času v české metropoli k pravidelným zábavám, které ale dosáhly svého vrcholu až v souvislosti se vzepětím svatojánského kultu v první polovině 18. století a staly se tak v evropském prostoru specifickým fenoménem (*Pražské lodní hudby 18. století. Hledání v městském archivu*). Anna G. Piotrowska (Historický ústav Jagelonské univerzity v Krakově) se poté věnovala městským hudebníkům jako jedněm z hlavních aktérů přispívajících k zábavě, představujících zcela nepostradatelnou součást městského života, jejichž sociální postavení se postupně proměňovalo na konci 18. a zvláště v 19. století (*Městští muzikanti: zprostředkovatelé kulturního transferu a poskytovatelé zábavy*). Hudbě, hudebním spolkům a sdružením a rovněž koncertním sálům byl věnován drobný diskusní příspěvek Tomáše Jelínka (Archiv hlavního města Prahy), *Pražské předbřeznové koncertní sály*. Jako poslední pak vystoupil, rovněž s diskusním příspěvkem, Tomáš Sekyrka (Archiv hlavního města Prahy), jenž představil jeden z atributů moderního velkoměsta, jímž byly bezpochyby umělecké výstavy, přehlídky aktuální umělecké tvorby, současně ale byly i místem, kde se setkávalo publikum, umělci, kritici (*Zábava či výchova? Zrod uměleckých výstav v Praze v první polovině 19. století*). Stejně jako v minulých letech, i tentokrát patřilo závěrečné shrnující slovo Jiřímu Peškovi.

O tom, že se jednalo o téma poutavé a zároveň inspirativní, svědčily bohaté diskuse na závěr každého bloku. Ty se pak pravidelně přenášely o jednotlivých přestávkách mezi bloky referátů do kuloárů.

Závěrem se sluší poděkovat za skvělou organizaci celého jednání především Markétě Růčkové z hlavní pořadající instituce, ale i dalším kolegům, opomenout nelze ani tradičně vysokou úroveň překladatelských a tlumočnických služeb zajišťovaných již šestnáct let Kateřinou Honysovou a Jitkou Průšovou.

A na jaké téma se můžeme těšit v letošním roce? Jak prozradili pořadatelé na samý závěr jednání a je již i avizováno na webových stránkách archivu, tématem konference, která se uskuteční ve dnech 6.–7. října, jsou *Města dobývaná, dobytá a okupovaná. Kontexty a důsledky neúspěšné obrany měst od středověku do 20. století*.

■ Ivana Ebelová

„DOMÉNA DILETANTSTVÍ?“ MEZINÁRODNÍ KONFERENCE U PŘÍLEŽITOSTI 100. VÝROČÍ ZALOŽENÍ STÁTNÍ ARCHIVNÍ ŠKOLY.

Uplynulá dekáda se nesla pro pomocné vědy historické a archivní školství ve znamení několika významných výročí. V roce 2014 uplynulo 230 let od založení stolice diplomatiky, numismatiky, heraldiky a starožitností, prvního pracoviště na pražské univerzitě zaměřeného na výuku pomocných věd historických, a současně uběhlo 50 let od vzniku Katedry pomocných věd historických na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.¹⁾ V říjnu loňského roku jsme si pak připomenuli 100 let od založení Státní archivní školy, první odborné instituce pro vzdělávání archivářů na území Československa.

Stejně jako u příležitosti obou předchozích výročí, i tentokrát uspořádala katedra, již bezmála tradičně ve spolupráci s Národním archivem, mezinárodní konferenci (za účasti kolegů z Polska a z Německa), jež se konala v prostorách hlavní budovy Národního archivu ve dnech 7. a 8. listopadu 2019.

Hlavní pozornost konference, pro jejíž název byla zvolena parafráze ze studie Josefa Kollmanna, *Doména diletantství?*,²⁾ se soustředila primárně na přední osobnosti oboru, spojené s archivní školou, ať již šlo o pedagogy, badatele a archiváře, kteří přispěli významnou měrou k rozvoji archivního školství jako celku i jednotlivých pomocně vědných disciplín, zároveň byly představeny i jejich názorové postoje a jednání v mezních situacích. Pokud jde o příspěvky zahraničních referentů, ty reflektovaly rovněž nejen přední osobnosti archivního školství, ale přinesly řadu zajímavých informací týkajících se historie archivního vzdělávání v obou zemích, jejichž zástupci přijali pozvání na konferenci, tedy v Německu a v Polsku.

A nyní již k vlastnímu průběhu zasedání. To zahájil děkan Filozofické fakulty UK, Michal Pullmann, především z pozice historika, badatele v oblasti sociálních a hospodářských dějin, jenž zdůraznil nejen význam archivního vzdělávání, ale i důležitost propojení jednotlivých historických oborů a jejich vzájemnou spolupráci v oblasti vzdělávací i výzkumné. Za hostitelskou instituci poté vystoupila zástupkyně ředitelky Národního archivu, Zdeňka Kokošková, jež připomenula úzké propojení Státní archivní školy s někdejší Zemským archivem, v jehož budově

¹⁾ Při příležitosti těchto výročí se konala konference *Pomocné vědy historické v současné historiografii a archivnictví* uspořádaná Katedrou pomocných věd historických a archivního studia FFUK ve spolupráci s Národním archivem a Archivem hlavního města Prahy, jejímž výstupem je stejnojmenná kniha, připravená edičně Marií Bláhovou, Mladou Holou a Klárou Woitschovou (nakl. Karolinum 2018).

²⁾ Josef Kollmann, *Státní archivní škola v Praze. (Příspěvek k dějinám archivního školství)*, Sborník archivních prací, 32, 1982, 1, s. 115–307).

v Bredovské ulici (dnešní třída Politických vězňů) získala nezbytné zázemí pro výuku. Poté přivítala přítomné za druhou pořádající instituci, Katedru pomocných věd historických a archivního studia FF UK, autorka zprávy.

Úvodní referát si mezi sebe rozdělili Marie Bláhová (*Státní archivní škola a její učitelé*) a Jan Dobeš (*Státní archivní škola za okupace – pokračování v obtížných podmínkách*), oba z Katedry pomocných věd historických a archivního studia FF UK (dále KPVHAS). Jeho hlavní obsah spočíval nejen v základní sumarizaci vývoje Státní archivní školy od jejího založení v roce 1919 až do předčasného ukončení její činnosti v roce 1943 (kdy poválečné obnovení studia bylo již jen krátkou epizodou v dějinách školy), ale představoval současně i defilé nejvýznamnějších osobností se školou spojených. Především pak oba referující upozornili na mnohé problémy, s nimiž se od samého počátku, tu více tu méně, musela škola potýkat, ať již se jednalo o problémy rázu finančního, organizačního či, zvláště ve druhé části referátu, dopady vyplývající z aktuální společensko-politické situace.

Poté již následoval vlastní první blok referátů, věnovaný výuce archivnictví a školám v zahraničí, moderovaný Thomasem Vogtherrem z Univerzity v Osnabrücku. Jako první vystoupil Robert Meier z Archivní školy v Marburgu s příspěvkem věnovaným archivnímu vzdělávání v Německu, s hlavním zřetelem právě k marburské archivní škole (*Archivarsausbildung in Deutschland: die Archivschule Marburg*). Na úvod připomenul 70. výročí založení školy (v roce 1949) včetně základní informace týkající se výuky archivářů v SRN (Mnichov, Marburg a Berlín). V hlavní části příspěvku se poté zaměřil na tři stěžejní oblasti – úkoly školy, spočívající ve výuce a vzdělávání, včetně dalšího vzdělávání pracovníků v oblasti archivnictví a správy, dále na systém vzdělávání, jeho proměny v průběhu existence školy, problémy i dopady nejrůznějších reforem (mj. včetně nezbytného přijetí boloňského procesu) a v závěru věnoval pozornost některým osobnostem, jejichž činnost byla spojena s marburskou archivní školou. Na konkrétních příkladech velmi výstižně reflektoval v názvu konference vyřčenou otázku, co je profesionální a co diletantské, co charakterizuje obě oblasti. Tato otázka se ostatně promítala i v dalších příspěvcích.

Irena Mamczak-Gadkowska z Univerzity Adama Mickiewicze v Poznani seznámila přítomné s 45 let trvajícím historií archivního studia v Poznani (*Z historii kształcenia archiwistów na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*), a především s tamními osobnostmi, které se nejvíce zasloužily o jeho rozvoj. Stranou její pozornosti nezůstala nejen současná struktura studia, jehož zásadní proměna se váže k devadesátým létům minulého století, možnosti uplatnění absolventů, ale ani další aktivity pracoviště, spočívající ve vydavatelské činnosti, jež je úzce propojena s archivem v Poznani.

Jako poslední před polední přestávkou vystoupil Marek Konstankiewicz z Univerzity Marie Curie-Sklodowské v Lublinu, jenž se zaměřil na otázky právního charakteru, zvláště se zřetelem k současným změnám v oblasti archivnictví a spisové služby (*Elementy prawne w przygotowaniu zawodowym archiwisty – uwagi z perspektywy polskiej*). Přiblížil pohled na právo z hlediska dostupnosti, zpracová-

vání, zpřístupňování a využívání archivního materiálu, z hlediska zákona na ochranu osobních údajů i autorského práva. Hlavní důraz položil na profesionalitu archiváře, jeho schopnost umět nejen správně formulovat otázky směrem k právníkům, ale i správně interpretovat jejich odpovědi.

Následující diskuse se týkala především otázky obligatornosti studia, kdy mj. zaznělo, že pokud má v Německu někdo zájem pracovat ve státní správě, je povinen absolvovat profesní přípravu (*Referendariat*). Druhou, neméně zásadní diskutovanou oblastí, byl systém financování.

Rovněž druhý blok, následující po polední přestávce a moderovaný Marií Ryanovou z Ústavu archivnictví a pomocných věd historických Jihočeské univerzity, pokračoval referáty věnovanými výuce archivnictví a školám v zahraničí. Lucyna Harc z Univerzity ve Vratislavi seznámila přítomné s historií katedry pomocných věd historických a archivnictví na tamní univerzitě, jejíž počátky se váží k roku 1959, s organizací a náplní činnosti katedry (*Od dyplomatyki i edytorstwa źródeł ku specjalności archiwalno-edytorskiej. Koncepcje kształcenia archiwistów na Uniwersytecie Wrocławskim prof. K. Maleczyńskiego i prof. W. Korty*). Připomenula zvláště působení dvou osobností, jež po sobě stanuly ve vedení katedry, Karla Maleczyńskiego a Waczlawa Korty, jejich zásadní podíl na profesionální přípravě historiků pro praxi, ale i na rozvoji ediční techniky a kritického vydávání pramenů.

Na závěr části věnované zahraničnímu školství se Janusz Łosowski z Univerzity Marie Curie-Sklodowské v Lublinu zamýšlel nad postavením archivnictví jako samostatné disciplíny (*Archiwistyka jako odrębna nauka? Polskie spojrzenie*), a to ve čtyřech hlavních rovinách – archivnictví jako praktická dovednost; snaha o emancipaci archivnictví, které má veškeré vědecké znaky (název, vlastní organizaci, náplň a předmět výzkumu), a které je podle Waldemara Chorążyczewského samostatnou disciplínou na hranici pomocných věd historických a informatiky (2014); na důsledky uznání archivnictví za samostatnou vědeckou disciplínu (posílení prestiže na straně jedné, na druhé pak oslabení historické identity zdůrazňováním vědeckých problémů pod vlivem různých filozofických směrů bez souvislosti s archivní praxí, kritické nedoceníení a d.); historická identita archivnictví, tzn. přečeňování vlivu procesu elektronizace archivů na charakter jejich práce a na úkor nezbytných historických znalostí. A byly to především J. Łosowským předestřené otázky a problémy, jež byly reflektovány i v následující diskusi.

Odpolední zasedání, jehož moderování se ujal Janusz Łosowski, bylo věnováno již jednotlivým osobnostem archivnictví a pomocných věd historických, konkrétně před zřízením Státní archivní školy. Jako první vystoupil Thomas Vogtherr z Univerzity v Osnabrücku, jak již bylo uvedeno výše, jenž se zaměřil na osobnost Johanna Michaela Heineccia (*Johann Michael Heineccius (1674–1722) und die Entstehung der Siegelkunde als wissenschaftliche Disziplin*). V souladu s názvem konference uvedl, že u počátků zrodu prakticky každé nové disciplíny stáli diletanti a nejinak tomu bylo i u sfragistiky, jejímž zakladatelem byl právě Heineccius. Připomenul jeho vazby a kontakty s významnými osobnostmi té doby, jeho zásluhy

o recepci Mabillonova díla v Německu i Heinecciovu vlastní badatelskou činnost, včetně charakteristiky materiálu, z něhož vycházel a s nímž pracoval.

Následující vystoupení Emy Šimkové z Univerzity Palackého v Olomouci se týkalo počátků výuky historie a pomocných věd historických (jež byly vyučovány jako předměty nepovinné) na olomoucké univerzitě s hlavním zaměřením na *Pomocné vědy historické v publikacích profesorů historie C. k. Františkovy univerzity v Olomouci*, mezi nimiž zaujímal zvláštní postavení chronologie, zatímco paleografie stála poněkud na okraji zájmu.

Mimořádnému zájmu se těšil příspěvek doyena oboru, Ivana Hlaváčka (Praha, KPVHAS), nesoucí zcela jednoduchý název, *Josef Emler*. Brilantně přednesený referát představil posluchačům Emlera vpravdě známého i neznámého, zvláště pokud jde o jeho ediční činnost, v níž, jak připomenul I. Hlaváček, se Emler orientoval v počátcích zejména na období raného novověku. Stranou pozornosti, vedle jeho způsobu práce, nezůstaly ani další roviny Emlerovy osobnosti – především jeho iniciativa, jež stála za vznikem Ústavu pro rakouský dějepis (kdy vycházel ze zkušeností, jež učinil v pařížské *École des chartes*), kdy hrály zásadní roli Emlerovy kontakty s hrabětem Thunem. I. Hlaváček rovněž připomenul Emlerův přátelský vztah s Theodorem von Sickelem, práce pro Muzeum a další aspekty jeho rozsáhlé činnosti.

Celý blok poté uzavřela Marie Ryantová referátem na téma *Gustav Friedrich, jeho Učebná kniha palaeografie latinské a výuka paleografie v rámci Státní archivní školy*. Vedle hlavního tématu, spočívajícího v představení příprav vydání knihy, a to především na základě korespondence s Josefem Kalouskem, věnovala M. Ryantová pozornost vlastní výuce paleografie, hodinové dotaci (která narážela na finanční mantinely), obsahové náplni jednotlivých kurzů, odvíjející se od konkrétních vyučujících. Stejně jako předcházející bloky referátů byl i tento, a rovněž bloky následující, provázeny diskusí.

Na závěr prvního jednacího dne zazněly v bloku věnovaném učitelům a absolventům Státní archivní školy, a moderovaném Irenou Mamczak-Gadkowskou dva referáty. V prvním představila Hana Pátková (Praha, KPVHAS) jednu z předních osobností archivnictví a pomocných věd historických první třetiny 20. století, absolventa Ústavu pro rakouský dějepis, od roku 1925 prvního profesora pomocných věd historických na Masarykově univerzitě v Brně, významného badatele a editora, Václava Hrubého v době jeho působení na Státní archivní škole v letech 1921–1924 (*Václav Hrubý a archivní škola*).

S druhým příspěvkem, *Profesor Václav Vojtíšek: Kontinuita kariéry jednoho archiváře*, vystoupil Pavel Vaško, pracovník Národního archivu a současně doktorand Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK. Hlavní pozornost věnoval Vojtíškovu angažmá ve společenském dění, jeho společensko-politickým aktivitám, postojům, které dokumentoval na řadě událostí od roku 1918, přes události dvacátých a třicátých let, druhou republiku, protektorát a poválečné účtování, kdy se Vojtíšek podílel i na retribučním soudnictví, kdy i přes jednoznačně pravicové postoje se mu podařilo etablovat i po roce 1948.

Jak již bývá dobrým zvykem a tradicí na konferenčních zasedáních, byl první den zakončen společenským večerem v prostorách Filozofické fakulty UK.

Jednání druhého konferenčního dne se odehrávala již jen ve dvou dopoledních jednacích blocích. Moderování prvního bloku (Osobnosti archivnictví a PVH – III. Učitelé a absolventi Státní archivní školy) se ujala Zdeňka Kokošková z Národního archivu. Na jeho úvod vystoupil Jan Kahuda, rovněž z Národního archivu, s referátem nazvaným *Miloslav Volf a jeho archivní příručka*, v němž nejprve přiblížil profesní dráhu hlavního aktéra, jeho společenskou a politickou angažovanost. Hlavní pozornost poté věnoval vlastní příručce, vyznačující se sice bohatou heuristikou, rozsáhlým souborem literatury na straně jedné, na druhé ale poněkud problematickou koncepcí, absencí metodiky. Stranou pozornosti svěžího referátu J. Kahudy nezůstaly ani genealogické aspekty, když závěrem zmínil profesní zaměření syna a především dvou vnuků M. Volfa, navazujících do určité míry na rodinné tradice (syn zoolog, orientující se na chov koně převalského a vnuci žurnalisté).

Následně vystoupili v referátu věnovaném *Josefu Matouškovi* zástupci nejmladší badatelské generace – Kristýna Ansorgová, studentka navazujícího magisterského studia pražské KPVHAS a Jan Hanousek, doktorand tamtéž. Zaměřili se především na odbornou a politickou činnost tohoto mladého historika a archiváře, popraveného v listopadu 1939. V souvislosti s Matouškovou politickou orientací a jeho angažmá naznačili velmi opatrně (v tomto případě snad až příliš) jeho nacionalismus a nikterak skrývané sympatie vůči italskému národnímu socialismu.

Některá jména osobností spojených se Státní archivní školou zazněla opakovaně v nejednom referátu. Jedním z nejčastěji citovaných bylo jméno Jaroslava Prokeše, ředitele Archivu ministerstva vnitra v letech 1934–1945, jemuž věnovala samostatný příspěvek Milada Sekyrková, působící na pražské KVHAS a současně v Ústavu dějin UK – *Státní archivní škola: causa Jaroslav Prokeš*. Jak je uvedeno v názvu referátu, zaměřila se nejen na období Prokešova působení v čele Státní archivní školy v letech 1941–1942. Současně, respektive především se ale soustředila na jeho činnost a aktivity v době, kdy stál v čele Archivu MV a na okolnosti spojené s jeho obviněním z kolaborace s nacisty, k němuž došlo na základě dekretu prezidenta republiky. Stranou pozornosti M. Sekyrkové nezůstaly ani postoje Prokešových spolupracovníků, kolegů (mj. Karel Kazbunda, Václav Vojtíšek), do nichž se promítala i dobová atmosféra. V neposlední řadě se dotkla i hodnocení Prokeše poválečnou historiografií a postupně se měnícího náhledu na jeho osobu od osmdesátých let minulého století.

Na závěr celého bloku vystoupil s drobnějším diskusním příspěvkem Vít Šmerha z Archivu Českého vysokého učení technického, v němž krátce představil zakladatele tohoto archivu, Václava Lomiče a počátky archivu založeného v roce 1962.³⁾

Po krátké přestávce zahájila poslední jednacích blok, uváděný Mladou Holou (KPVHAS), Marta Hradilová z Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR – Oddělení pro soupis a studium rukopisů, referátem nazvaným *Z nouze ctnost. Přínos absolventů Státní archivní školy pro českou kodikologii*. Úvodem připomenula

potřebu zpřístupnit literární prameny, sahající až do 17. století, nahodilé a pomalé pokusy o realizaci daného záměru. Zmínila hlavní osobnosti, jež stály za snahami vzniku budoucí Komise (J. Goll, J. Čelakovský, J. V. Šimák a d.). Hlavní pozornost poté věnovala stálým pracovníkům Komise (od 1. ledna 1955 při Archivu AV), Miroslavu Boháčkovi, Františku Čádovi, v obou případech absolventům prvního kurzu Státní archivní školy, a dalším frekventantům, až po Jiřího Pražáka a Františka Hoffmanna, absolventy posledního, v pořadí jedenáctého kurzu školy (1947 až 1950).

Posledně jmenovaný, František Hoffmann, stanul v centru zájmu referátu Hana Kábové (Masarykův ústav a Archivu Akademie věd ČR – Oddělení osobních a historických fondů). Zatímco v předcházejícím příspěvku M. Hradilové mu byla věnována pozornost jako kodikologovi, H. Kábová se zaměřila na jeho teoretický a metodický přínos pro oblast archivnictví (*Přínos Františka Hoffmanna archivní teorii a metodice*), zásluhy o vybudování jihlavského okresního archivu, popularizaci archivnictví a v neposlední řadě na kritiku podceňování archivnictví, pomocných věd historických i ediční práce oproti historii, s níž se Fr. Hoffmann nikterak netajil.

Závěrečný referát, v podání Zdeňka Hojdy (Praha, KPVHAS) a Martina Kindla (tamtéž a současně doktorand Ústavu českých dějin FF UK), patřil jedné z předních osobností nejen domácí, ale i zahraniční obce historiků, mnohostranné osobnosti Josefa V. Polišenského (*Josef V. Polišenský: jeho studium na Státní archivní škole a co zapříčinilo*). Barvitě vylíčenými počátky i průběhem studia, charakteristikou Polišenského pedagogického působení, založeného na hlubokých znalostech, jež předával svým studentům nejen v rovině teoretické, ale i praktické při častých společných návštěvách archivů, jež oba referující obohacovali drobnými glosami dokreslujícími Polišenského osobnost, dospělo zasedání do svého závěru.

Leitmotivem konference byla, jak je uvedeno i v jejím samotném názvu, otázka diletantství versus profesionalizace. Tento aspekt se odrážel prakticky ve všech referátech, ať již se jednalo o archivní školství či jednotlivé osobnosti – archiváře, učitele, badatele. Ty před posluchači defilovaly jako osobnosti zapálené pro obor, ať již bylo prostředí, z něhož vycházely a jež je formovalo, různé, jako osobnosti s hlubokými teoretickými znalostmi, záviděníhodnou jazykovou kompetencí, jejichž badatelská práce byla úzce provázána s bohatými praktickými dovednostmi. Zároveň ale byly na pozadí své společenské a politické angažovanosti, promítající se i do vzájemných osobních vztahů (nezřídka i velmi problematických, kontroverzních) představeny jako osoby se všemi klady i zápor, jimž nebylo nic lidského cizí. V průběhu jednání a především pak během navazujících diskusí se ukázalo,

³⁾ Diskusní příspěvek V. Šmerhy alespoň dílčím způsobem nahradil původně avizovaný referát Květy Fremrové (Archiv ČVUT), *Trnitá cesta Václava Lomiče aneb kapitoly z počátků Archivu ČVUT*.

že na celou radu souvisejících témat se nedostalo a ani nemohlo dostat (za všechny jmenujme např. dějiny tzv. malých pomocně-vědných oborů, u jejichž zrodu stáli původně „diletanti“ se znalostmi na vysoké profesionální úrovni, jak bylo ostatně naznačeno v referátu T. Vogtherra či dopady politických změn na osudy jednotlivých osobností, respektive postoje (nejen) archivářů v mezních společensko-politických situacích). Témat se tak nabízí řada. Lze jen doufat, že se na loňskou konferenci podaří v blízké budoucnosti kontinuálně navázat.

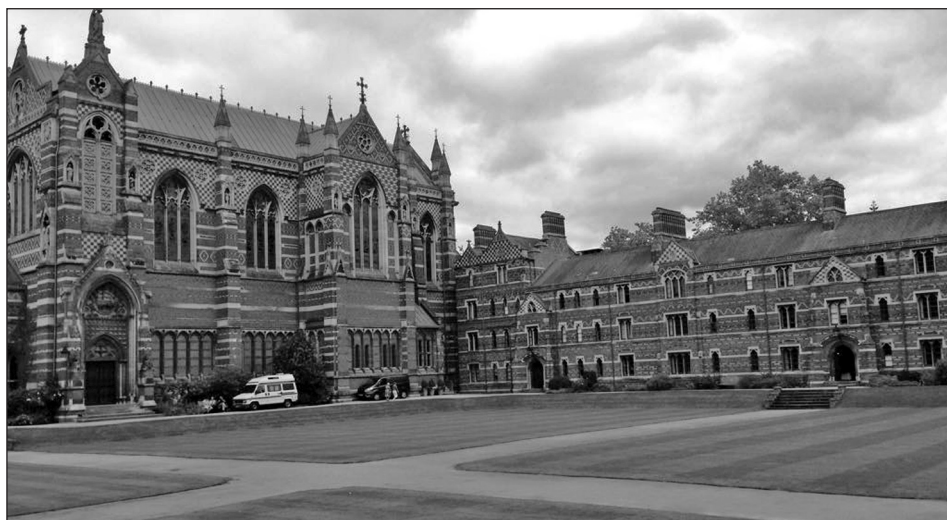
■ Ivana Ebelová

DIGITAL HUMANITIES AT OXFORD SUMMER SCHOOL

Téma tzv. Digital Humanities otriasa v súčasnosti celou vedeckou sférou. Rozsiahlejšie zapájanie informačných technológií a inovatívnych nástrojov do výskumu sa stáva v 21. storočí nevyhnutnosťou. V našom prostredí je zatiaľ táto téma opomínaná a inštitúcie pristupujú k novým podmienkam len veľmi pomaly. Vo svete sa však každoročne organizuje niekoľko konferencií, workshopov či letných škôl zameraných na prehĺbenie poznatkov s cieľom spájať vedcov, študentov i ľudí z praxe. Vďaka spolupráci odborníkov z rôznych oblastí je možné detailnejšie preniknúť do problematiky a vymeniť si vzájomne skúsenosti z rozličných uhlov pohľadu.

Letná škola “Digital Humanities at Oxford summer school (DHOxSS)” je jednou z pravidelných akcií Oxfordskej univerzity. Jej počiatky siahajú do 90 rokov, kedy bol tréning zameraný hlavne na prácu so štandardom TEI (*Text Encoding Initiative*). Pružne reagoval na meniacu sa dobu a vývoj informačných technológií, čím sa pomaly dostal do dnešnej podoby. Jadrom školy sa stalo 6 hlavných tematických okruhov, ktoré sa rokmi striedajú a nové k nim rýchlo pribúdajú. Tento rok boli z hlavných tém ponúknuté tri: *When Archives Become Digital*, *Applied Data Analysis*, takisto *Humanities Data: Case Studies and Approaches*. Partnermi letnej školy sú viaceré významné inštitúcie ako napr. Bodleian Library, Oxford e-Research Centre, The Alan Turing Institute či King’s College London.

Tohtoročný tréning DHOxSS sa konal 22.–26. 7. 2019 v historických priestoroch Keble College, University of Oxford (Obrázok č. 1a, 1b). Bolo vypísaných 9 tém workshopov, na ktoré sa mohli prihlásiť odborníci či študenti z rozličných oblastí – od lingvistov, cez historikov, knihovníkov, archivárov až po IT expertov. Záujem o workshopy bol značný, päť z nich bolo plne obsadených. Najpopulárnejším a najväčším workshopom sa tento rok stal *From Text to Tech*, ktorý účastníkov viedol programovaním v Pythone, čo je dnes najpoužívanejší programovací jazyk v Digital Humanities. Informácie o kurzoch s rozpisom workshopov boli dostupné asi pol roka pred akciou na stránke letnej školy (dhoxss.net). Súčasťou bol aj večerný

Obr. 1a

program zameraný na networking účastníkov či možnosti prezentácie vlastných projektov.

Workshopy na Digital Humanities at Oxford summer school 2019:

- *An Introduction to Digital Humanities (Expert insights into our digital landscape)*
- *An Introduction to the Text Encoding Initiative: From Source to Publication*
- *When Archives Become Digital (Working with digitised and digital archives in theory and practice)*
- *Digital Musicology (Applied computational and informatics methods for enhancing musicology)*
- *From Text to Tech (Python programming for powerful text processing in the Humanities)*
- *Applied Data Analysis (Advanced class: Data science methods to analyse humanities data)*
- *Linked Data for Digital Humanities (Publishing, querying, and linking on the Semantic Web)*
- *Crowdsourced Research in the Humanities: Theory and Practice*
- *Humanities Data: Case Studies and Approaches (A guided tour of the humanities research data landscape)*

DHOxSS ponúka vďaka partnerom každoročne niekoľko štipendií pre domácich i zahraničných študentov a mladých bádateľov (viď Bursaries). Štipendium je určené pre uchádzačov, ktorí boli vybraní hlavne na základe motivácie a formy reprezentácie výsledkov letnej školy. Do súťaže som sa teda prihlásila, získala na

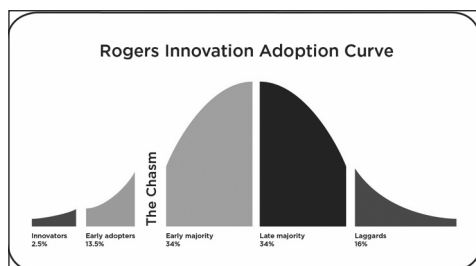

Obr. 1b

Oxforde štípenium a absolvovala týždňový tréning. Nakoľko som sa obávala vysokej úrovne technických workshopov, prihlásila som na Úvod do Digital Humanities, v ktorom ma osobne oslovil workshop v Bodleian Library, tiež téma hyperspektrálneho snímania. Zvyšok textu sa venuje práve tomuto workshopu (podrobný program na dhoxx.net/introduction-to-dh).

An Introduction to Digital Humanities: Expert insights into our digital landscape

Týždňový kurz započal úvodným slovom organizátora Davida De Roure, ktorý sa zamyslel nad vlastnou definíciou Digital Humanities, predstavil obsah workshopov či zaspomínal na dôležitých ľudí stojacich pri zrode tréningu. Postaral sa o zoznámenie jednotlivých účastníkov kurzu, ktoré ukázalo značnú rôznorodosť skupiny. Najviac zástupcov mala Británia, Švédsko, Taliansko, USA, Kanada, Dánsko, Nemecko, ale zúčastnili sa i jednotlivci zo Švajčiarska, ČR, Turecka, Južnej

Obr. 2

Kórei, Saudskej Arábie, Chorvátska, Pakistanu či Nového Zélandu. Výrazné zastúpenie mala lingvistika, literatúra a IT, mnoho účastníkov pochádzalo aj z prostredia pamäťových inštitúcií či univerzít.

Hlavným otváracím rečníkom bola lingvistka Barbara McGillivray pôsobiaca v Alan Turing Institute a na University of Cambridge so svojim príspevkom o miešaní humanitných vied a výpočtovej techniky. Využila teóriu o difúzii inovácií Everett Rogersa, ktorá vysvetľuje rýchlosť adaptácie spoločnosti na nové technológie. Dôraz kládla na vysvetlenie pozícií v tomto spojení, teda prístupy jednotlivých ľudí k novým trendom vo výskume. Na krivke neopomenula ani medzeru (*chasm*) symbolizujúcu akési plácavé obdobie dezilúzie, v ktorom sa objavujú pochybnosti a dochádza k testovaniu nových nástrojov v praxi (Obrázok č. 2). V rámci vlastného výskumu vo výpočtovej lingvistike je autorkou slovníku, ktorý využíva mnohé z pilierov digitálnych humanitných vied – je voľne dostupný na webe, má databázový základ, vznikol so spoluúčasťou užívateľov, využíva štatistické a kvantitatívne metódy (najviac používané a vyhľadávané výrazy) a i. Ako lingvistka riešila v slovníku taktiež zmenu významu slov v čase, napr. slovo *gay*, ktoré sa ešte v pol. 20. storočia používalo v pozitívnom ponímaní ako sympatický, príjemný, miláčik (1950s, syn. *sweet, cheerful*), koncom storočia už charakterizoval marginalizovanú skupinu ľudí ne-heterosexuálnej orientácie. Podobne je to so slovom *awful*, ktoré menilo význam z pompézny (1850s, syn. *solemn*) na hrozný (1900s, syn. *horrible*) či na o niečo miernejšie podivný (1990s, syn. *weird*). Na záver zvýraznila myšlienky *homo in machina*, zapojenia človeka i etiky do state-of-the-art nástrojov, teda spojenie tzv. thick data a big data ako (nateraz) ideálny stav výskumu v humanitných vedách. David de Roure potom ako profesor digitálneho výskumu na Oxfordskej univerzite stručne otvoril tému digitálneho vzdelávania a bádania (*digital scholarship*) a experimentálnych humanitných vied, čím poskytol stručný základ k ďalším prednáškam a diskusiám.

Poobedný blok prebiehal v Bodleian's Weston Library, kde dobrovoľníci z celej univerzity uviedli projekty sprístupňujúce korešpondenciu raného novoveku *Cultures of knowledge* (katalóg *Early Modern Letters Online*) a týkajúcu sa osoby Charlesa Darwina – *Darwin correspondence project*. Študentky Helen Brown a Olivia

Thompson, editorka projektu Miranda Lewis i kurátor Mike Webb predstavili kritériá výberu materiálu a popísali svoje skúsenosti s interpretáciou písomnosti v TEI/XML. Počas svojho pôsobenia na projekte si mohli osvojiť znalosti z paleografie, edičných techník, tvorby metadát či vizualizácií. Za veľmi dôležitú časť projektu označili spätnú väzbu od všetkých zapojených dobrovoľníkov, na základe ktorej zisťovali ich motivácie účasti pre zvýšenie obojstrannej spokojnosti. Nie je prekvapením, že dobrovoľníci najviac ocenili možnosť zapojenia do väčšieho interdisciplinárneho projektu a prácu s originálnymi prameňmi, ku ktorým by mimo projektu nemali prístup. John Southall, ktorý sa v knižnici stará o vývoj infraštruktúry pre výskumné dáta, sa následne venoval ochrane digitálnych dokumentov. Kládol si otázky, ktoré v blízkej budúcnosti budeme musieť riešiť, ako napr. *ktoré verzie dokumentov dlhodobo zachovávať, aká je úloha archívov* v tomto procese či *kedy je potrebný zásah do týchto postupov*. Prebral ne/výhody analógových i digitálnych dokumentov, techniky uchovávania, prevenciu pred stratou dokumentov, čím uzavrel tému dlhodobého uchovávania dát.

Prvý večer v Natural History Museum bol akosi recepciou na uvítanie všetkých účastníkov spojenou s ukázkou plagátov, kde lektori i študenti mali možnosť prezentovať svoj výskum. Z projektov by som pre archívárov vypichla napr. digitálne edície v TEI – oxfordský *Wardrops' Collection Online* či *Mapping Edgar Allan Poe's Terror*, digitálny archív *The Wrome Project* (Rím v 19. st.), projekty Glucksman Library Archives, ktoré majú na základe matričných záznamov vybudovať model pre výuku archívniectva a i. Prezentovaných bolo i mnoho hudobných projektov zameraných na analýzu zvukových nahrávok alebo lingvistických projektov, najmä z oblasti on-line slovníkov a nástrojov prekladu.

Druhý deň workshopu otvorila digitálna kurátorka Bodleian's Library Emma Stanford, ktorá publiku poskytla prehľad o štandardoch a softvérových technológiách IIF (International Image Interoperability Framework). Najprv stručne poukázala na situáciu pred zavedením IIF, kedy sa využívali rozličné formáty a prehliadače, potom predstavila ciele, technické detaily, možnosti späté s IIF a na obrázku vysvetlila často používaný pojem API (Application Programming Interface). Emma Stanford podala ukážky z praxe s využitím stredovekých rukopisov i článkov z tlače. Za problémy, s ktorými sa potýkajú pamäťové inštitúcie, označila hlavne rozdielne formáty, veľkosť obrázku či sekvencie obrázkov, kedy jednotka označuje viacero obrázkov (napr. celú knihu). Živá diskusia potvrdila záujem o túto tému a predostrela malým inštitúciám návody, ako začať s IIF. Nezaбудla tiež vyzvať účastníkov k pripojeniu sa k IIF a účasti na konferencii, záujem majú hlavne o novšie (od 19. st) a periodické zbierky.

Další reprezentant výpočtovej lingvistiky a strojového učenia, Tom Wood, predstavil tzv. forenznú stylometriu (*text mining*), ktorá dokáže pomocou textových klasifikátorov a porovnávania štýlu jazyka presne identifikovať autora u neznámeho korpusu textu. Táto metóda je založená na frekvencii výberu slov, pretože práve tento jav má funkciu odtlačkov prstov konkrétneho autora. Za príklad použil známy prípad odhalenej detektívky od J.K.Rowlingovej, ktorá ukázala 100%

zhodu textov s porovnávanými predlohami. Tento prístup má však širšie spoločenské uplatnenie, rovnako vzbudil záujem pri analýzach textov novinárov a politikov. Spomenuté boli tiež kontroverzné a nepriznané tweety Donalda Trumpa, u ktorých sa potvrdilo Trumpovo autorstvo.

Helle Strandgaard Jensen z dánskej Aarhus University sa vo svojom príspevku o digitálnej archívnej gramotnosti zamerala na menšie inštitúcie, ktoré majú často problém s vnútornými politikami a získavaním donorov, rovnako i na každodenných užívateľov prameňov či marginalizovanie menej populárnych výskumných tém. Východisko vidí v tvorbe medzi-inštitucionálnych projektov so zdieľanými výsledkami a transparentnom využívaní digitálnych archívov. To znamená, viac sa baviť s archivármi o prameňoch a potenciáli ich využitia, nezabúdať ale ani na užívateľov a ich potreby v bádani, čo spolu vedie k efektívnejšiemu sprístupňovaniu archíválií. Spomínanému štandardu TEI v kontexte výskumu sa venoval Huw Jones z knižnice Cambridge University. Jemne sa dotkol technických aspektov, ale ponúkol aj prehľad možností kódovania textu/obsahu. Vynorila sa tu otázka spracovania hudby, konkrétne identifikácie hudobných fragmentov, ktorá funguje inak ako textové diela – jedná sa o veľké množstvo interpretácií jedného diela. Na príklade projektov SALAMI (*Structural Analysis of Large Amounts of Music Information*), FAST (*Fusing Audio and Semantic Technologies*), rovnako i *Ada Lovelace Music and Machine* ukázal ako prebieha kódovanie takýchto interpretácií.

Po obede prišla na rad Alfie Abdul-Rahman z King's College London, ktorá dodala rozšírený úvod do vizualizácie v digitálnych humanitných vedách. Šlo hlavne o vysvetlenie teórie a náhľad do existujúcich vizualizačných techník a aplikácií. Na praktických ukážkach sa publiku pokúsila predviesť, ako videnie funguje v mozgu a ako využiť rôzne javy vo svoj prospech, zaoberala sa tiež gestalt efektami, ilúziami či slepotou z nepozornosti. Otvorila tak otázky, aké sú najlepšie vizualizačné techniky, z čoho vyšli najvhodnejšie rozličné avšak jednoduché rozlíšenia (farby, veľkosti, orientácia a tvary). Zo svojej dlhoročnej praxe odporučila využívať programy *Neatline*, *CARTO*, *MS Timeline storyteller*, *Google Fusion table*, *Cytoscape*, *Voyant*, *Texttexture*, *VisArgue* a i. Táto prednáška patrila k najviac obohacujúcim pre začínajúcich bádateľov a vzbudila ohlas publika. Počas popoludní v utorok–štvrtok sme mali možnosť vybrať si niektoré z dvoch voliteľných prednášok určených pre účastníkov zo všetkých workshopov. V utorok bolo možné zvoliť si prednášku od Davida De Roure a Pip Willcox z britského národného archívu o tzv. experimentálnych humanitných vedách, predstavovali tiež svoje projekty *Ada Lovelace* a *FAST*. Ďalšia možnosť bol domáci Nicholas Cole s programom *Quill*, ktorý využíval na komentovanie zložitých právnych textov a ústavy USA. Večerný kultúrny program uzatvorila skupinová prehliadka historického centra Oxfordu so sprievodcom. Zameraná bola na architektúru a tradíciu tzv. colleges na Oxford University.

Ranný seminár tretieho dňa od domáceho Iaina Emsleyho bol zameraný na nástroje pre podporu reprodukovateľného výskumu. Na ukážku využil extrahované voľné dáta z korpusu na *Early English Books Online Text Creation Partnership*

(*EEBO-TCP*), kde spoločne so skupinou kódoval už existujúci skript v Pythone. Snahou bolo poukázať na momentálne nízku mieru prístupnosti a zdieľania priebežných výsledkov digitálneho výskumu.

Vystriedala ho trojica zaoberajúca sa počítačovým videním a nástrojmi, ktoré je možné aplikovať do bežného webového vyhľadávania, a tým zefektívniť prehliadanie väčších zbierok. Abhishek Dutta sa venoval radeniu obrázkov na základe výsledkov mechanických a optických nástrojov porovnávania. Do pozornosti dal software *Traherne Digital Collator*, ktorý vie na rozdiel od predchádzajúcich programov napr. porovnávať obrázky i zo zakrivených stránok historických zbierok. Pomocou týchto nástrojov bolo možné identifikovať rozdiely v Shakespearových dielach, ktoré boli doteraz považované za duplikáty. Ernesto Coto prezentoval slovné kategórie vyhľadávania, ktoré používajú informácie z metadát. Na jednoduchých príkladoch vyhľadávania využil programy *VGG Image Classification (VIC) Engine* či *VGG Face Finder* (kompatibilné s IIIF), ktoré pracujú s klasifikáciou obrázkov pomocou kľúčových slov a ručných anotácií. Giles Bergel uzatvoril tému ukázkami projektu *Distant Viewing* a *VGGFace2* v prehľadávaní digitálneho archívu a záberov z televíznych seriálov. Účastníci si mohli všetky programy stiahnuť do svojich počítačov.

Poobedný blok bol venovaný už spomínanému oxfordskému projektu *SALAMI*. David de Roure demonštroval postupy na získavanie hudobných dát a zaoberal sa tiež možnosťou zapojenia umelej inteligencie do budúceho výskumu. Odborný program uzavreli paralelné voliteľné prednášky, prvá bola od Martina Poultera o wikidátach. Zo svojej funkcie tzv. wikimediana v Bodleian Libraries predstavil typy na rýchle prehliadanie wikidát. Ďalšou možnosťou bola panelová diskusia s moderátorom Davidom de Roure a hosťami z akademického prostredia i praxe. Hlavnými otázkami boli napr. *aká bude príprava nových odborníkov, ako zaradiť metódy Digital Humanities do učebných osnov, či by mali fungovať ako samostatné kurzy pri bežnej výuke, ale aj ako vlastne vyučovať oblasť tak širokú a bez jasne daných definícií*. Beseda bola veľmi plodná, účastníci sa delili o svoje skúsenosti s aplikáciou nových nástrojov a vzišlo z nej viacero alternatív, ako by si sa mohli odbory inovovať. Vždy však v téme dominovali tri veci - vôľa prostredia, teda nakoľko sú vedenie aj samotní vyučujúci ochotní sa novej dobe prispôsobiť, zapojenie samotných študentov do procesov výuky a zvýšená spolupráca inštitúcií. To znamená, prístupovať k študentom individuálnejšie, pýtať sa na ich odborné záujmy a schopnosti, nechať ich ísť vlastnou cestou aj za riziko neznalosti vyučujúcich. Spoluprácou sa myslí hlavne networking odborníkov z rôznych oblastí, ideálne medzinárodne, ktorí môžu priniesť nové nápady a prístupy. Osobne hodnotím diskusiu ako veľký prínos a budem sa touto témou zaoberať vo svojich ďalších textoch.

Štvrtkový program začala Samantha Blickhan z Adler planetária predstavením projektu *Zooniverse*, ktorý sa z astronomického projektu rozrástol na obrovskú výskumnú platformu pre rôzne oblasti. V prezentácii sa venovala nie len tejto transformácii, pričleneniu humanitného výskumu, ale tiež budúcemu vývoju s využitím

strojového učenia. Projekt kladie dôraz na pedagogiku, zapájanie dobrovoľníkov do činností a možnosti vytvorenia si vlastného crowdsourcingového projektu pomocou programu *Zooniverse Project Builder* (pre verejnosť). Ďalším rečníkom bol David Howel, predstaviteľ tzv. Heritage Science z oxfordskej Weston Library, ktorý demonštroval využitie hyperspektrálneho snímania pri analýze prameňov archívov a knižníc. Vo svojom laboratóriu sa zameral hlavne na identifikáciu materiálov a analýzu pigmentov, ktorá okrem iného dokáže pomôcť i pri rekonštrukcii vyladených textov. Táto metóda je veľmi vhodná na štúdium fragmentov, palimpsestov a umožňuje tiež zapojenie umelej inteligencie, čo je veľká výzva pre výskum v budúcnosti. Pre väčšinu publika bola téma nová, osobne však hodnotím vystúpenie ako jedno z najinšpiratívnejších. Otázkam využitia tzv. linked data a sémantického webu v akademickom prostredí sa venoval domáci Kevin Page. Poukázal na príležitosti v publikovaní a opätovnom využívaní výsledkov výskumu na príkladoch digitálnej hudobnej vedy. Tento workshop obsahoval aj cvičenia pre poslucháčov zamerané na vytváranie štruktúrovaných dát.

O nevedný zážitok sa postaral poobedný workshop od J. Stephena Downie z knihovníctva na University of Illinois. Svoju prednášku nazval *Strojové učenie za jednu hodinu* alebo *Ako vysvetliť strojové učenie svojej babičke*. Tému poňal s nečakanou jednoduchosťou tým, že si ju rozdelil na niekoľko menších základných modelov s opomenutím väčšiny vonkajších faktorov. K jednoduchému stromovému modelu postupne pridružoval pravdepodobnosť, algoritmy k-NN a vektory (nástroje *Weka*), ponúkol tiež dve prípadové štúdie k analýze zvukových záznamov. Aj napriek komplikovanosti témy strojového učenia dokázal podať základné princípy prijateľnou formou, čím mnohých zúčastnených posunul bližšie k pochopeniu niektorých technických aspektov. Prvá poobedná doplnková prednáška bola zameraná na spojenie umenia a neurovied. Docentka neurovied Chrystalina Antoniadou sa v nej venovala experimentu vnímania reálnych artefaktov a ich digitálnej verzii návštevníkmi múzea. Poukázala na rozdiely medzi skutočným vnímaním a sledovaním obrazovky, kedy sa fenomén slepoty voči zmene v posledných rokoch zvýšil najmä kvôli nárastu času pred obrazovkou. Ďalšia možnosť bola diskusia zameraná na reprodukovateľný výskum. Pri humanitnom výskume vzniká veľké množstvo vedľajších zdrojov, vznikajú však otázky, ako tieto zdroje posilniť alebo aká je udržateľnosť využívaných softvérov.

Večerný program bol tentokrát odborný. Rob Illife sa venoval digitálnym edíciám, hlavne oxfordskému projektu *Newton*, čo je kolaboratívny projekt digitálnej knižnice Cambridge a izraelskej národnej knižnice. Spočiatku mal zverejniť všetky vedecké spisy I. Newtona, časom sa ambície rozšírili i na osobné spisy a druhotné zdroje (kódované v TEI). Cieľom projektu je zrekonštruovať Newtonovský archív a poskytnúť dostupné zdroje k štúdiu zbierok. Okrem hlavných cieľov sa vo svojom príspevku snažil ozrejmiť, prečo sa kvôli časovej náročnosti rozhodli nevyužiť systém na prepis rukopisného písma či crowdsourcing.

Posledný deň workshopu začal Jassim Happa, ktorý sa na Oxforde zaoberá technikami na dokumentovanie a rekonštrukciu hmotných pamiatok, novými vizua-

lizačnými technikami a virtuálnou archeológiou. Predstavil techniky vhodné pre dokumentáciu, zakresľovanie a interpretáciu pamiatok, osvedčené postupy vizualizácie v oblasti kultúrneho dedičstva. Zástupcovia IT sektoru Meriel Patrick a Duncan Young potom poskytli úvod k databázam, ich konceptom a tvorbe základnej architektúry. Na oxfordskej univerzite poskytujú konzultácie na zvyšovanie schopností výskumných pracovníkov, Meriel Patrick v oblasti efektívneho spracovania dát, Duncan Young na zlepšovanie softvérových schopností. Zaoberajú sa technickými riešeniami v humanitných projektoch, nielen databázového charakteru. David de Roure následne symbolicky uzavrel program letnej školy spoločnou diskusiou, účastníci sa mohli vyjadrovať k prednáškam i celkovému priebehu tréningu. Verejne sa spomínali najmä pochvalné reakcie, čo nevystihovalo reálne dojmy z kurzu pre mnohých zúčastnených.

Záverečným hlavným rečníkom bola Marieke van Erp z Kráľovskej holandskej akadémie umení a vied. Vo svojej práci sa venuje spracovaniu prirodzeného jazyka v sémantických webových aplikáciách, využíva tiež skúsenosti z humanitných infraštruktúr. Predstavila akéhosi sprievodcu budúcnosťou digitálnych humanitných vied. Vrátila sa k vysvetleniu neurčitých definícií v Digital Humanities, kde sa zamerala hlavne na činnosti, ktoré do tejto oblasti s určitou nepatria. Predstavy o tom, ako by mal tento odbor vyzeráť, sa líšia, spočiatku šlo viac menej o lepšie sprístupnenie digitálnych repozitárov, postupne sa rozšírili na spracovanie digitálnych dokumentov a ovplyvnili zaužívanú výskumnú prax. Dôležitú úlohu v tomto procese hrá dones spolupráca inštitúcií, ktorá otvára nové či mení zaužívané výskumné otázky. Svoje vystúpenie uzavrela zdôraznením dôležitosti interdisciplinárnej spolupráce medzi historikmi, archivármi, lingvistami i počítačovými expertmi, ako možnosť získania úplne nových poznatkov v humanitných vedách budúcnosti. Posledný deň letnej školy ukončil neformálny program, kde mali účastníci poslednú možnosť vymeniť si odborné či osobné kontakty.

Celkové hodnotenie

Moje hodnotenie tréningu *Digital Humanities at Oxford summer school*, resp. časti *Introduction to Digital Humanities* je veľmi zmiešané. Na jednej strane bola škola výborne organizovaná - jasné informácie, nádherné prostredie, služby na vysokej úrovni, dostatok prestávok, možnosť ubytovania priamo na Keble College, spoločné obedy s veľkým výberom, vždy ochotní koordinátori atď. To sa týka všetkých workshopov, vrátane prestávok a večerného programu. Po zážitkovej stránke sa nedá čo vytknúť, bolo o nás dobre postarané a prehliadka mesta podčiarkla celkovú atmosféru. Na druhej strane však množstvo prednášok bolo koncipovaných pre úplných začiatok alebo šlo len o letné predstavenie projektov s ukážkami, najčastejšie z prostredia Oxfordu. Len málokedy bolo možné dozvedieť sa viac, než na úvodnej stránke projektu, informácie sa často opakovali a nešli dostatočne do hĺbky, resp. poukazovali na len na užívateľskú stránku. Väčšina účastní-

kov tréningu boli študenti, zamestnanci výskumných inštitúcií či priamo vývojári, preto by som veľmi ocenila informácie z druhej strany. Len málo prednášajúcich bolo schopných jasne odpovedať na otázky, prečo zvolili dané riešenia alebo ktoré nástroje ďalej odporúčajú zo svojej praxe. Dá sa prihliadnuť k tomu, že si kryjú svoje “know how” a rozširujú pole potenciálnych užívateľov, mám však za to, že tento prístup nie je ideálny. Samozrejme, že sa našli i prednášky, ktoré hodnotím ako 100% obohatenie, spomenula by som napr. prednášky od Alfie Abdul-Rahman či Stephen Downieho. Možno konštatovať, že letná škola odborne naplnila moje vysoké očakávania len čiastočne. Bolo to pravdepodobne spôsobené zlým výberom workshopu a neodhadnutím cieľovej skupiny jednotlivých workshopov. Rovnaký problém však mali aj iní platiaci účastníci.

Účasť na letnej škole Digital Humanities aj napriek tomu vrelo odporúčam, či už so štipendiom alebo bez neho. Moja rada je však jasná – netreba sa báť technickejších workshopov a treba si klásť otázky, čo sa chcem naučiť a nie, čo už viem. V prípade akýchkoľvek nejasností alebo otázok sa môžete na mňa obrátiť.

Účasť na letnej škole Digital Humanities spolufinancovala Moravská zemská knihovna z projektu LINDAT/CLARIAH-CZ a Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.

■ Alžbeta Zavřelová

VÝZNAMNÉ ŽIVOTNÍ JUBILEUM RŮŽENY HLUŠIČKOVÉ

V létě 2019 oslavila významné životní jubileum uznávaná archivářka PhDr. Růžena Hlušičková, CSc., která se sice narodila 31. července 1939 v Plzni, ale většinu svého života prožila v Praze. Zde také na Vysoké škole pedagogické získala vysokoškolské vzdělání v oboru český jazyk – dějepis – občanská výchova. Akademický titul PhDr. získala v roce 1979 na katedře československých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a vědeckou hodnost CSc. v roce 1986 na Historickém ústavu Československé akademie věd.¹⁾

Po absolutoriu byla jen krátce učitelkou na Základní devítileté škole v Modřanech u Prahy, a to v letech 1960–1962. Více než zaměstnání pedagoga ji lákala práce s historickými prameny, a proto nastoupila jako odborná archivářka do tehdejšího Státního ústředního archivu (nyní Národního archivu) do oddělení fondů z let 1918–1945. Již po pěti letech působení v archivu se stala vedoucí oddělení nejnovějších fondů, které v nelehkých prostorových podmínkách pečovalo o 15 km písemností ústředních úřadů a odborně dohlíželo na skartační proces u většiny centrálních institucí. K tomu byla potřeba nejen zodpovědnost, píle a velké organizační schopnosti, ale též umění jednat a vycházet s lidmi. Všechny tyto vlastnosti měla a má naše jubilantka v míře vrchovaté. Dokázala skloubit profesní růst a rodinný život, přestože to pro ni nebylo jednoduché. Z postupného poznávání bohatství, vypovídacích schopností a důležitosti archivních pramenů pro další život celé společnosti i pro život regionů také pramení až do dnešního dne její neutu- chající zájem o dění a výklad událostí celého 20. století. Vedle množství studií a metodických pomůcek v oboru archivnictví, inventářů, edic pramenů a dalších odborných výstupů publikovala řadu velkých i drobnějších historických studií se zaměřením na období, ke kterému měla nejbliže, zvláště na období druhého a následně i třetího odboje.²⁾

V archivu setrvala celých 29 let. Poté z rodinných důvodů (těžká nemoc manžela) změnila dvakrát svoje působíště. Do důchodu odcházela v roce 1996 jako emeritní

¹⁾ Více viz Jaroslava Hoffmannová – Jana Pražáková, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, Praha 2000, s. 228–229.

²⁾ O publikační činnosti do r. 2009 podrobněji viz Jaroslav Šůla, *Životní jubileum Dr. Růženy Hlušičkové*, Archivní časopis 59, 2009, s. 380–382.

ředitelka Vojenského historického ústavu v Praze. Z hlavního města se natrvalo odstěhovala za částí své rodiny do Hradce Králové. Tady se velmi brzy zapojila do činnosti královéhradecké pobočky Historického klubu a Kladské komise historiků. Začala publikovat svoje příspěvky v Kladském sborníku i v dalších regionálních časopisech a sbornících z konferencí, které se týkaly oblastí jejího zájmu. Tím postupně zaplňovala bílá místa regionální historie a vracela do paměti často zapomenuté osobnosti, které se v minulosti účastnily odbojové či jinak zásadní činnosti a přispěly k příznivému obratu dobové události. Ani v současnosti nesložila ruce do klína a připravuje velkou práci ke stému výročí Královéhradecké jednoty československé obce legionářské v podobě zpracovaných dějin této jednoty.

V novém působišti našla naše jubilanťka i uplatnění svých pedagogických schopností, když začala spolupracovat nejdříve s Ústavem historických věd Pedagogické fakulty Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové a od roku 2005 do roku 2016 s Katedrou pomocných věd historických Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové. Zde jako externí pedagog přednášela speciální přednášky z archivnictví, vedla a oponovala bakalářské a magisterské práce a zasedala jako uznávaný odborník ve státnicových komisích obou stupňů vysokoškolského vzdělávání.

Život naší oslavenkyně plyne mnohotvárně mezi přáteli, které si dokázala svojí upřímností, bezprostředností a smyslem pro humor rychle a trvale získat, a to nejen mezi profesními kolegy, ale i u lidí nejrůznějších profesí a zájmů. Je ve svém okolí oblíbenou a uctívanou osobností. Nezbývá než popřát naší milé kolegyně i nám všem, aby tento stav trval ještě dlouhou dobu. Ave! Ave! Ave!

■ Věra Němečková

VĚRA NĚMEČKOVÁ JUBILUJÍCÍ

Dne 28. února 2020 oslavila významné životní jubileum zakladatelka královéhradecké Katedry pomocných věd historických a archivnictví a odbornice na českou numizmatiku a medailistiku doc. PhDr. Věra Němečková, Ph.D.

Jako absolventka brněnského archivnictví (1969–1974) nastoupila do Krajského muzea východních Čech (dnešního Muzea východních Čech), kde pracovala až do roku 1994 v numizmatickém oddělení. Po krátkém působení ve Státním okresním archivu v Hradci Králové přijala v roce 1995 nabídku tehdejší Vysoké školy pedagogické (od roku 2000 Univerzity Hradec Králové), aby zajišťovala pro tamní budoucí učitele dějepisu výuku pomocných věd historických. A tehdy, v roce 1995, jsme se poprvé setkaly u přijímacích zkoušek – ona byla poprvé v komisi, já jsem se ucházela o studium. Toto setkání se nám oběma stalo osudným, neboť mě Věra Němečková přesvědčila, abych si též vystudovala pomocné vědy historické a archivnictví: z učitelky se mi posléze stala kolegyně a dobrou přítelkyní, která vždy

dokázala poradit, pomoci i empaticky vyslechnout, když bylo třeba. Takto ji znají i další mí kolegové a přátelé z oboru, kteří vítají tuto příležitost jejího významného životního jubilea k projevení vřelého díku.

Věra Němečková se totiž stala nedlouho po nástupu na fakultu jedním z důležitých organizátorů nově se ustanovující filozofické fakulty a jejího odborného směřování. S podporou tehdejšího vedení se jí podařilo vybudovat vedle již fungujícího bakalářského studia archivnictví – historie (zvláště její zásluhou od roku 1998), specializovaný obor, který reflektoval moderní trendy v oblasti archivnictví. Po několika letech katedra, která se vydělila z tehdejšího Ústavu historických věd v roce 2005, též získala akreditaci pro magisterské a následně též doktorské studium. V čele katedry Věra Němečková působila až do závěru roku 2016 a je i nadále kmenovou pracovnící pracoviště. Vedle své pedagogické činnosti působí v řadě oborových komisí a radách. Připomeňte její členství v redakční radě Numismatických listů a v České numismatické společnosti. Při České národní bance je již řadu let členkou Komise pro posuzování návrhů na české peníze. Vzpomenout můžeme i její členství ve výboru Asociace umělců medailérů v Praze. Z jejích nejvýznamnějších publikačních výstupů výběrově jmenujme knihy *Naše měna a peníze v zasetí politiky 1938–1947. O československé měnové reformě 1945* (2008) a v dílčí spolupráci s prof. Jiřím Sejbalem *Nález mincí a slitkového stříbra z Černožic. Peníze posledních Přemyslovců a počátky české grošové měny* (2006).

I jménem vděčných kolegů, studentů a absolventů hradeckého archivnictví a v neposlední řadě četných přátel přeji Věře Němečkové upřímně pevné zdraví a radost z práce. Stopa, kterou již za sebou zanechala, tu zkrátka je a je třeba si jí vážit.

■ Jana Vojtíšková

PETR RAK ŠEDESÁTILETÝ

V dubnu 2020 oslavil významné životní jubileum archivář, historik, heraldik a vysokoškolský pedagog Petr Rak. Jeho profesní kariéra je už po téměř čtyři desetiletí spojena se Státním okresním archivem Chomutov se sídlem v Kadani, v jehož čele stanul v roce 2007. Archiv mu vděčí za uspořádání zejména rozsáhlých fondů okresních soudů či paleograficky náročných městských a cechovních fondů. Z několika desítek dalších, přitom zcela různorodých archivních souborů můžeme snad zmínit alespoň písemnou pozůstalost předválečného chomutovského archiváře Rudolfa Wenische, na jehož odbornou práci Petr Rak v mnohém navázal.

Jeho odborný zájem je spojen zejména se studiem městských knih a městské správy ve středověku a raném novověku, kterému také věnoval řadu odborných studií završených nedávno monografií *Správa města Kadaně v letech 1465–1620*

(Ústí nad Labem 2014). Jeho badatelský zájem je ale široce rozkročen od středověku až po současnost, s důrazem na hospodářské dějiny, heraldiku a řadu dalších témat vycházejících z regionu jeho působení – tedy z oblasti historického Chomutovska, Kadaňska a přilehlého Krušnohoří. Nesmíme opomenout ani jeho roli neúnavného popularizátora regionálních dějin, kterým věnoval několik knih a nesčíslné množství článků v regionálním tisku.

Aktivně stál u samého počátku změn, ke kterým došlo v archivnictví s vývojem a zaváděním výpočetní techniky.

Jeho zájem o nové technologie se odrazil i ve členství v komisi pro výpočetní techniku při Archivní správě MV ČR hned od počátku devadesátých let.

Ve spolupráci s Magistrátem města Chomutova pořádá regionální historické konference *Comotovia*, a to už úctyhodných osmnáct let. Vedle samotných konferencí, konaných s železnou pravidelností každé dva roky, zároveň sám redigoval i všechny sborníky z dosud proběhnuvších devíti ročníků.

Od roku 2003 přednáší pomocné vědy historické a archivnictví na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, kde vydal i sérii studijních textů. Dlouholeté zkušenosti z oboru také už řadu let zúročuje v redakční radě Sborníku archivních prací, ediční radě Státního oblastního archivu v Litoměřicích, ale i ve Vědecké archivní radě MV ČR.

Jako mimořádný znalec Kadaňska a Chomutovska se Petr Rak neomezuje jenom na studium „od stolu“, ale zná svůj region do posledního místa i osobně – nepochybně i díky své vášni pro cykloturistiku a běžecké lyžování.

Pevné zdraví a neutuchající elán do dalších let mu přeji nejen za kolegy z kadaňského archivu, ale nepochybně i za ostatní archiváře a kolegy z Ústeckého a Libereckého kraje.

■ Michaela Balášová

Autoři tohoto čísla

Mgr. Michaela Balášová, Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani, B. Němcové 68, 432 01 Kadaň;
balasova@soalitomerice.cz

dr Bartosz Drzewiecki, adiunkt w Katedrze Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii Instytut Historii i Archiwistyki, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie; bartosz.drzewiecki@up.krakow.pl

PhDr. Marek Ďurčanský, Ph.D., Ústav dějin UK a archiv UK, Ovocný trh 3/5, 116 36 Praha 1; marek.durcansky@ruk.cuni.cz

Doc. PhDr. Ivana Ebelová, CSc., katedra PVH a AS, nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1; ivana.ebelova@ffcuni.cz

Mgr. Roman Kolek, Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Zdiby, Přemyšlení 220, 250 66 Zdiby; roman.kolek@soapraha.cz

Mgr. Jiří Mikuláš, Ph.D., svobodný vědec, K zatáčce 516/6, 143 00 Praha 4; jiri.vincenc.mikulas@seznam.cz

PhDr. Martin Nekola, Ph.D., nezávislý badatel, odborník na problematiku československého poúnorového exilu a krajanů ve světě;
marnekola@gmail.com

Doc. PhDr. Věra Němečková, Ph.D., Katedra PVH a archivnictví, FF, Univerzita Hradec Králové, Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové III;
vera.nemeckova@uhk.cz

Mgr. Martin Rehtorik, Národní archiv, Archivní 2257/4, 149 00 Praha 4;
martin.rehtorik@nacr.cz

MgA. Zdeněk Ryneš, Národní filmový archiv, Malešická 12, 130 00 Praha 3;
zdenek.rynes@nfa.cz

BcA. Jonáš Svatoš, Národní filmový archiv, Malešická 12, 130 00 Praha 3;
jonas.svatos@nfa.cz

PhDr. Ing. Milan Vojáček, Ph.D., Národní archiv, Archivní 2257/4, 149 00 Praha 4; Milan.Vojacek@nacr.cz

Doc. PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D., Katedra PVH a archivnictví, FF, Univerzita Hradec Králové, Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové III,
jana.vojtiskova@uhk.cz

Mgr. Alžbeta Zavřelová, Moravská zemská knihovna, Kounicova 65a, 601 87 Brno; Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Arna Nováka 1, 602 00 Brno;
alzbetavicianova@gmail.com